D.H14-I

ERDÉLY
NAGYFEJEDELEMSÉG'
ALKOTMÁNYA

A' TÖRTÉNETEK', ORSZÁGOS TÖRVÉNYEK'
ÉS A' FENNÁLLÓ ORSZÁGJOG'

szempontjából felfogva és előadva

scharbergi **BEDEUS JÓZSEF**
kir. erdélyi udvari-tanácsos, országos főbiztos és az Erdély' ismertetése végett alakult egyesület' elnöke által.

Németből forditotta

àkosi MAKOLDY SÁMUEL
erdélyi kir. kormányszéki fogalmazó gyakornok.

DR. BARTHA BÉLA
JOGTANÁR.

2-ik kiadás.

KOLOZSVÁRATT 1846.
ifj. Tilsch János tulajdona.
PESTEN.
HECKENÁST G. BIZOMÁNYA.

K. 109421

~~14576~~

Debreczeni M. Kir. Tisza István Tudományegyetemi Könyvtár

1360 - 1925/26

ELŐSZÓ.

Már ezelőtt több évvel, midőn „Die ständische Verfassung und die deutschen Constitutionen“ *) című kis munka, mellynek szerzője magát nem nevezte meg, legelőször szemeim eleibe került, meghatároztam vala magamban, Erdély honom' alkotmányáról hasonló értekezést írni, hogy éppen úgy, mint amott a' német alkotmányok és karok gyülései tárgyaltattak, én is alkotmányunk' és országgyüléseink' körülményes rajzát, adjam 's az elsőnek szellemét, az utólsóknak értékét és értéktelenségét kellőleg felvilágositsam.

Annak ismétlése kikerüléséért, mi az emlitett munkában már jobban és terjedelmesebben megmondatott, ohajtottam volna ugyan, hogy a' minden alkotmánynak alapul szolgáló átalános eszmékre, különösen a' karalkotmányi és képviseleti rendszer (ständisches und Repräsentativsystem) köztti különbségre nézve olvasóimat a' nevezett munkára utasithassam, valamint egyátaljában nagyon

*) Lipcse 1834.

czélszerű lenne, ha minden olvasó, e' jelen értekezés' megolvasása előtt, ama közönségesebb 's összehasonlitó mód szerint kidolgozott munkát áttanulná. De mivel azon munka itt e' honban talán nem olly közönségesen ismeretes, hogy ahhoz mindenki könnyen juthatna, még is szükségesnek találtam, annak legalább első szakaszát, melly az egésznek mintegy alapul szolgál és a' többi szakaszok' megértésére elkerülhetlenűl szükséges, némelly változtatásokkal és röviditve kivonatban közleni, és saját munkám előtt bevezetés gyanánt előre bocsátani. A' tárgyak' felosztását és az egyes szakaszok' czímeit is azon munkából csak nem egészen megtartottam.

De minthogy előképem' szerzője inkább elméletileg, okoskodva és vitatólag bánik feladatával, 's különösen a' hajdani karalkotmányokat az új képviseleti német alkotmányok' fölibe emelte, sőt egész munkájában tulajdonképen a' képviseleti rendszer ellen táborba szállott és az ellen közbe-közbe tulzott és csípős kitörésekkel lépett fel, nékem pedig szándékom vala, hogy sem az egyik sem a' másik rendszernek elsőséget adni ne láttassam 's a' képviseleti rendszer ellen annyival is inkább semmi vitába ne bocsátkozzam, mivel honom' alkotmánya is, mint a' következő érteke-

zésben látni fogjuk, sok képviseleti elemeket felvett, ezért én is csak a' fennállónak előadására, a' még netalán függésben lévő alkotmányi kérdések' fejtegetésére és itt-ott némelly megjegyzések' tételére szoritkoztam.

Egyébiránt távol vagyok attól, hogy honi alkotmányunkat mentegessem vagy kivülről megtámadások ellen védni akarjam; ellenkezőleg épen szándékom, mindent igaz névvel nevezni és saját egyéni nézeteim szerint minden fennforgó hiányokat, fogyatkozásokat és ellenkezéseket nyiltszivüen feltárni; de valamint egyfelől az alkotmánynak némelly pontjai felett támadott kétségek megfejtését vagy elhatározását magamnak nem tutajdonitom, úgy attól is távol vagyok másfelől, hogy az érintett fogyatkozásokra ítéletet hozzak, hanem polgártársaimra és képviselőikre, a' karokra bízom, hogy, ha czélszerünek tartják, az érintett pontokat országgyülésen vegyék vitatás alá 's alkotmányszerű úton tanácskozzanak a' felett: miként kelljen a' hiányost kiegészitni és a' hibást kijavitni.

De valamint alább a' második szakasz' elején megemlittetni fog, itt is előlegesen meg kell jegyeznem, hogy alkotmányunk nem valamelly irott, rend-

szeres és tökéletes Magna Chartán alapszik, hanem lassanként történetesen jött létre, és mivel nem csak az forgott fenn, meg mondani, mi jelenleg fennáll, hanem a' fennállónak hitelesitésére annak okát és lassankénti kifejlődését is a' jelen álláspontig megmutatni kellett, természetesen kénytelen valék minden egyes kérdésnél, mennyire csak lehetséges, a' mult időkre visszatérni és a' mennyiben a' kezeinknél lévő segédeszközök engedik, jelen alkotmányunk' minden pontjainak eredetét történetikép' kinyomozni. Annak eldöntését, vallyon és mennyiben sikerült igazságos kivánatoknak megfelelnem, az olvasók' igazságos ítéletére bízom, reménylem mindazáltal, hogy e' fáradságos munkáért szemrehányást legalább nem érdemlek.

A' szerző.

Tartalom.

Lapszám.

Előszó . . . . . III.

I. A' karalkotmány' és képviseleti rendszer' vezérelvei. . . . . 1.

II. Az erdélyi alkotmány' eredete, kifejlődése és jelen állása. . . . 13.

III. Az erdélyi országgyülés' eredete, belszerkezete és alkotása. . . . . 29.

IV. A' karok' jogszeres viszonya (rechtliches Verhaeltniss) az ország fejedelméhez. . . . . 112.

V. A' karok' befolyása a' törvényhozásra és a' végrehajtó hatalomra. . 133.

VI. A' karok' befolyása az ország' gazdaságára. . . . . 160.

VII. Az országos főtisztviselök' felelősége. . . . . 182.

VIII. Az országos tanácskozások' nyilvánossága. . . . . 186.

Visszatekintés és zárszó. . . 192.

I.

A' karalkotmány és képviseleti rendszer vezèrelvei.

Hogy valamelly alkotmányról helyes itéletet lehessen hozni, mindenek felett szükséges, a' karalkotmány (ständische Verfassung) és a' képviseleti rendszer (Repräsentativ System) közti különbséget tisztán felvilágositani; mert csak így leszünk képesek, ezen alapjaiban és következményeiben egymástól olly messze eltávozó két rendszer' különböző természetét voltakép' megismerni és aztán meghatározni: hogy ez vagy amaz ország kar- vagy képviseleti alkotmánynyal bir-e?

A' karalkotmány, ott hol létez, nem mesterkélt találmány, hanem természeti elintézés, melly magától az illető népnek igazság- és szabadságróli eleven fogalmaiból, tényező viszonyaiból és társasági intézkedéseinek öszvegéből eredett. A' képviseleti rendszer ellenben többnyire bizonyos elméleti véleményeknek mesterkélve életre hozott származata — productuma. Karalkotmány és képviseleti rendszer azért nem

csak ugyan azon egy dolognak, csupán időre és fejlődés fokozatára nézve egymástól távozó formák, hanem épen egyenest ellenkező dolgok, mellyek első tekintetre egyik a' másikát kizárni és lehetlenné tenni látszanak. Mindazáltal kezdet óta a' képviseleti rendszernek sok elvei egyes országok karalkotmányába felvétettek, 's nevezetesen Erdély' eredeti karalkotmánya is, mint a' következő szakaszokban látni fogjuk, idő' folytában sok képviseleti elemeket és elveket vett fel.

A' karalkotmány' rendszere szerint az ország fejedelme (der Landesfürst) saját fekvő birtok- és sok használhatható jogokkal biró úr, ki fejedelemségét és uradalmát épen olly móddal birja, mint mindenki más szabad jogát és sajátját. Örökölt hatalmán nyugvó uralkodói jogánál fogva alattvalóit védi 's azoknak igazságot szolgáltat ki, nem úgy mint szolgájok, hanem mint alattvalóinak ura és jótévője. Ő a' birói illetőségnek (Gerichtsbarkeit) és védelmi jognak forrása ez utólsók felett.

A' képviseleti rendszer ellenben nyilván és hallgatva azon elvből indul ki, hogy a' nép minden kormányi hatalomnak forrása 's e' szerint uralkodó, (Souverain) mintegy olly módulag, mint a' régi kór' apró köztársaságaiban a' legfőbb

uraság (höchste Oberherrlichkeit) minden teljesjogu polgárok' községénél volt.

A' karalkotmányi rendszer (das ständische System) minden jogszerint fennálló egyéniséget védelmez, a' fennálló mindennemü jogokat tiszteli, 's a' viszonyok' és jogviszonyzatok' minden különiségét (jede Sonderthümlichkeit der Verhältnisse und Rechtsbeziehungen) megismeri. Ezen rendszer' uralkodása alatt azért az érdekeknek és a' karoknak természeti különbsége kifejlődhetik 's ez utólsók (t. i. a' karok nem enyésznek el határzatlan közönségességben, hanem a' nép, épen az országban lakó, különböző jogokkal bíró egyes családoknak, testületeknek és karalkotmányi egyesületeknek összesége, mellyek, nem mesterkélt módon nyervén életet, hanem a' természet által hozatván létre, az egész testnek ugyan annyi természeti és életmüves tagjait képezik (bizonyos értelemben: statusok a' statusban).

A' képviseleti rendszer ellenben a' népet, mellynek uralkodói jogot ad, teljesen egyenlő joggal 's egyenlő érdekekkel bíró egyének' hasonnemü gyülemenyének tartja (homogenes Aggregat).

A' karalkotmányi rendszerben azért már a' közönséges országos gyülések előtt különböző magukban rendezett és taglalt karok voltak. Az élet' viszonyai

különbségénél fogva a' karok eredetileg *egyházi*, *lovagi* és *földbirtokosok* voltak (birtokos nemesség, Grundadel); midőn később *városok* jöttek létre, ezek is amazokhoz csatlakoztak.

Szabad, független, saját földbirtoku *parasztkar* (Bauernstand) csak ritkán tartotta fenn magát, 's ezért az országgyüléseken is csak ritkán jelenik meg, és akkor is csaknem a' nemesség és papság által képviseltetik, kiknek védhatósága alá jutott. Azok, kik a' közéletben is mind ezen egyes osztályoknak (kategoriáknak) természeti főnökei, képviselői, védelmezői és óltalmazói voltak (t. i. a' püspökök és apátok, a' nemes családok' fejei és a' városi tiszthatóságok), ezen osztályokat a' fejedelem előtt is képviselték, 's e' szabadék vagy kötelesség őket *országos karok'* jogával (Landstandschaftsrecht) ruházta fel.

A' képviseleti rendszer szerint ellenben a' nép helyettesei vagy képviselői úgy jelennek meg, mint az egész nép' *lélekszámának törtrésze*, melly rendesen azok közül, kik bizonyos adómennyiséget fizetnek, választás által szemeltetik ki.

A' karalkotmányi rendszernek további historiai kifejlődése után történt ugyan a' tizenhatodik évszázad óta, hogy nem mindenki, ki országos kar' jogával

bírt, jelent meg valójában és személyesen az országgyülésen, hanem az arra feljogositott országos karok nagy testületei, mit az előtt már a' városi közönségek is tettek vala, teljeshatalmu biztosokat választottak, kiket érdekeik' képviselése végett az országgyülésre elküldöttek. Ezek egyfelől mindég csak azon testület' érdekeit képviselték, mellynek ők küldöttjei voltak, másfelől nem saját bélátásuk és lelkiesmeretök szerint cselekedtek, hanem a' küldőik által nékiek adott útasitásokhoz voltak kötve.

A' képviseleti rendszer szerint ellenben minden választott képviselő nem egy bizonyos erkölcsi személy felhatalmazottja, hanem ő az *egész nép*' és az *egész ország*' képviselője; nékie nem szabad felhatalmazásokat és útasitásokat elfogadnia, és ő nem összes érdekeket, hanem belátása és lelkiesmerete szerint a' *köz jót* képviseli.

A' karalkotmányi rendszer szerint az országnak minden egyes, fekvésére, lakosaira, alkotmányára vagy a' historiai szerzeményczímére nézve is különböző része, mint jogokat kötelességeket és érdekeket magában záró kerület, *külön gyüléseket* tart.

A' képviseleti rendszer ellenben a' historiai tartományi határokat elrontja, és követjeit mathematicai földleirás sze-

rint felosztott kerületekben választatja, a' nélkül, hogy az egyes (követ) a' helységet, melly őtet választatta, különösen képviselni köteles vagy arra feljogositva legyen.

A' karalkotmányi rendszerben tehát az ország' karai természetszerüleg és maguktól ugyan annyi külön osztályokra vagy *curiákra* oszlanak, mennyi valóságos kar (vagy rend) különböző életérdekekkel és jogviszonyokkal az országban létez. Egy illyen *curia'* tagjai közt a' többség határoz, mert mindnyájan ugyan azon egy érdeket képviselik; ellenben egyik kar a' másiknak mit sem parancsol 's azt szózata által semmikép' nem kötelezheti, mivel minden curia más jogok' és viszonyok' körét képviseli, és egyik is a' többiek erszényére segedelmezést nem adhat meg vagy azoknak jogkörébe vágva törvényt nem hozhat.

A' képviseleti rendszer következetessége szerint ellenben mindnyájan a' népképviselők, mivel épen egy hasonnemü tömeget képviselnek, néphelyetteseinek *egyetlen egy testületét* vagy társulatát alkotják, mellyben a' többség határoz. Mindazáltal még is a' legtöbb alkotmányos országokban a' nemzeti képviselet *per-(pair-)ek és követek kamarájára* szakadt, sőt az elsőben a' tagtár-

ság örökletesnek (erblich) nyilatkoztatott.

A' régibb karalkotmány szerint az *országkarai* a' fejedelemhez álló viszonyaikban *alattvalók* voltak 's azoknak is maradtak; a' fejedelem őket összegyüjtötte, részint hogy tőlök tanácsot kérjen, részint, hogy egyes összefoglalt esetekben, a' már meghatározott rendszerinti kötelességöken felül, tőlök segedelmet kivánjon. A' fejedelmi hatalmat a' statushatalomnak bizonyos elkülönözött ágaira osztani vagy az ország' karait feljogositni, hogy a' fejedelemnek saját igazgatási jogaiba avatkozzanak, erről semmiképen szó nem volt.

A' képviseleti rendszer ellenben a' statushatalmat és a' valóságos uralkodást vagy egészen a' népképviselőire ruházza 's a' fejedelemnek csak az úgy nevezett végrehajtó hatalmat hagyja meg, t. i. a' népképviselők' határozatainak végrehajtását; vagy a' statushatalmat a' fejedelem és a' képviselők között megosztja. A' fejedelem rendszerint még köteleztetik is, hogy a' miniszterek nélkül semmit se tegyen, mig a' miniszterek mindenért, mit a' fejedelem általok tett, a' kamaráknak felelni tartoznak.

Ezen itt előadott alapkülönbségéből azon viszonynak, mellyben a' historiai ország' karai vagy rendei egyfelől és a'

képviselői kamarák másfelől a' fejedelmekhez állanak, nagyon termékeny és mélyenható következések' sora ered.

A' *karok*, a' szónak régi értelmében, mint alattvalók, addig is mig a' fejedelemmel tanácskoztak, bűntettekért és gonosz nyilatkozatokért a' fejedelemnek számot adni tartoztak, 's országgyülésén is, mint mindenkor, ha netalán törvényellenes dolgokat követtek el, vizsgálat alá vonattathattak.

A' *népképviselők* ellenben, mint uralkodó testület' részei legalább a' kamarák ülései alatt, nem felelősök, 's személyök szent és sérthetetlen.

A' *karok*, mint bizonyos testületeknek vagy erkölcsi személyeknek (persona moralis) felhatalmazottjai, a' fejedelemmeli tanácskozásaik' folyamától küldőiket tudósitani, sőt előforduló esetekben új útasitásokat is kérni tartoznak,—de a' tanácskozások' kinyomása vagy a' gyülés tereme kinyitása és idegen hallgatók bebocsátása által a' karok' munkálatait az egész közönségre nézve köztudomásra juttatni, szokásban nem volt, hanem csak az országgyülés' eredménye, mint országgyülési végzemény foglaltatott össze, és mint törvény hirdettetett ki.

A' *népképviselők* ellenben a' képzeti népösszeségnek vagy a' közvéleménynek nézeteit, kivánatait, véleményeit,

érdekeit és törekvéseit képviselik. Ők az uralkodó népnek helyettesei, 's így a' kamarai tanácskozások' feltétlen nyilvánossága, közvetlenül a' képviseleti rendszer' következetességében fekszik, hogy az által a' nép a' maga képviselőinek tettei iránt értesítessék 's megtudja, hogy a' jövő választásokra nézve mihez tartsa magát.

A' *karalkotmány' alapeszméje* szerint a' fejedelem a' karokat összehivja, midőn tanácsra van szüksége vagy tőlök bizonyos egyes segedelemmegadást kiván. Ha a' fejedelemnek egyikre sincs szüksége, úgy a' karok sem gyülnek öszsze.

A' *népképviselők*, mivel ők a' statushatalomnak külön uralkodó ágát képezik, alkotmány' erejénél fogva bizonyos és előre meghatározott időben összegyülnek; 's ha a' fejedelmek bírnak is a' kamarák' összehivása és eloszlatása jogával, ezek is mindég gondoskodnak arról, hogy legfeljebb mennyi idő alatt kelljen őket ismét összehivni.

A' *karoknak*, mint alattvalóknak, a' fejedelem egy országgyülési marsallt (Landtagsmarschall) adott elnök gyanánt, ki a' gyülésben a' fejedelem megbizása szerint a' köz rend fenntartására vigyázott, 's kinek különösen kötelessége volt azoknak meghitelesitését (legi-

timatio-ját) megvizsgálni, kik a' fejedelemmeli alkudozásra küldettek vala.

A' *képviselők*, mint uralkodó statushatalom, (souveräne Staatsgewalt) maguk választják elnökjöket, tagtársaik' meghitelesitése felett határoznak, a' többségnek nem tetsző szónokokat rendre igazitják, és a' kamarából kirekesztik azokat, kik e' fenyitéki hatalomnak magukat alája vetni nem akarják.

A' régibb köz álladalmi törvény (Staatsrecht) egyátaljában nem ismert elkülönzött jogot (abstraktes Recht), melly szerint *mindenre és mindenkire* törvényt hozzon. Mindazáltal, ha ollyan ügyekben, mellyekben a' fejedelem parancsolt, törvényre volt szükség, a' fejedelem a' *karok*' tanácsát kihallgatta, 's ezeknek e' tekintetben joguk volt, kivánataikat és kérelmeiket a' fejedelem' eleibe terjeszteni. De ha ellenben egyik vagy másik kar' jogai felett kellett rendelkezni, ez csak az illető felek megegyezésével történhetett meg.

A' *képviselők* ellenben a' fejedelemnek minden törvényes rendelkezéseire nézve nemcsak föltétlen megegyezési joggal bírnak, ollyaténképen, hogy megegyezésök nélkül semmiféle törvény nem bocsáttathatik ki, de törvényjavaslatok' inditványozásához is joguk van, mi ellen csakugyan a' kormány kisebb vagy

nagyobb mértékben föltételes veto-val bír.

A' *karoknak* joguk van, a' már egyszer megállitott tartozásaikon felül tőlök kivánt pénzsegedelmet megadni 's őrködni, hogy a' megadott öszveg a' meghatározott czélra forditassék. Felügyelői joguk a' nem általok megadott jövedelmeknek (koronai vagy fejedelmi jószágok', vámok', királyi haszonvételek' jövedelmeinek) mire forditására,—joguk arra, hogy minden kiadást helyben hagyjanak vagy el ne fogadjanak, 's hogy az egész statusgazdálkodásra felügyeljenek, ellenőrködjenek és azt szabályozzák átalános joguk semmiképen nem volt.

A' *népképviselők*, mint statushatalom, helybenhagyják a' budgetet, az az a' statushatalom' minden jövedelmeinek és kiadásainak részletezett kimutatását, ollyaténképen, hogy megegyezésök nélkül valamelly jövedelmet felszedni vagy valamelly költséget tenni nem szabad; 's e' megegyezés ezen felül mindig csak meghatározott rövid időre történik.

Valamint a' *karok* átaljában sérelmeik' előterjesztésére joggal birnak, úgy joguk is van, a' legfőbb tisztviselők' kötelességellenes magukviseletét megvizsgálás és megbüntetés végett a' fejedelemnek feljelenteni.

A' *képviseleti rendszer* szerint ellenben a' miniszterek a' *népképviselőknek* felelőséggel tartoznak, kik őket perbe idézhetik, a' nélkül hogy a' fejedelemnek joga legyen azt megakadályozni, sőt még uruk' parancsai' végrehajtásáért is törvényszék' eleibe állithatják.

Ezek a' *karalkotmánynak* a' *képviseleti rendszertőli* belső különbségének fővonásai. De jól megjegyzendő, hogy valóságban talán egyetlen egy tisztán karvagy tisztán képviseleti alkotmányt sem találhatni; mert rendszerint minden alkotmánynak csak alapelve tartozik meghatározottan egyik vagy másik rendszerhez, de csaknem mindenik, mint már fenn megemlítetett, több vagy kevesebb alkotó részeket, hozzátételeket vagy módositásokat kölcsönözött a' másiktól, úgy hogy a' két rendszer' legszélsőbb határai között végetlen sok vegyületek és fokozatok vannak, 's mindketten néha, olly észrevehetlenül egymásba folynak, hogy gyakorta még csak elhatározni sem lehet szorosan, vallyon valamelly adott alkotmány inkább *karalkotmány*-e vagy *képviseleti?*

II.

Az erdélyi alkotmány' eredete, kifejlődése és jelen állása.

Honunk' alkotmánya nem egy öntetből került ki, mint a' legtöbb német és más europai statusok' jelen alkotmányai, vagyis azt nem a' király vagy országfejedelme által kibocsátott és a' rendek által elfogadott törvény hozta létre, hanem, szintúgy mint az ángol alkotmány történetesen lassanként származott, és részint különös alkalmakkor írt alaptörvényeken, részint bevett szokáson és eddigi gyakorlaton alapul. De mivel Erdély a' magyaroknak mai honukba jövetele óta, vagy jobban mondva annak szent István király általi elfoglalása óta, 's még inkább az ország déli határának a' német lovagok és német telepesek általi biztositása óta — több évszázadokon át a' magyar birodalomnak kiegészitő részét tette, 's noha a' tulajdonképeni Magyarországgal nem összeolvadva, de még is azzal közvetlenül összekapcsolt tartomány volt, természetes, hogy e' két

testvérország' alkotmányai ugyan azon egy alapon nyugosznak. Minden törvények, mellyek Magyarországra nézve hozattak vala, e' két ország' különválásáig, Erdélyt is kötelezték, és a' törvényhozásnak minden ott bekövetkezett változásai közvetve mutatták ezen országra is hatásukat.

Kezdetkor a' törvényhozás, az igazgatás, törvényszolgáltatás és az ország' védelmezése ugyan azon egy kézben volt, és a' király e' különböző foglalkodásokra (functiokra) ugyan azon életműszereket használta, t. i. az ország' nagyait, kikkel, mint tovább az V-ik szakaszban terjedelmesebben előadandjuk, a' közügyek felett tanácskozott, és a' kikre aztán a' hadi-serget is és a' kormányzás külön ágait bízta. De kétségen kivül minden hatalomteljesség (Machtvollkommenheit) a' királytól indult ki, a' törvények ő általa és az ő nevében bocsátattak ki, 's a' korona' minden tisztviselői az ő nevében rendelkeztek, parancsoltak, igazságot szolgáltattak, és a' királynak, mint minden hatalom' egyedüli forrásának parancsa szerint a' hadi-sergeket vezérelték. Még maga, a' nemesség jogait nagyon féltő itélőmester Verbőczi is az 1514-ik évben kihirdetett törvénykönyvében megvallja, hogy miután a' magyarok szent Istvánt szabad akaratukból

királyuknak választották és megkoronázták, a' nemesités' és jószágadás' joga az uralkodással és kormányzással együtt a' községről a' királyra átruháztatott. *) Következőleg a' király legfőbb uralkodó, törvényhozó, biró és hadvezér volt, és minden hatalomteljesség az ő személyében egyesült.

De időteltével változtak a' körülmények; országgyülések állottak elé, melyek a' törvényhozást a' király' kezeiből kicsikarták és annak csak az igazgatást engedték át, söt utóljára a' rendek még ebbe is avatkoztak, egyik jogot a' másik után magukévá tették és a' tizenötödik évszázad' végén a' magyar király' hatalma 's joga, csak árnyéka volt annak, a' mivel István király, a' magyar monarchia alapitója, bíra.

Így állottak a' dolgok, midőn a' magyar birodalom' szerencsétlen meghasonlása bekövetkezett, és Zápolya János, az ellenkirály, Erdélyt Magyarország' nagy részével együtt, eleinte 1526-ban csak tettlegesen, azután 1538 ban szerződés szerint birtokába keritette és a' birodalom' főtestétől elszakasztotta. A' nevezett két országnak e' különválása némi félbeszakadásokkal 164 évig tartott; de Magyarországnak Erdélyhez tartozó

*) Trip. P. I. T. 3. § 6.

része azután megkisebbítetett, és körülményekhez képest, hol nagyobb hol ismét kisebb lett. De valamint Erdély az egyesülés ideje alatt rendszeres, tökéletes, irott alkotmánynyal nem bírt, úgy elválása után is a' nélkül maradott, de minden kormányváltozáskor az új fejedelmekkel szerződések köttettek, és az ezeket illető uralkodói jogok meghatároztattak és korlátoltattak. *) De minél keskenyebb határok közé szorítattak a' fejedelmeket törvény szerint illető jogok, annál gyakrabban voltak kénytelenek a' fejedelmek a' nékiek kiszabott határokon tul lépni; és így Erdélyben is a' fejedelmek ideje alatt a' legnagyobb erőszakoskodások történetek és sok törvényszéki gyilkosságok követtettek el, néha jog szine alatt a' hatalmasabb udvari párt' megegyezéséből, néha e' szin nélkül is, a' fejedelmi hatalomban és a' szolgálatra készen álló eszközökben bizakodva. Honunk minden története szomoru példákat ad erre 's felesleges lenne azokat itt ismételni.

De utoljára Erdély a' hozzátartozó magyarhoni részekkel együtt az 1690-től 1699-ig következett években, a' jelenleg

*) L. Conditiones principum. Approb. Const. P. II. T. 1. art. 1—7. és Comp. Const. P. II. T. 1. art. 1—5.

dicsőségesen uralkodó ausztriai ház szelid kormánya alá jött, 's ez alkalommal honunk I. Leopold császárnak az 1691-ik évi december 4-kén költ hitlevelében legelőször nyert némi irott alkotmányt. 1) De e' sem rendszeres teljes felfogása az uralkodói jogoknak, hanem abban legtöbb dolgok előre föltétetnek, és csak egyes esetekre nézve tart fenn magának a' király jogokat, vagy a' karoknak eddigi szabadékaikat biztositja. Ide járult azután az 1722-ik évbeu az országgyülés által elfogadott országlási szerződés (pragmatica sanctio), melly által az uralkodásbankövetkezés a' nő maradékokra is kiterjesztetett, azután az 1744-ik évi országgyülésen a' fejedelmek' idejéből némelly avult törvények' eltörlése 2), és több egyes törvények, különösen az 1791-ik évből 3). És ebből áll a' szerződések' és törvények' gyüleménye, melylyen tulajdonképen Erdély alkotmánya és közönséges joga alapul.

Valamint Erdély' jelen népessége nem egyszerre, hanem lassanként jött az országba és a' népesség' mindenik része külön helyekre telepedett le, úgy az or-

1) L. az 1791-ik évi országgyülés' második törvényczikkét.
2) L. az 1. 2. 3. 4. 6. czikkeket.
3) P. o. a' 3. 4. 5. 6. 7. 8. czik.

ság is már 700 évek óta három külön részekre oszlott, mellyek közül mindeniknek külön alkotmánya van, 's melylyek még ma is nincsenek összeolvadva, hanem a' három országos u. m. magyar, székely és szász nemzetet képzik.

Kétségkivül a' *székelyek* jöttek legkorántabb az országba, de eredetök homályos és oklevelek által nem bebizonyitható. Némellyek őket hunnok' maradékainak, mások paczinacziniták-', kunok-', a' magyarok' egy ágának tartják. De itt nincs helye, hogy e' vitában, melly valószinüleg örökre eldöntetlen maradand, valaki magának itéletet tulajdonitni akarjon, de annyi bizonyos, hogy a' székelyek már a' magyarok megérkezésekor az országnak keleti hegyes részét birták, és ahhoz a' tizenharmadik században még Torda megyének egy részét nyerték, mellyből Aranyos széket alkották. Nékiek kezdet óta külön grófjok volt, kik eleinte többnyire Brassó és Besztercze' grófjai is voltak; de később, midőn Brassó és Besztercze Szebennel egyesült, a' vajdák rendszerint egyszersmind székelyek' grófjai is voltak. Ennek következtében a' vajdák után a' nemzeti fejedelmek is megtartották czímeikben a' székelyek grófja nevezetét, és a' közelebbi időben Mária Therézia királyné is az 1742-ik évben e'

méltóságot czímei sorába felvette *). De ez által a' székelyek' grófja' méltósága megszünt külön hivatal lenni, 's a' székelyeknek már 300 év óta nincs más közös főnökük csak az ország' fejedelme.

A' székelyek után a' kilenczedik évszázad vége felé a' magyarok jöttek Erdélybe, de valószinüleg csak száz évvel később telepedtek meg itt állandóul; 's noha a' székelyek által még el nem foglalt része az országnak előttök egészen szabadon állott, úgy látszik eleinte még is annak csak északi fele részét foglalták el, déli fele részét jól még nem is ismervén, mert mig amaz mindjárt az elfoglalás után több megyékre osztatott, a' Torda és Küküllő megyéktől és a' székely székektől délre a' déli határhavasokig terjedő roppant nagy hely egészen az egy Fejér megyét tette, melly nemcsak a' hét szász széket, vagy az egykori *Provincia Cibiniensis-t* és Barcza vidékét, hanem a' mostani Fagaras vidékét, sőt Hunyad megyét is magában foglalta. — A' megyék' vagy a' magyarok' főfőnöke a' vajda volt. De midőn Erdély' elválása után a' vajda' hivatala a' fejedelmi méltósággal összeolvadott, 's nem sokára a' független vajdák fejedelemczímet vettek fel és külön vajdákat

*) L. Benkő Transsilvania Tom. 1. p. 195. c.

többé nem neveztek ki, a' magyarok is elvesztették előbbi külön főnökjöket. — A' magyarok' származása is tisztán nem tudatik; csak annyit tudunk bizonyosan, hogy legközelebb észak-keletről Krim tájékáról jöttek. Némellyek őket is hasonlókép' *hunnoknak* tartják, mások ogur- finn-, török-, tatároknak, megmások kalmuk-, mongol-, éthiopiak-, philistaeusok-, indusok-, parthusoknak 's t. e. és majd Turfan-t, Permet és Igoriat, majd a' Kaukazus északi aljában, a' fekete és kaszpi tengerek közötti tartomány vagy még ennél is délibb helyeket jelelnek ki a' magyarok' eredeti honának. De jóllehet már végetlenül sok iratott e' tárgyról, még is mostanig csak gyanitásaink vannak, és elhatározásra a' dolog még mind nincs megérve, 's tökéletesen hiteles, egykoru tudósitások teljes hiánya miatt, arra alkalmasint soha sem is fog eljutni.

Mivel pedig a' magyarok valószínüleg kevesebb számmal voltak, hogy sem egész Erdélyt elfoglalhassák, 's a' folytonosan tartó, sok embert elpusztitó háborúk miatt reményleni sem lehetett, hogy a' népesség egy hamar olly mértékben szaporodjék, mennyit az üres helyek' és földek' betöltése kivánt volna, ezért főképen a' tizenkettődik évszázad' elén kezdve *német telepesek* hivattak

az országba, kik annak puszta déli részét megnépesitsék és a' havason tuli nyugtalan szomszédok ellen bátorságba tegyék. Valószínü, a' szebeni telep volt a' legelső, mellynek ágai Fejér megyében Szászvárostól Kőhalomig telepedtek le; azután következtek, a' medgyesiek és selykiek, kik Küküllő megyének még üres déli részét foglalták el; ezután a' német lovagoknak a' délkeletre fekvő Barcza vidéke adatott, de ezek kevés idő mulva ismét eltávoztak, 's csak a' velök együtt bejött vagy általok behivott telepeseket hagyták itt; utoljára a' beszterczeiek jelentek meg egészen északkeleten, hol Doboka megye' keleti részét foglalták el, 's ezekkel a' kolozsváriak valószinüleg egyeredetüek voltak. Mindnyájan vendégeknek neveztettek (hospites), annak bizonyságául, hogy ők meghivattak és jó szívvel fogadtattak. Eleinte mind e' telepeknek külön ispánjaik voltak (Grafen, comites), kik egyenesen a' királytól függöttek és kik közül nehányan közbe közbe egyszersmind székelyek' grófjai is voltak; de lassanként a' német telepek mind egyesültek a' szebeni *provinciával*, külön ispánjaik elenyésztek és a' szebeni ispán (comes cibiniensis) minden szászok feje lett, melly méltósággal ez még most is bír. És igy történt, hogy a' három or-

ságos nemzet közül ma csak a' szásznak van külön saját főnöke. Elég különös, hogy a' szászok származását sem lehet oklevélszerün bebizonyitni, ámbár betelepedésök már újabb időben történt. A' szebeniek eleinte flandrenses, azután teutones (németek), utoljára saxones, *szászoknak* neveztettek, melly nevezet időteltével az országban minden német telepesekre kiterjesztetett. Mindazáltal már a' főtelepek' nagyon különböző szókiejtése bizonyitja, hogy azok nem mind egy tájékról jöttek be, sőt a' szebeni provinciához tartozó hét szék' különböző faluinak szólásformái is nagyon különböző tájnyelvek' elemeit foglalják magukban, mi arra mutat, hogy ezek sem jöttek együtt az országba. És épen ezen körülmény, hogy nem jöttek mindnyájan ugyan azon egy környékből 's honukat nem egyszerre nagy sereggel hagyták oda, hanem különböző tartományokból csak apróbb csoportokban vándoroltak be, következéskép' eltávozásuk is sehol a' népességben nagy hézagot nem okozott, — épen e' lehet oka is, hogy kibujdosásuk nem tűnt szembe és következőleg sehol a' helybeli évkönyvekben sem jegyeztetett fel.

Így tehát különös körülmény, hogy a' három országos nemzet (ständische Nationen) közül egyik is maga eredetét

tisztán nem mutathatja meg. És épen így a' három nemzet' földén elszórt *oláhokra* nézve is még nincs megmutatva, kik voltak legyen tulajdonképen eleik? Az országnak a' magyarok általi elfoglalásakor már Erdélyben laktak-e 's a' hóditók által meghódíttattak-e vagy csak később délibb tartományokból vándoroltak be?

Mint már az előbbiekből világos, a' nevezett három országos nemzetnek eleinte nem volt közös kapcsolata vagy főnöke az országban, hanem mindenik egyenesen a' király alatt állott és sem a' székelyek sem a' szászok a' vajdának nem voltak alávetve, 's ha ez néha közöttök meg jelent is, az nem hivatala' erejénél fogva történt, hanem a' királynak különös parancsa következtében, és valahányszor a' vajda őtet nem illető tiszthatalmat vagy bíróhatóságot akart igényelni, ellene mondatott és a' királynál panasz tétetett. Csak Zsigmond király' uralkodása' vége felé 1437-ben, kötötte a' három nemzet az *unio* nevezete alatt ismeretes legelső szövetséget kölcsönös védelemre a' török ellen, melly 1438-ban megújítatott és a' nemességnek lázadó jobbágyai ellen is intéztetett, de Corvinus Mátyás király uralkodása' második évében, 1459-ben e' szövetség még többre terjesztetett 's a' három nemzet egymás-

nak nem csak a' török ellen, de jogai', szabadságai' és kiváltságai' fenntartására is kölcsönös segedelmet igért; következőleg védelmet minden belső ellenség ellen, valamint felülróli elnyomások, úgy a' jobbágyok' lázongásai ellen is 1). E' szövetség azután időteltével gyakran megújítatott, és körülményekhez képest hozzáadásokkal bővítetett vagy kevesbítetett, melly változtatott alakjában még ma is fennáll 2).

Erdélynek magyarországtóli elválása után végtére a' három nemzet az országfejedelmében közös főt nyert, kinek oldala mellett rendszerint nehány országos főtisztviselők és tanácsosok állottak. E fejedelmi főtanács legelső megemlitését I. Zápolya János király' halála után 1542-ben találjuk, midőn a' karok és rendek meghatározák, hogy a' három nemzet' mindenikéből hét tanácsos választassék, kik az akkori helytartónak, mintegy állandó országgyülési választmány, minden fontos ügyekben segedelmére legyenek 3); de 1548-ban e' tanácsosok' száma mindenik nemzetből négyre szo-

1) L. Schlözer „Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen" 46. 47. 56 lap.
2) L. Approb. Const. P. III. T. I. Artic. Diaet. 6. a. 1744. et art. 5. 11 puncto sec. 1791.
3) L. Art. Diaet. ai 1542. Fer. quarta post Domin. Judica. Thordae artic. 1. 29. Mscrpt.

ritatott [1]), és Izabella királyné visszaállítása után 1556-ban Petrovics Péter' helytartó mellé mindenik nemzetből csak két egyén neveztetett ki [2]). De már 1558-ban a' tanácsosok száma ismét tizenkettővel szaporodott [3]). Azután sokáig nem említetnek a' fejedelmi tanácsosok, mig végre a' még kiskoru Báthori Zsigmondnak, midőn a' kormányt ő maga átvette, csak átalánosan kötelességévé tétetett, hogy nehány igazlelkü értelmes és tapasztalt tanácsost maga mellett tartson [4]). Bethlen Gáboron kezdve a' fejedelem mellé, mintegy ellenőrség és legfőbb országos tiszthatóság gyanánt, egy tizenkét tanácsosból álló tanács rendeltetett, mellynek tagjai a' három nemzetből az országrendei által valának választandók és a' fejedelem által megerősitendők [5]). De azután is, hogy Erdély Magyarország' királyainak magát ismét alávetette és az ország' fejedelme

1) Art. Diaet. ai 1548. Dom. S. Trinit. Thordae. art. 2. Mscr.

2) Art. Diaet. ai 1556. Dom. Oculi. Sz. Sebes art. 7. Mscr.

3) Art. Diaet. ai 1558. Dom. Judica Thordae art. 3. Mscr.

4) Art. Diaet. ai 1588. M. decemri. Mediae. art. 3. Mscr.

5) Approb. Const. P. II. T. 1. art. 3. Cond. IV. T. 3. art. 1. et Comp. Const. P. II. T. 1. art. 1. 2. 3. ubique Cond. XV.

ismét az országon kivül lakott, ezen országos főhatóság megmaradott, de annak fejévé gubernator — kormányzó — tétetett, 's így *gubernium*, főkormányszék, nevezetet nyert, és megszűnt az országnak legfőbb hatósága lenni, mert már Leopold császár Erdély számára egy külön udvari cancellaria' felállitását megengedte *), melly az 1695-ik évben valósággal létre is jött. Noha ennek, eredeti elrendeltetésénél fogva, csak az ország ügyvivőségének kell vala lennie a' fejedelemnél, azt még is már Mária Therézia királyné felhatalmazta, hogy kisebb jelentésü ügyekben, a' fejedelem nevében ugyan, de annak aláirása nélkül, a' kir. guberniumhoz rendeleteket bocsásson, 's épen így az utolsónak is minden jelentései magához az ország' fejedelméhez tétetnek, de nem küldetnek közvetlenül a' fejedelemhez, hanem az udvari cancelláriához, a' melly felhatalmazottságánál fogva az ügyeket eligazitja, vagy azokat külön előadásokkal az uralkodó eleibe terjeszti, hol akkor az egész ausztriai birodalom' ügyeire nézve felállított udvari- és status tiszthatóságok által tanácskozás alá vétetnek.

Magyarországhoz viszonyzatára nézve mindazáltal Erdély, miután a' ma-

*) Resolutio sic dicta alvinczíana de 14-a maji 1693. puncto 22-o in Szász Sylloge Tractatuum etc. p. 388.

gyar koronához ismét visszament, régi viszonyaiba nem lépett vissza; mert nem Magyarországgal, hanem csak a' magyar koronával egyesítetett, 's azért továbbra is önállásu fejedelemség, és mint illyen Magyarországtól egészen független maradott; megtartotta saját törvényhozását, egészen különválasztott igazgatását és külön udvari cancellariáját. Az egész egyesülés tehát jelenleg csak annyi, hogy Erdély soha el nem választathatik Magyarországtól, 's e' testvérhonnal nem is bír semmi közöst, 's nincs más egyesüléspontja, mint a' közös uralkodó. Erre nézve mondja I. Leopold király, az 1693-ik évi április 29-kén az erdélyi gubernatornak adott utasításában: „Postquam divino nutui placuit *Transilvaniam* antiquissimum Hungariae Regni membrum, olim per injuriam temporum ab eodem avulsam, nostro et Serenissimi Romanorum et Hungariae Regis Josephi, filii nostri charissimi, nostrorumque successorum, *Hungariae Regum*, *legitimo imperio* postliminio restituere etc. — és az ezen tárgyat illető legújabb törvény' szavai a' következők *) „hinc tam sua sacratissima Majestas, quam secuturi ejusdem successores, qua legitimi Reges Hungariae,

*) Art. Diaet. 6. anni 1791.

Transilvaniam tanquam ad sacram Regni Hungariae Coronam pertinentem, eadem cum Hungaria imperii et successionis jure tenebunt, et velut propriam habentem Constitutionem, nullique alteri Regno subjectam, juxta proprias leges et Constitutiones gubernabunt; *indivisibili ac inseparabili* cum omnibus Regnis et Provinciis quoad simultaneam duntaxat Possessionem et mutuam defensionem unionis nexu, juxta pragmaticam Sanctionem in Conformitate articuli 3. Anni 1744 permanente.

III.

Az erdélyi országgyülés eredete, belszerkezete és alkotása.

Hogy az erdélyi országgyülésről helyes képzetünk legyen, a' Magyarhon' országgyülései' eredetére kell visszatérnünk 's kinyomoznunk, miként jöttek azok létre, és Erdélynek magyarországtóli elválásakor milly állapotban voltak?

Népgyülések kezdet óta szokásban lehettek ugyan a' magyaroknál, 's eredetileg azon az egész nemzet, de később-ben, midőn a' nemzetnek előkelőbb részéből nemesség képződött, 's annak többi része az ország' eredeti lakosaival, hadi-foglyokkal és más jövevényekkel együtt jobbágyokká lealacsonyítatott, csak a' nemesség jelenhetett meg. E' gyülések mindazáltal valószinüleg csak különös esetekben és alkalmakkor tartattak, 's mint a' következő szakaszban látni fogjuk, azok csak a' tizenharmadik évszázad' vége felé kezdettek a' törvényhozásban tettleges részt venni.

Már a' vezérek alatt a' főfők (principes vagy primates) — kikhez azután a' királyok alatt lassanként a' főpapok és ország nagyai, bárók, grófok és főrendek járultak (Pontifices vagy Praelati, Optimates Barones, Comites és Proccres) egy bizonyos országtanácsot képeztek, (Staatsrath) és ezekkel azután később, nagyobb gyülések' alkalmával, még apátok, szolgáló vitézek, katonák és nemesek egyesültek (Abbates, Servientes, Milites et Nobiles). Így iratik szent László törvényeiben: Sancta Synodus habita est, cum universis Regni Pontificibus et Abbatibus nec non cunctis optimatibus [1]).

Hogy az egész nemesség összegyült legyen, nem hihető, noha László király az 1092-ik évi első törvénykönyvében (decretumában), ezt mondja: Cum testimonio totius Cleri et populi, azután a' másodikban: omnes nos Regni Pannoniae optimates Conventum fecimus, továbbá III. András királynak az 1298-ik évi törvénye' 42-ik czikkében e' szavak fordulnak elő: Omnes Praelati, nec non omnes Barones et Nobiles universi in Rákus convenire teneantur [2]); és Mátyás királynak az 1458-ik évi törvényében is: Praelati, Barones, Nobiles et

1) S. Ladislai Decret. P. I. §. 1.
2) Kovachich Sylloge Decretorum Comitialium p. 41.

Proceres Regni universi [1]). Mindazáltal a' nagyobb népgyülésekben eredetileg kétségen kivül minden nemes ember, ki csak akart, megjelenhetett.

Legelső nyomát annak, hogy az egész nemesség helyett az országgyülésre csak követek hivattak meg, Mária királynénak az 1385-ik évi törvényében találjuk, hol a' 3-k és 4-k §-ban ez áll: Congregationem generalem celebrassemus, sic videlicet ut de singulis ipsius Regni Comitatibus quatuor potiores nobiles convenire debuissent [2]); az 1435-ik évi országgyülésen is úgy látszik nem az egész nemesség, hanem csak követek voltak összegyülve, mert az illető törvénykönyv (Decretum) kezdetén nem úgy mint azelőtt: *omnes* vagy *universi nobiles* iratik, hanem csak: certam conventionem nobilium de singulis ipsius Regni Comitatibus convocari fecissemus, és továbbá: nec non nobilium,—totum Corpus Regni cum plena facultate absentium, repraesentantium [3]); következőleg minden megyéből a' nemességnek csak egy része volt jelen, melly a' jelen nem lévőket is képviselte. Egy meghivólevél szerint, mellyet Hunyadi kormányzó, nem tudatik mellyik évben, Zabolch

1) Kovachich Sylloge p. 135.
2) Kovachich Sylloge p. 54.
3) Corp. Juris.

megyéhez bocsátott, a' Posonyban tartandó országgyülésre két vagy három követet kell vala választani és elküldeni [1]). Az 1454-ik évi törvény' előszava 4-k §-ban ez iratik: Fideles Nostri Praelati, Barones, Nobiles et Proceres Regni Nostri Hungariae, una cum certis electis Nobilibus hominibus singulorum Comitatuum his diebus congregati—uniformem habentes tractatum et deliberationem etc. [2]); 1459-ben Mátyás király nyilván mondja: tandem habita generali congregatione praelati, Barones, Nobiles ac de uno quoque Comitatu quatuor electi, cum plena facultate missi, totum Regnum repraesentantes [3]). Tehát négy követ minden megyéből; és az 1470-k évi törvényében csak átalánosan említi: Electi de uno quoque Comitatu Nobiles, totum Regnum repraesentantes [4]).— Így maradott azután is Mátyás király uralkodása alatt [5]), de e' szokás 1495-ben ismét eltöröltetett's meghatároztatott, hogy a' király a' megyékből ne választott követeket, hanem minden főpapokat, bárókat, főrendeket és ország' nemeseit hivja össze (non Ele-

1) Kovachich Suppl. ad vestigia Com. T. II. p. 113.
2) Corpus Juris.
3) Kovachich Vest. Com. p. 335.
4) Kovachich Vest. Com. p. 383.
5) L. Mátyás királynak az 1481- és 1486-ik évi törvényeit, a' Corp. Jur.

ctos de Comitatibus, sed singulos Praelatos, Barones, Proceres et Nobiles Regni *), és Erdélynek magyarországtóli elszakadása előtt csak kevés idővel II. Lajos király alatt ismét nagyon számos és fegyveres országgyülések tartattak a' Rákos mezején és Hatvanban.

Városi követek' legelső megemlitését Zsigmond királynak 1405-ik évi első törvényében találjuk; de ezen oklevél szorosan megtekintve úgylátszik, hogy nem közönséges országgyülésen, hanem csak városok' gyülésében költ, 's csak is a' városi polgárokra nézve hozatott, mert 1-ször ez áll benne: quod convocatis ex omnibus Regni Nostri Comitatibus ac Districtibus, *Civitatum*, *Oppidorum et liberarum villarum* nuntiis et legatis, mi azt teszi, hogy nem a' megyék' követei *maguk*, hanem csak a' városok', mezővárosok' és szabad helységek' követei hivattak össze minden megyéből és vidékből; 2-or magában az oklevélben is csak nem mind ollyan tárgyakról van szó, melyek csupán, vagy pedig különösen a' városok' lakosait illetik, és 3-or ezen oklevélnek inkább városok' számára kiadott kiváltsági levél', mintsem közönséges országtörvény' formája van. Zsigmond királynak egy Posony városához bocsátott rendelete szerint, az 1419-k évben

*) Wladislai II. Decr. II. art. 26. Corp. Jur.

is Budán a' városoknak hasonló gyülése tartatott. E' rendelet így kezdődik: Quia nos certis pro causis singulos Judices cum tribus juratis Civibus quarumlibet nostrarum Civitatum circa Nostram majestatem accedere jussimus, ideo etc. [1]). És Hunyadi János kormányzó alatt is, 1461-ben, említetik egy városok' gyülése, mellyhez a' kormányzó e' szavakat intézte: Quatenus —— unam Diaetam et locum conventionis vestrae et dictarum aliarum liberarum Civitatum in brevi fiendae deputare velitis etc. [2]). De azt, hogy a' városok már a' tizenötödik évszázad' első felében a' közönséges magyar országgyülések' munkálódásaiban küldöttjeik által résztvettek, bizonyitja a' „Constitutio prima sub minorennitate Ladislai posthumi ai 1445 [3]), mellyben az országgyülés' tagjai között a' nemesség után a' városiak és a' magyarbirodalom' lakosai is (civitatenses et Incolae Regni Hungariae) megjelennek; e' körülményt még inkább erősiti Fridrik császárnak, mint a' vélt (praesumtiven) koronaörökös', az atyja halála után született László' gyámjának ugyan azon időben Késmárk városához intézett irománya, mellyben a' császár előre felté-

1) Kovachich Suppl. ad Vest. Com. T. I. p. 326
2) Kovachich Vest. Comitiorum. p. 279.
3) Kovach. Sylloge. p. 107.

vén, hogy az odavaló község az országgyülésére követeket szokott küldeni, a' polgárokat felszólitja: quatenus pro manutenenda et promovenda praefati patruelis nostri justitia vestros Oratores et Cives fulcitos ad eandem Diaetam Pestiensem velitis transmittere etc. [1]). De az országgyülésre valamelly városnak legrégibb formaszerinti meghivólevele, melly mostanig találtatott, az, mellyet a' főpapok, bárók és rendek az 1447-k évben Bártfa városához intéztek, 's mellyben a' következő szavak fordulnak elő: Vosque non mediocrius unum membrum existatis, ob hoc quaesumus, ne diaetam nostram quoquo negligatis, sed medio vestri viros prudentia et consilio praepollentes in medium nostri cum pleno mandato Vestro dirigatis etc. etc. [2]). Az 1449-k évben az ország' rendei Kassa, Lőcse, Eperjes és Bártfa városait ismét meghivják országgyülésre. Az 1455-k és 1457-k évről találunk Bártfa, Kassa és Soprony városaihoz intézett meghivóleveleket [3]), 's ezen utolsó évről is az ország' rendeinek egy hasonló levelét ismét Kassa városához [4]). 1458-ban Mátyás király a' városokat hasonlókép' ország-

1) Kovachich Suppl. ad Vest. Com. T. II. p. 5.
2) Kovachich Suppl. ad Vest. Com. T. II. p. 51.
3) Kovach, Vest. Com. p. 288 és Suppl. T. II. p. 123. 129.
4) Ibidem. p. 290.

gyülésre meghivta, de egészen röviden e' szavakkal: praeterea mittere *poteritis* certos ex vobis pleno mandato ad Conventionem generalem, — ut tandem accipere possitis ab iisdem ea, quae in eadem concluduntur omni voto [1]). Már ebből kitetszik e' király' iránya és a' szellem, melly szerint kormányozni szándékozott. Az 1460-ik évről ismét találtatott egy meghivólevél a' bártfaiakhoz, 1464-ről a' posonyiakhoz [2]), 1490-ről és 1491-ről ismét a' bártfaiakhoz [3]), 1505-ről Sopronyhoz [4]) és 1527-ről ismét Bártfához [5]), úgy hogy semmi további kétséget nem szenvedhet, hogy Magyarország' városai azután is minden országgyülésre meghivattak.

Mindaddig, mig Magyarország és Erdély egy királyi pálcza alatt egyesülve voltak, ez utolsó mint tartomány (provincia) egészen az anyahon' törvényhozásától függött, és a' magyar országgyüléseken hozott közönséges törvények, mint már a' második szakaszban említetett, Erdélyre nézve is kötelező erővel bírtak. Ezt bizonyitja a' többek között Mátyás királynak egy 1463-ban az erdélyiekhez irt levele, mellyben e' követ-

1) Kov. Vest. Com. p. 297.
2) Kov. Suppl. T. II. p. 152. 163.
3) Kov. Vest. Com. 408. 412. 415.
4) Kov. Suppl. T. II. p. 331.
5) Kov. Suppl. T. III. p. 120.

kező kifejezéssel élt: „Intelligetis earum rerum ordinem, quomodo in hac generali Praelatorum, Baronum ac Nobilium nostrorum congregatione dispositae sunt.— Quum membrum hujus regni sitis et legibus ejus vivatis, conveniens est, ut quascunque capitis vestri (scilicet Comitiorum Ungariae) ordinationes obedienter acceptetis [1].“ Sőt néha csak Erdélyt kötelező törvények is hozattak a' magyar országgyüléseken, mi e' tartománynak a' főországtóli függését még tisztábban mutatja [2]. Ebből méltán lehet gyanitni, hogy Erdélynek a' magyar országgyüléseken saját képviselői is voltak, 's következőleg ezek által a' törvényhozásban is tevékenyen együttmunkálódott. Hogy a' magyar országgyüléseken az erdélyi püspök a' főpapok sorában és a' vajda az országnagyai' vagy bárói' sorában megjelent legyen, semmi kétséget nem szenved; de a' székelyek' és szászok' *Comes*-ének sehol nyoma nem találtatik. Még az sem tudatik, hogy valljon a' magyar nemesség és székelyek ottan képviseltettek-e, és ki által 's mi módon?

1) Epistolae Corvini. P. I. ep. 64 etc. Katona Hist. Reg. Hung. T. XIV. p. 664 és Decr. Trip. P. III. T. 2. §. 2.

2) L. erre példákat Kovacsóczy „Arpadiája“ III. Év. 17 lap, 's ehez járulnak még az újabb időkből az 1352-k évről I. Ferd. XIII törvénye 1. 16. 17. 19. 20. 21. 22. 29. czikkei.

Noha mindazáltal erdélyi *magyar nemességhez* bocsátott meghivólevelek vagy regalisok még nem akadtak kézbe, mégis nagyon valószínü, hogy ennek is voltak képviselői a' magyar országgyülésen, miről különböző régi oklevelekben nem homályos nyomokat találunk [1]). De arról, hogy az erdélyi *székelyek* valaha a' magyar országgyülésekre meghivattak legyen, mostanig még semmi historiai bizonyitványok nem kutathattak ki. Egy tudós történész akarja ugyan a' III. András királynak az 1298-k évi törvényében előforduló szavakat: cum *singulis* saxonibus, olvasásbeli hibának nyilatkoztatni, 's azokat inkább igy olvasni: cum *siculis* et saxonibus etc. [2]). De ez kissé merész állitásnak látszik lenni, 's hogy a' singuli, universi szavak akkor nem vétettek mindig olly szoros értelemben, bizonyitja a' többek között a' II. András király által 1224-ben a' szászoknak adott kiváltsági levél, mellyben ez áll: Accedentes igitur fideles hospites nostri Theutonici ultrosilvani *universi*

1) Ennek bebizonyitása megkisértését lásd Arpadia III. Év 9—24 lap. Össze kell ezzel vetni, mit Eder (lásd Scheseus 159-k és következő lap) mond; nemkülönben Eder „Observationes criticae ad Felmer" 208 lap, és „Schuller Geschichte von Siebenbürgen" I füzet 35 l. 4-k jegyzet.

2) Lásd Kovacsóczi Arpadia III Év. 10. lap.

ad pedes Majestatis Nostre humiliter nobis conquerentes etc. és III. András királynak fejérmegyei Kis-Enyed helységét illető 's 1292-ben költ oklevele, mellyben a' király ezt mondja: quod *universi* Saxones de Cibinio ad nostram accedentes praesentiam nobis significare curaverunt etc. [1]).

A' „*Saxones Transilvani* praedia tenentes more Nobilium se gerentes" már a' tizenharmadik évszázad vége felé a' magyar országgyüléseken megjelentek. [2]) Vallyon a' tizennegyedik évszázadban is történt-e ez? bizonytalan; de a' tizenötödik évszázad felén kezdve a' szászok is, szintúgy mint az ország' többi rendei, levél által országgyülésre meghivattak, 's ottan küldöttjeik által megjelentek. A' szászok' meghivásának még meglévő legrégibb nyomát találhatni az Ulászló király által 1441-ben Brassó városa birájához, esküdtjeihez 's egész közönségéhez és Barcza vidéke minden lakosaihoz bocsátott oklevélben, mellynek végén a' következők vannak: Fidelitati nostrae firmiter praecipiendo mandamus,

1) In Archivo Cap. Albensis fragmentor. T. II. p. 226. 436.

2) Lásd III. András király 1291-röli törvénye 10. 12. 13. czikkeit, és ugyanazon király' 1298-röli törvénye kezdetét, Kovachich Sylloge Decretorum comitialium 19 és 28 l.

quatenus certas et idoneas personas de medio vestri, vestrisque in personis ad praescriptum festum sancti Martini, in dictam civitatem Pestiensem sive campum Rákos, in medium aliorum fidelium nostrorum — — illuc convenientium, ad interessentiam dispositionum praedictarum transmittere debeatis [1]).

1455-ben Magyarország' főpapjai és bárói az erdélyi részek' hét szász székeinek szászaihoz (ad saxones septem sedium saxonicalium partium Transilvanarum) a' közelebb tartandó országgyülésre meghivólevelet bocsátottak, mellyben az ide tartozó szavak a' következők: Fraternitates vestras hortamur, requirimus et quantum possumus rogamus, quatenus — quatuor ex vobis vel quot ultra volueritis, bonos viros—cum pleno mandato mittere velitis, ut cum illis et aliis fratribus nostris congregandis, tractare et concludere valeamus [2]). De mivel érdekes lehet látni, micsoda kifejezésekben hivattak meg országgyülésekre azután is a' szászok, azoknak minden mostanig tudva lévő meghivásaik röviden idemellékeltetnek.

---

1) Marienburg, Geographie des Grossf. Siebenbürgen. Hermannstadt 1813. I. kötet 159 lap.

2) Kovach. Suppl. ad vest.gia Com. Tom. II. pag. 124.

1457-ben ismét a' főpapok és bárók a' szászoknak irják: fraternitates vestras diligenter requirimus, hortamurque et monemus, quatenus — certos ex vobis cum pleno mandato transmittere velitis, qui—de his, quae honorem Domini nostri Regis ac quietum statum et bonum hujus regni concernunt, utiliter—et cum effectu providere valeant ac possint [1]).

1458-ban Mátyás király az erdélyi szászokat a' közelebbi szegedi országgyülésre a' következő kifejezésekkel hivja meg: missique per nos nuntii — — attulissent responsa quaedam et conclusiones in facto s. coronae Regni nostri, quae sine vobis et aliis fratribus vestri consummari non possunt: ideo etc. [2]).

1491-ben a' szászok II. Ulászló király által meghivattak: audituri pacis conditiones, tractaturique insuper nobiscum et cum aliis civitatibus fratribusque vestris de his, quae ad bonum statum et ulteriorem quietem Regni hujus conducere videbuntur [3]).

1492-ben a' hét székek' szászai, nyilatkozatukban, melly által ők a' II. Ulászló kir. és Maximilián császár közti

1) Eder „Scheseus" p. 165.
2) Schlözer's Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. 56. l.
3) National-Archiv, 505-ik szám.

örökségi szerződést megismerik, maguk mondják: Nos itaque, qui de numero et collegio liberarum et aliarum civitatum, ceterorumque Regnicolarum hujus Regni Hungariae sumus — tractatum hujusmodi in praesenti Diaeta seu conventu generali Regnicolarum — publice et solemniter acceptavimus etc. [1]).

1505-ben II. Ulászló király a' budai országgyülésre a' szászokat e' szavakkal hivja meg: nam ita ordinatum et conclusum est, ut etiam vos instar aliarum liberarum civitatum nostrarum nuncios et concives vestros ad ipsam Diaetam mittatis [2]).

1510-ben ugyan ezen király mondja: Cum autem Fidelitates nostrae specialis ramus Sacrae Coronae nostrae et membrum hujus Regni existant, operae pretium putavimus in tam grandibus rebus et negotiis — consulendis et tractandis inter alios fideles nostros ipsos quoque per nuntios et electos suos eidem Diaetae et congregationi omnino interfuturos [3]).

1512-ben ugyan azon király parancsolja a' szászoknak: ut de sui medio proceres eligant et cum Vajvoda ad Diaetam Budensem mittant [4]).

---

1) Eder „Scheseus" 211 lap.
2) National-Archiv 486-k szám.
3) National-Archiv.
4) Ugyan ott.

1521-ben II. Lajos irja: Quum autem vos quoque sitis membrum hujus regni — — Fidelitati vestrae harum serie firmissime mandamus, ut — Oratores vestros quotquot volueritis ad praedictum Conventum — mittere cum pleno mandato debeatis [1]).

1523-ban ugyan ezen király mondja: Fidelitates vestras requirimus, eisdemque mandamus, quatenus — Oratores idoneos de medio vestrum eligere et ad dictam Diaetam cum plena facultate mittere debeatis una nobiscum, caeterisque Dominis et Regnicolis — de praedictis negotiis, — in medium consulturi [2]).

1526-ban a' szebeniek Zápolya János ellenkirály által országgyülésre, Budára, e' szavakkal hivattak meg: Certae requirunt causae ut de singulis civitatibus nostris saxonicalibus potiores et seniores saxones ad proxime futuram Diaetam — instar aliorum fidelium nostrorum interesse debeant. Pro eo mandamus vobis firmissime — quatenus statim receptis praesentibus fidelem nostrum, egregium Marcum Pemflynger, Judicem nostrum Regium cum duobus aut tribus Potioribus et Senioribus istius civitatis

1) National-Archiv.
2) Kovach. Suppl. ad Vest, Com. T. II. p. 511.

nostrae Cibiniensis ad ipsam Diaetam erga nos mittere debeatis et teneamini [1]).

1542-ben Ferdinánd kir. levele kezdetén mondja: Nunc, quandoquidem et Regnum in unum et vos in nostram fidelitatem coisse videmini, és alább: cum dominis Praelatis et Baronibus vobiscumque una de his tractabimus, quae ad defensionem patriae hujus vestrae et regni nostri pertinebunt [2]).

1551-ben ugyan ez a' szászokat e' szavakkal hivja meg: ad quem conventum vos quoque cum ceteris fidelibus Ordinibus istius regni ac Statibus Oratores vestros mittere [3]).

Hogy a' szászoknak 1552-ben is voltak követeik a' magyarhoni országgyülésen, bizonyítja a' követeknek szebeni polgármester Haller Péterhez tett tudósitása, az 1553-k és 1555-k évről pedig az elősoroltakhoz hasonló meghivások vannak [4]).

De azalatt is mig Erdély Magyarországgal egyesülve volt, Erdélynek külön országgyülései voltak, 's már nagyon korán a' három országos nemzet Erdélyben együtt közgyüléseket tartott, de a' mellyek nem annyira törvényhozó testületnek nézethettek, hanem inkább a' ma-

1) Eder ad Simigianum p. 3.
2) National-Archiv.
3) Ugyan ott.
4) Ugyan ott.

gyar országgyüléseken hozott törvények' kihirdetése volt feladatuk; továbbá, a' királyok által kivánt segedelmek' megadása és felrovatala, vagy csak peres ügyek' elhatározása is; 's ha néha közben más határozatok is hozattak, azok csak különösen Erdélyt illető rendelkezéseket érdekeltek 's rendszabályokat a' honnak külső és belső ellenség elleni védelmére, és kötéseket kölcsönös oltalomra. Illyetén külön országgyülések néha maguk a' királyok, de rendszerint a' vajdák által hivatták össze. Ezt bizonyitják majd alább előforduló több példák, da kiváltképen az 1555-k évben I. Ferdinánd király által Kendi Ferencz és Ruszkai István vajdáknak adott útasitás, mellyben elébb megemlítetik, hogy ezeknek ugyan azon hatáskörük legyen, mint az az előtti vajdáknak volt (authoritate illa sint, qua priores Wajvode fuerunt) és aztán jogaik közé számláltatik: Conventum etiam ipsis regnicolaris, urgente tali necessitate, quae moram ulterioremve deliberationem regiae Majestatis pati non possunt, cum scitu Episcopi ejus Provinciae, aliorumque Consiliariorum Suae Majestatis indicere et celebrare, et in eo de occurentibus ad regni conservationem ex authoritate et dignitate Regie Majestatis tractare possint *). Végtére e' gyü-

*) Pray. Annal. P. V, p. 491.

lésekben (Versammlungen) vagy tartományi gyülésekben (Provinzialtagen) néha a' király maga, néha külön királyi biztosok, de többnyire a' vajdák elnököltek. Illyetén gyülések' példáit régi oklevelekben nem ritkán találhatni [1]), 's a' fennebb mondottak' bebizonyitására, a' mostanig talált illető tudósitások és oklevelek kivonatilag időrendében itt következnek.

1322-ben az akkori vajda irja: Nos Thomas Wajvoda Transilvanus et comes de Zonuk — — Quod cum anno Domini 1322 in octavis Paschae in Kerestes uno cum Regni nobilibus, Siculis et Saxonibus, ubi D. Episcopus Transilvaniensis et discreti viri intererant, Magister Gyegus filius Nicolai — — adstando Nobis significare curavit quod Comes Küküllö quasdam possessiones suas —— vellet attrahere, seu ampliare ad judicatum suum etc. [2]).

---

1) Benkő „Diaetae sive rectius Comitia Transilvanica" czímü kis munkájában emliti ugyan, hogy Erdélyben 1329-, 1436-, 1437-, 1438-, 1442-, 1458-, 1459-, 1462-, 1466-, 1522-k 's t. években tartattak országgyülések, de sem a' forrásokat, mellyekből e' tudósitásokat meritette, nem nevezi meg, sem tiszlán nem nyilatkozik, vallyon ezek mind a' három nemzet' közös országgyülései voltak-e, vagy csak az erdélyi nemesség' vagy megyék' gyülései.

2) Kovacsóczi, Arpadia III. Év. 65. lap. A-

1363. Egy 1366-ban költ oklevélben a' következőket olvassuk: Quoad Dyonisius Wajvoda litem, quem ratione possessionis Ujvár in congregatione generali universis Nobilibus, Siculis et Saxonibus partis Transilvaniae anno 1363 Thordae indicta, Joannes, filius Nicolai — — contra D. Episcopum Transilvanum movisset; finaliter diremerit etc. [1]).

1398. Zsigmond király, az oláhoktól veendő dézmára nézve, egy ezen évben az erdélyi nemességhez bocsátott irományban, igéri: venturi tandem in vestri medium deductis vobiscum inibi expediendis longioribus tractatibus et consiliis in his et aliis disponemus finaliter — — ad quod cuilibet statui aequum fiet, secundum justam rationem [2]). Megtartatott-e azután ez országgyülés, nem tudatik.

1427. Ezen évben is, feria secunda post Dominicam Reminiscere, Zsigmond császár Brassóban Erdélyben országgyülést tartott, mint állítatik, 's azon a' hadi-

---

zon oda mellékelt állitás, miszerint a' károly-fejérvári székesegyház' épitése még szent István király alatt kezdetett el, kissé bajosan bebizonyitható.

1) Kovacsóczi Arpadia III. Év 68 lap, és Szeredai, Series Episcoporum Transilv. 103. lap.

2) Arpadia III. Év 32. lap.

sereg' élelmezését és sóárulást illető rendeleteket bocsátott ki [1]).

1437-ben köttetett meg a' három nemzetnek első szövetsége (unio) a' következő oklevélnél fogva: Nos Lorandus Lépes de Városkezy, Vice Vajvoda Transilvanus — — recognoscimus, quomodo feria secunda proxima post festum exaltationis Stae Crucis, Nobis — —una cum Regni Nobilibus, septem et duarum sedium Saxonicalium, ac Bistriciensibus, Saxonibus, omniumque Sedium Siculorum in Oppido Capolna congregati et constituti eramus causas harum partium tractaturi inter praedictos Nobiles ac Saxones et Siculos talem fraternalem disposuimus unionem etc. [2])

1439-ben Albert kir. Erdélyben közgyülést hidetett M. Vásárhelyre [3]).

1454-ben ismét a' nemesség', székelyek' és szászok' közgyülése (generalis congregatio) tartatott Kápolnán [4]).

---

1) Vajda László, az erdélyi polgári magános törvények historiája. 1830. 179. lap. De hogy hol megtalálható a' felhozott oklevél, nem mondatott meg.

2) L. Arpadia III. Év. 37. lap, és szász National-Archiv.

3) Eder. Observ. 204 lap, és Siebenbürg. prov. Blätter. I. év 128 lap.

4) Ezt bizonyitja egy oklevél, a' prázsmári levéltárban.

1455-ben Hunyadi János a' szászokat országgyülésre meghivta Tordára [1]).

1459-ben Medgyesen egy gyülésben a' három nemzet közt új szövetség köttetett, 's arról egy oklevél adatott ki, melly így kezdődik: Capitulum Ecclesiae Transilvanae — quoddam — in Dominica, qua S. Virginis Catharinae annuum celebratur festum, nuncio Magnifico Regiae Majestatis Ioanne de Lábathlan, Temesiensi et Siculorum Comite — superveniente, credentionali duntaxat facultate suffultus — Universitas tota Nobilium ac procerum, Siculorum quoque omnium generum, nec non Saxonum Sedium singularum septem, totius partis hujus Regni Transilvaniae in seu ad Oppidum Medgyes in unum pariter conveniendo et generalem faciendo congregationem [2]).

1461-ben Szentiványi György és Gebarth Benedek alvajdák, a' kolozsi konventnek írák: Noveritis, quod nobis una cum harum partium Transilvanarum Nobilibus, nec non certis Siculis et Saxonibus pro quibusdam perarduis earundem partium Transilvanarum negotiorum expeditionibus — ad Possesionem Radnoth vocatam in unum convenientibus etc. [3]).

1) Eder Observationes 142 lap.
2) Ugyan ott 149. 216. l. és Árpádia III. év. 39 l.
3) Eder Observ. 216. l.

1467-ben az akkori vajda, János szt. györgyi és bozyn-i gróf, a' szászokat szent István innepén Tordán tartandó közgyülésre meghivta [1]).

1467-ben Mátyás király maga tartott közgyülést Tordán [2]).

1470-ben Pongrátz János vajda írja: Quia nos per regiam serenitatem pro certis rebus et negotiis serenitatis suae ad partes istas Transilvanas in medium regnicolarum deputati, scimus et hoc nos in festo nativitatis B. M. V. uno proxime venturo in Oppido Thorda generalem regnicolarum statuimus celebrare congregationem etc. E' gyülésre a' szászok 50 gíra büntetés alatt hivattak meg [3]).

1478-ben vízaknai Geréb Péter, vajda és székelyek grófja, Doboka megye nemességét a' következő szavakkal hivta meg országgyülésre: decrevimus igitur, una vobiscum convenire. Quo circa vobis et unicuique vestrum regia in persona mandamus, quatenus per singula capita vestra, demtis nobilibus pauperibus unius sessionis, ad dominicam Reminiscere proxime venturam ad Oppidum Medgyes convenire debeatis sub gravamine alias in talibus observari solito,

1) Eder Observ. 265. l. — Árpádia III. év. 79. l.
2) Árpádia III. év. 47. l.
3). Eder ad Schesaeum 161 l. Ezen oklevél a' szász nemzeti levéltárban van. 352. szám alatt.

ubi et nos in medio vestri constituemur, deliberaturi vobiscum ex mutuis tractatibus super commodo et statu regni, ne sic negligentes, subjiciamur periculis et jugo perpetuae servitutis. De mivel e' gyülés, nem mint a' nemesség' rendszerinti gyülései Tordára, hanem Medgyesre hirdettetett, aligha kétségbe vonható, hogy az a' honi három nemzet' közgyülése volt legyen [1]).

1484-ben Báthori István ország' birája által a' szászok meghivatnak, ad audienda regia intimata [2]).

1498-ban Péter vajda szt. györgyi és bozyni gróf írja, hogy a' királytól leveleket vett légyen, mellyek' látása és megértése végett (ad quas videndas et intelligendas) nem sokára országgyülés (generalis diaeta regnicolarum) fogna tartatni [3]).

1506-an, a' király parancsa' következtében egyebütt foglalatoskodó vajdának távolléte alatt, a' rendek Segesváratt gyülést tartottak, mellynek belső közbátorság és elnyomás elleni kölcsönös védelem volt czélja [4]).

---

1) L. „Hon és Külföld" 1842-dik évi 53-dik szám. 212. l.
2) National-Archiv. 411 szám.
3) Eder ad Schesaeum. 162. l.
4) Eder Observ. ad Felmer. p. 216. 254. magát az okleveletlásd Árpádia III. év. 52. l.

1514-ben Thuroczi Miklós alvajda, a' szebenieknek írta, hogy Zápolya vajda nem sokára Erdélybe visszatérend; 's hozzá teszi: non diffidimus suam dominationem sano totius regni et omnium trium nationum consilio debitam cunctis rebus imponere provisionem [1]).

1515-ben a' főbb nemesek közül nehányan meghivták a' szebenieket ad congregationem feria tertia post Festum S. Corp. Christi in Zekelvásárhely habendam, quo etiam Episcopus Albensis et trium generum Siculi venturi sunt, ut communi consensu de hujus Regni commodo et conservatione consulere et concludere valeamus [2]).

1524-ben Zápolya vajda által a' szebeniek, a' következő szavakkal hivattak országgyülésre: Quae pericula hinc Regno immineant,— vobis apertissime constare non dubitamus: ad quae propellenda necessarium est ut una vobiscum superinde tractaturi constituamur. Decrevimus itaque pro festo circumcisionis Domini proxime venturo unam Diaetam generalem in Oppido Thordensi celebrandam indicere. Vobis itaque regia in Persona strictissime committimus, quatenus—— certos et speciales ex Vobis cum plena

1) Eder Observ. ad Felmer p. 217. és szász nemzeti levéltár 178 szám.

2) Szász nemz. levéltár 189. sz.

informatione— — mittere et expedire debeatis ubi cum illis et aliis — — Nationibus superinde — — concludere possimus [1]).

Ezek, a' mostanig talált nyomai azon közönséges országgyüléseknek, melylyek Erdélyben ennek Magyarországtóli elválása előtt tartattak. De azon rövid időszak alatt is, mig ezen ország a' tizenhatodik évszázad' második fele' kezdetén nehány évig I. Ferdinánd királynak engedelmeskedett, itt külön országgyülések tartattak, mint nyilvános végzésekből tudatik [2]). Egy illyen országgyülésnek megjegyzésre méltó említése találtatik a' többek között, a' Ferdinánd király által az 1554-k évi aprilis 17-én Erdélynek adatott biztositási oklevélben [3]), hol a' többek között e' szavak fordulnak elő: Quando autem iidem fideles sui Ordines et Status, Articulos, in Comitiis Wásárhelyiensibus, ad 25-m diem Januarii indictis et celebratis, per eosdem OO. et SS. conclusos, approbandos et confirmandos humiliter supplicantes Suae Majestati transmiserint, Sua Majestas omnia et

1) Eder ad Felmer. p. 203. és lásd „Saechs. Nat. Archiv."

2) L. a' többek köztt Ferdinánd k. 1551-li törvénye 16-k czikkét.

3) In Codice Manuscripto authenticorum, Bibliothecae Episopalis Albo Carolin. Tom. I. Nr. 9.— De vallyon hol lehet ezen oklevél eredetijét megtalálni?

singula in eis contenta, salvis tamen juribus et privilegiis Saxonum [1]) grata et accepta habere est dignata, id quod propria suae manus subscriptione et secreti sigilli sui impressione testari est dignata. — Ebből kitetszik, hogy már akkor az erdélyi országgyülések' végzései helybenhagyás végett a' királyok' eleibe terjesztettek, és ez talán illyetén helybengyásnak legelső példája.

Eddig közönséges országgyülésekről volt szó, mellyek Erdélyben, ezen országnak magyarországgali egyesülése alatt tartattak, 's mellyeken mind a' három nemzet megjelent. De van nyoma annak is, hogy nem mindenkor mind a' három, hanem némellykor csak két nemzet is külön gyüléseket tartott. Igy gyült volt össze a' magyar nemesség és székelység az 1524-k évben Székely- vagy a' mostani Maros-Vásárhelyen [2]). Nemesség' és szászok' gyüléseiről ellenben a' következő két példát találjuk.

1504-ben Comes Petrus, Judex Curiae et Vajvoda Transilvanus a' szebenieknek és a' hét szász széknek irta, hogy a' király bizonyos foglalatosságokban Ras-

1) Mire vonatkozik ez, végére nem járhatni, mivel a' jelelt országgyülési végzésekben semmi ollyas nem fordul elő, mi a' szászok' jogaival ellenkeznék.

2) Eder. Observ. ad Felmer. p. 255.

kai Balás kir. tárnokmestert és pelsewezi Bebek Jánost (Blasium de Raska, Thavernicorum regalium Magistrum et Joannem Bebek de Pelsewez) az országba küldötte, 's ezért a' nemesség és szászság tartson Tordán közgyülést. E' gyülésre a' szászok is követeiket küldjék el, 's azok által küldjenek a' királyi biztosok' (homines regiae Majestatis) számára olylyan ajándékokat, quae fient tam ipsis, quam hominibus regiis ad honorem. Namque munera placant deum et homines [1]).

1526-ban Zápolya János, még mint vajda, Krisztus feltámadása' (innepe) után harmadik napon a' szász papsághoz intézett levelében egy hasonló gyülésről teszen említést e' szavakban: Ut igitur tantae moli resisti queat, statuimus in Diaeta Enyediensi, Dominis Nobilibus Regni et Saxonibus ipsis indicta etc. [2]).

Végtére e' közös országgyüléseken kivül az egyes nemzetek is, mindenik a' maga feje alatt külön gyüléseket tartottak, mellyekben belügyeik felett tanácskoztak, határozatokat (statuta, constitutiones, leges municipales) hoztak, a' szükséges pénzróvatalokat egymás között felosztották, 's közbe-közbe pereket is itél-

1) Eder, Observ. ad Felmer. 209 lap. és „Saechs. Nat. Archiv." 44 szám.
2) Ungrisches Magazin IV. köt. 190. lap.

tek el. — A' magyar nemésség rendszerint a' vajda' vagy alvajda' különös esetekben más királyi biztosok' elnöklete alatt is többnyire Tordán tartotta gyüléseit, melyek mint feljebbviteli törvényszék, főképen a' nemesség' peres ügyei' elitélésével foglalkoztak. Az illyetén gyülésekrek legrégibb nyomát az 1342-k évben találjuk [1]). Épen így a' székelyek is grófjok v. ispánjok (comes) alatt Udvarhely székben, külön gyüléseket tartottak, mellyekben többnyire a' törvénykiszolgáltatás iránt rendelkeztek. Illyetén gyülések a' többek között 1451-ben Vásárhelyen, 1466-ban és 1505-ben Udvarhelyen, 1506-ban Agyagfalván, és 1555-ben ismét Uhvarhelyen tartattak [2]). Nem különben a' szászok is már a' legrégibb idők óta saját gyüléseket tartottak, még pedig eleinte csak Szeben, a' következő hét székkel, u. m, Szászváros-, Szászsebes-, Szeredahely-, Ujegyház-, Nagysink-,

1) Oklevelek' kivonatait, mellyekben illyetén gyülésekről említés tétetik, találhatni Kovacsóczi Árpádiájában III. év 65—74 lap. —Eder, Observ. ad Felmer 45. l. Eder Comment. ad Schaes. 161. l. — Szeredai, Series Episcopor. etc. 95. 102. 111. l. és ugyancsak Szeredai, Notitia Capituli Alb. 70, 133. l. — Ezek nevezetesen az 1342-, 1358-, 1360-, 1365-, 1372-, 1394-, 1395-, 1405-, 1408-, 1519-k évekről szólnak.

2) Eder. Obs. ad Felm. 209. l. — A' székely nemzet Constitutioi, 14. 24. l.

Kőhalom- és Segesvár székekkel. Ezekhez járultak időteltével Medgyes és Selyk székek, azután Besztercze és végre Brassó vagy Barcza földe. Ezt több régi oklevelek és törvényszéki határozatok bizonyitják, mellyek közül a' legrégibbek még a' tizennegyedik évszázad' közepében hozattak. Az elnökséget a' szászok ispánja (comes) vagy a' szebeni királybiró vitte (Judex regius cibiniensis), melly két hivatal a' közelebb mult évszázad' végéig egy volt, vagy mindig ugyanazon egy személyben egyesült, és a' gyülések, rendkivüli eseteket kivéve, mindenkor Szebenben tartattak *). E' szokás a' szászoknál soha sem szünt meg, 's mig a' más két nemzet külön gyülései már régóta elenyésztek, a' szászok még most is minden évben gyülést, úgynevezett confluxust, tartnak, mellyben politikai és gazdasági ügyeiket tárgyalják, és mint feljebbviteli itélőszék peres ügyeiket elitélik. Nagyon nevezetes e' tekintetben, az I. Ferdinánd király által 1552-ben, a' királyi jövedelmek' kikeresése végett, Erdélybe küldött biztosok', u. m. Bornemisza Pál veszprémi püspök' és Werner György' kincstári tanácsos' tudósitása, mellyből hasonlóké-

*) Eder Obs. ad Felm. 212. l.— Eder Append. ad Schaes. 212. l.— Verfassungszustand der saechsischen Nation 92. 107 l.— Árpádia III. év 61. l.

pen kitetszik, hogy a' megyei magyar nemesség maga gyüléseit Tordán, és a' szászok Szebenben tartották gyüléseiket *).

Valamint Erdélynek magyarországtóli elválása által, alkotmánya és többi viszonyai egyátaljában nagy változásokat szenvedtek, úgy ekkor saját országgyülést és saját törvényhozást is nyert.

Az elválás után Erdélyben egy külön országgyülés' legelső nyomát az 1529-k évben találjuk meg, midőn Gerendi püspök a' három nemzetet januariusban Gerenden tartandó országgyülésre meghivta; a' második országgyülés ugyanazon évben, septemberben Radnothon tartatott; de azután hasonló gyülésekről semmi emlitést nem találunk egészen 1536-ig, melly évben Zápolya Vásárhelyre és Beszterczére egymás után két országgyülést hivatott össze. Ez időn kezdve körülményekhez és szükséghez képest csak nem minden évben, egy, két, három, és négy országgyülés is tartatott, sőt 1598-ban 1607-ben és 1688-ban öt, és még több országos gyülések' nyomait találjuk.—Erdélynek az austriai ház' uralkodása alá jutása után is az 1707-k évig csak nem minden évben tartattak országgyülések, de azután ritkábbak kezdettek

*) E' tudósitás' szószerinti kivonata lejebb a' VI-k szakaszban fog közöltetni.

lenni 's egyik országgyüléstől a' másikig csak több évek' közbentelése után tartattak. Mária Therézia császárné' uralkodása' első évében a' sok háboru miatt ismét gyakrabbak lettek, de az 1761-k évtől kezdve haláláig a' császárné, tizenkilencz év' eltelése alatt, több országgyülést nem hivott össze, és József csász. is csak egyetlen egyet hirdetett, t. i. az 1781-diki kevéssé ismeretes hódolási országgyülést, melly csak nehány napig tartott. II. Leopold császár ellenben csak hamar uralkodásra lépése után 1790-ben a' rendeket hosszas országgyülésre összehivta, de a' halál olly véletlenül meglepte, hogy e' gyülés' határozatait nem erősithette meg, és feledhetlen fijának, II. Ferencz császárnak, már az 1792-ik évben ismét hódolási országgyülést kellett tartania. De ennek is 43 évi hosszas uralkodása alatt, csak négy országgyülés volt, u. m. 1794-, 1809-, 1810-, és 23 év' közben telése után 1834-ben *).

*) A' Magyarországtól elválás után Erdélyben tartott országgyülések' sorozatát közrebocsátotta Incze József, e' czimü kis munkájában: „Rövid lajstroma azon országgyülési artikulusoknak, mellyek Erdélyországa fejedelemségének kezdetétől fogva a' mostani időkig hozattak 'sat. N. Szebenben 1829." De még tökéletesebb azon sorozat, mellyet „az erdélyi Diaeták végzései' nyomdokainak (Kolozsváratt 1837

Mostani szeretett uralkodónk hét év alatt már két országgyüléssel örvendeztette meg az országot.

Mindenütt, hol karalkotmányi vagy képviseleti (staendische oder repraesentative) népgyülések tartatnak, a' következő kérdések különös méltatást érdemlenek: kinek van joga a' karokat vagy képviselőket országgyülésre összehivni, és az országgyülést ismét eloszlatni? Az országgyülés' összehivása' ideje és helye, valamint szintén annak mennyi ideigi tartása a' törvények által meghatároztatott-e vagy nem? 's ez utolsó esetben, kinek van joga azt meghatározni? kik az országgyülés' tagjai? a' karok-e vagy ezeknek küldöttjeik? vagy a' népképviselők-e? — E' kérdéseket historiai szempontból akarjuk felfogni 's megkisérteni, azokra egyenként a' következő pontokban megfelelni:

1. Erdélynek magyarországtóli elválása előtt az akkori tartományi gyülések (Provinzial Landtage) Erdélyben a' vajdák által hivattak össze. Az elválás után az országgyüléshez tartozó egyes személyek' valamint szintén egész testületek' meghivása a' fejedelem' nevében és aláirásával történt meg. De ha a' rendek

kijött)" első részében, a' tudós és az illyen dolgokban nagyon jártas szerző úr kiadott.

közben-közben rendkivüli esetekben fejedelmi meghivás nélkül is gyüléseket tartottak, az mindig csak kivételkép' történt, 's annak bizonyságául, hogy arra joguk nem volt, mentségeiket mindenkor az uralkodó fejedelem' eleibe terjesztették [1]). Honunknak Magyarország' királyai' uralkodása alá történt visszatérése után I. Leopold császár eleinte az országgyülés' öszvehivása jogát a' gubernatorra és guberniumra (kormányzóra és kormányszékre) bízta [2]); de az ezen császár által késöbben a' gubernatornak adott útasitás e' jogot az ország' fejedelme' parancsának vagy megegyezésének alája rendelte [3]). Igy parancsolta a' többek között Leopold császár az 1703-k évi febr. 8-kán költ kir. irata által, magának a' kir. kormányszéknek is, hogy haladék nélkül szokott mód szerint országgyülést hirdessen, 's miután e' királyi irat mart. 3-kán Károlyváratt kihirdettetett, már azon hónap' 16-kára országgyülés hivatott össze; de a' rendek csak 19-kén gyültek össze. Sőt 1712-ben a' királyi

1) Lásd: Benkő, Diaetae seu rectius Comitia Transilvanica etc. 25-k és a' következő lapokat.

2) Diploma Leopoldinum de 4-ta Decembr. 1691. puncto 10-a in Szász „Sylloge Tractatuum etc. p. 126.

3) Instructio pro Gubernatore Transilvaniae de 29-a Aprilis 1693, puncto 8-o in Szász Sylloge etc. p. 415.

meghivólevelek (literae regales) Medgyesre országgyülés' összehivása végett, egyenesen Károly császár által tulajdon aláírása alatt bocsátattak ki; valószínüleg, mivel a' kuruczháboru alatt az egész kormányszék két vagy három tagig elhalt volt, 's következésképen törvényes kormányszék nem vala, melly az országgyülést összehivhatta volna, 's mivel épen a' kormányszék helyreállitása, kiegészitése és az új tagok megválasztása forgott fenn. — Későbben az országgyülés ismét mindenkor legfelsóbb parancs következtében hivatott össze a' kir. kormányszék által [1]), 's még most is régi szokás' és törvény' erejénél fogva [2]), egyedül az ország' fejedelmének van joga országgyülés' tartását rendelni, a' kir. kormányszék ellenben csak azon felhatalmazással bir, hogy legfelsóbb megegyezéssel és a' fejedelem' parancsára, a' rendekhez szokott meghivóleveleket (literae regales) bocsásson és azokat országgyülésre meghivja [3]).

2. Az országgyülés' eloszlatása joga mindig a' gyülés' feje (Vorsteher) által gyakoroltatott és kétségbe nem hozhatólag a' fejedelmet illeti [4]), ki az eloszlás'

1) A' rendek' összehivására nézve mind a' három időszakból példákat hoz fel Benkő, már említett kis munkája' 28—32 lapjain.
2) Art. 10. anni 1791.
3) Art. 11. 1791. puncto I. d.
4) Ugyan ott.

határidejét szokás szerint királyi irat által nehány héttel elébb a' rendeknek tudtára adja, és azután az eloszlátást a' királyi biztos által végrehajtatja; különös esetekben mindazáltal az eloszlatás néha véletlenül is megtörténik.

3. Régi szokásnál fogva, melly mindazáltal pontosan soha sem tartatott meg, a' nemzeti fejedelmek alatt rendszerint minden évben szt. György és szt. Mihály napjakor két országgyülésnek kellett volna tartatni, de azon időkben az országgyülések' tartása, teher volt, mivel az a' résztvevőkre nézve mindig költséggel járt, és mivel csak nem minden országgyülés új adózatokat szült. A' rendek azért többnyire az országgyülések' számát apasztani és azoktól elvonulni törekedtek. Ennek következtéül 1622-ben a' második országgyülés eltörültetett és meghatároztatott, hogy, elkerülhetlen szükség' esetén kivül, minden évben csak egy országgyülés tartassék szt. György napjakor [1]). Ellenben azok büntetéssel fenyegettettek, kik országgyülésre meghivatván, épen nem vagy későn jelentek meg, avagy a' gyülést annak bezárása előtt odahagyták [2]). Némelly hely-

1) Art. 16. anni 1622. M. september et Appr. Const. P. III. Tit. 17. art. 1.

2) Art. 2. anni 1545. fer. 4. post F. S. Cathar. — Art. 10. anni 1572 in F. Pentecost. — Art. 21. anni 1594 M. majo. —

ségeknek különös kedvezésből megengedtetett volt, hogy ne legyenek kénytelenek az országgyüléseken megjelenni [1]). Mária Therézia császárné alatt a' szent István' napjától szent Mihály' napjáig tartó törvényszak határoztatott volt országgyülés' tartására és a' királyi tábla e' czélból az 1768-k évi september 14-én költ királyi irat által rendes üléseinek ezen időszak' alatti tartásától felmentetett [2]). Az újabb országgyülési törvényben is kiszabatott, hogy az országgyülés, mennyiben a' körülmények engedik, szent István' napjára összehivassék [3]). Mindazáltal gyakorlatban e' törvény nem követtetik, 's a' fejedelem a' rendek' összehivása idejét esetről esetre jónak lá-

---

Art. 12. anni 1596. M. apr.— Art. 8. anni 1603. 28 Febr.— Art. 20. anni 1615. M. Sept.— Appr. Const. P. III. T. 17. art. 1. et Comp. Const. P. V. Ed. 18.

1) p. o. Bánffy-Hunyadnak és Déésnek l. art. 6. anni 1667. M Janur. et Art. 20. anni 1674. M. Novembri.— Máskép' van most a' dolog, mert most mindenki megkülönböztetésnek tekinti az országgyülésre meghivattatni 's a' főbb családok e' megkülönböztetést mint jogot igénylik, 's a' kiváltságos helységek féltékenyen ragaszkodnak ahhoz, hogy az országgyülésre követeket küldhessenek.

2) Instructio pro Tabula Regia judiciaria Transilvanica §. 17.

3) Art. 11. anni 1791. puncto I. d.

tása szerint határozza meg. Egyébiránt az ország' törvényeiben ki van szabva, hogy minden évben egy országgyülés tartassék *), de ez az újabb időkben soha sem gyakoroltatott; mindazáltal, ha a' kormány' részéről nehány évig országgyülés nem hirdettetik, a' girás közgyülések bátorkodnak vagy egyenesen a' császár ő Felségét országgyülés' tartásáért megkérni és eziránti kérelmöket csupán csak feljebbjuttatás végett a' királyi kormányszékhez küldeni, vagy csak ezen utolsót felszólítni, hogy felsőbb helyen országgyülés' egybehivását eszközölje.

4. Az országgyülések' helye törvényesen soha sem volt meghatározva, 's mig Erdély külön fejedelemség volt, az országgyülések a' legkülönbözőbb helyeken tartattak, u. m. Segesváratt, M. Vásárhelyen, Tordán, Kolozsváratt, N. Enyeden, Medgyesen, Szászsebesen, Szebenben, Beszterczén, Déésen; sőt Keresden, Radnothon, Görgény sz. Imrén, Kis-Selyken, Szász-Kézden, Nagy-Sinken, Balásfalván, Fogarasban is 's a' t.; de leggyakrabban Gyula-Fejérváratt (Alba Julia, Fejérvár, Weissenburg, vagy a' mai Károly-Fejérváratt), mint a' fejedelmek'

*) Diploma Leopoldi de 4 Decembri 1691. puncto 10. et art. 10. anni 1791.

rendes lakhelyén. I. Leopold alatt az országgyülések váltólag Szebenben, Kolozsváratt, M. Vásárhelyen, Tordán, Fejérváratt és Segesváratt tartattak. Károly császár és nagy leánya Mária Therézia alatt, csak nem minden országgyülések Szebenben voltak, csak 1724- és 1751-ben tartattak Kolozsváratt. II. Leopold és dicső emlékezetü II. Ferencz alatt négy országgyülés volt Kolozsváratt, ellenben I. Ferdinánd' császár' ő Felsége jelen atyai uralkodása alatt az első 1837-ben Szebenben, és a' második 1841-ben ismét Kolozsváratt tartatott; mert a' legújabb törvényeknél fogva is az ország' fejedelmeinek fennhagyatott azon jog, melly szerint a' helyet, hol minden országgyülés tartassék, a' fejedelem határozza meg *).

5. Mennyi ideig tartson az országgyülés, nincs sehol kiszabva, hanem annak tartását rendszerint a' tanácskozás alá veendő és előforduló tárgyak' tömege és minősége határozza. De miután az országgyülés' eloszlatása, mint fennebb a' második pont alatt láttuk, az ország' fejedelmét illeti, az országgyülésnek menynyi ideig tartása is egészen a' fejedelem' akaratjától és jónaklátásától függ.

---

*) Art. 10. anni 1791.

6. Az országgyülés' tagjai oklevélészi nyelven *status et ordines*, magyarul, *karok és rendek* nevezetével neveztetnek (mit német nyelven így lehetne mondani: Staende und Ordnungen, Volksklassen oder Kasten); de kik ezek? e' két szó „Status et Ordines" egyet teszen-e? vagy a' népnek különböző osztályait jelelik? — Rendek vagy néposztályok a' fejedelmek' idejében a' következők voltak: *tanácsi rend*, ordo senatorius, azaz, a' fejedelmi tanácsosok osztálya vagy a' senatus; *vitézlő rend*, ordo equestris, nemesek osztálya; *polgári rend*, ordo civicus, (Bürgerklasse). A' köznép, misera plebs, (das gemeine Volk) nem képezett többé osztályt, mint jószág (res) úgy nézetett, 's nem bírt képviselettel. — De kik voltak a' karok (Staende)? — Olylyan karok, millyenek karalkotmánynyal bíró más országokban ismeretesek, u. m. papság, nemesség, polgárok és parasztok, a' fejedelmek' ideje alatt Erdélyben nem voltak ismeretesek, 's legalább közvetlenül mint ollyanok nem képviseltettek. Egy pap sem jelent meg országgyülésen; a' tanácsosok, főbbtisztviselők a' vármegyék' és a' székely székek' követeivel együtt a' nemességhez, a' szászok' és váltságos (taksás) helységek' követei a' polgári kar- vagy rendhez tartoztak; de a' nevezett követek nem je-

lentek úgy meg mint e' két kar' képviselői, hanem mint kerületeik' és városaik' küldöttjei. Mint külön testületek csak a' három országos nemzetek jelennek meg az országgyülésen 's következőleg csak ezeket lehet némi következetességgel Karoknak tekinteni. Erdélynek magyarországtóli elválása után mindjárt az első országgyülések micsoda tagokból állottak légyen, tisztán nem tudatik; mindazáltal az 1540-k évi december' 12-kén Tordán tartott gyülés' határozatainak harmadik pontjában arról a' karok meglehetős tiszta felvilágositást adnak e' szavakban: ut Sua Majestas faciat ad se accessiri Dominos consiliarios et Primarios viros hujus Regni et de quolibet comitatu certos Dominos Nobiles et Siculos et Saxones, qui cum pleno mandato veniant ad Suam Majestatem ibique tractent et media inveniant, per quod necessitatibus Suae Majestatis et Regni pro possibili consulatur [1]). Az erdélyi karoknak mostanig felfedezett legrégibb lajstroma az 1585-k évi [2]), melly szerint akkor tagoknak megválasztattak

1) Lásd Benkő, Diaetae sive rectius Comitia Transilvaniae p. 26.

2) Ugyan ott a' 63. l. E' névsort a' szerző még egy régi kéziratban is látta, de nem volt évszám reá irva, hanem a' hátán e' szavak állottak: „*Báthori Sigmond idejé-*

volt: nyolcz fejedelmi tanácsos, tíz báró és mágnás, két elhalt mágnás' özvegyei, a' főbb nemesség közűl tizenegy tag, a' hét erdélyi és Bihar-, Zaránd-, Közép-Szolnok- és Kraszna- magyarországi megyék' főispánjai, mellyek közűl legtöbbeknek kettő, Biharnak három, sőt Hunyadnak négy főispánja volt; tizenhárom megye, mellyek közt a' nevezetteken kivűl Máramaros és Zöreny is megjelent [1]), tíz várak' kapitányai, kilencz székely szék, hét szász szék, hat szász- és három magyar város, tizennégy mezőváros, két ítélőmester, hét igazgató (director) [2]), négy vámhivatal, tizennégy harminczadhivatal, nyolcz sótisztség, hét hámor.

Az előbbiekből látjuk, hogy akkor a' várnagyok, — továbbá a' kamarai jövedelmek' kezelésére kinevezett vám-, harminczad-, só- és bányásztisztek hivataluknál fogva az országgyülésekre meghivattak. A' székely székek, mellyek közűl többek most egy testben vannak

---

benvaló Cathalogussa;" 's valamivel újabb irással: „Ezek közül némellyek, úgy maradékjok is megérzették Báthori Sigmond' fejedelemségét."

1) A' fennebbiekből látható, micsoda magyarországi megyék tartoztak akkor Erdélyhez.

2) Vallyon mi kötelessége 's foglalkozása lehetett ezen igazgatóknak?

egyesülve, még mind mint egyesek jelennek meg; de Miklósvár, Keresztur és Bardocz nincsenek a' többiek közt. A' szász kerületek közűl némellyek a' székek között, némellyek a' városok és mezővárosok között jelennek meg; de Szeben, Szászsebes és Medgyes, mind az elsők' mind az utolsók' sorában állanak. A' mezővárosok közűl Magyarországról Debreczen és Nagyvárad, 's Erdélyből, a' többeken jelenleg is megjelenőken kivűl, Maros-Szereda jelenik meg; ellenben sok mások hiányzanak, mellyek most az országgyülésekre meghivatnak. De hogy az egyes megyék, székek, városok és mezővárosok hány követet küldöttek országgyülésre, nem mondatik meg. A' bárók, mágnások és nemesek, kik mindjárt a' fejedelmi tanácsosok után következnek, az voltak, mik a' mai királyi hivatalosok (regalisták), kiknek eredetét valószinüleg a' karoknak egy határozatában kell keresni, melly János Zsigmond alatt 1550-ben N. Enyeden Reminiscere vasárnapja után tartott országgyülésen hozatott volt, 's mellynek igéi ezek: ut Primores Regnicolarum de majoribus familiis ad Comitia Partialia in futurum celebranda specialiter per Literas Majestatis Suae convocentur, interesseque debeant" 's mivel János Zsigmond a' királyi czímet még viselte, és

levelei Literae Regales névvel neveztettek, arról a' külön királyi levelek által meghivott főbb urak (Standesherren) regalista nevezetet nyertek [1]).— De a' székelyek primor-ait vagy a' tulajdonképeni székely nemességet különös kedvezésnél fogva [2]), országgyülésre nem kell vala külön meghivni, e' szavak szerint: A' székely atyánkfiai szabadságoknak megbántódásával jelentik, hogy ő Kegyelmek közzül a' Főrendek' Gyülésében Regálissal hivattatnak; Végeztük azért a' Nagyságod Kegyelmességéből, hogy eő Kegyelmek közt lévő Főrendek ennekutánna Regalissal Gyülésbe ne hivatassanak, hanem az aránt is ő Kegyelmek régi szabadságokban maradjanak meg [3]).

Az úgynevezett kassai alkut vagy szerződményt, mellyet Báthori Gábor, Erdélynek akkori fejedelme, Mátyás ma-

1) E' nevezet a' többek közt az 1689-k évi januarius 5-kén tartott országgyülés 7-ik czikkében jelenik meg.

2) Art. 8. e Comitiis, 1. Febr. 1666. celebratis.

3) Bövebb nyomozást érdemelne, vallyon e' határozat a' primorok iránti kedvezésből hozatott-e, hogy ezek az országgyülési költségektől megmentessenek, vagy pedig a' többi szabad székelyek magukra nézve kisebbitésnek tartották, hogy nemzetségök' első osztálya' tagjai országgyülésre külön hivassanak meg. Az első szókból itélve legalább úgy látszik, hogy a' sére-

gyar királylyal kötött vala *), a' kolozsvári országgyülésen 1610 ben sept. 6 án a' következő országgyülési tagok irták alá, u. m. nyolcz fejedelmi tanácsos, kik közül némellyek egyszersmind főispánok is voltak, nyolcz főispán, egy őrnagy, a' nagyváradi és fagarasi városok' kapitányai, Kárásnebes városa' 's vidéke' bánja; a' hét erdélyi vármegyék és a' magyarországi vármegyék közül: Mármaros, Bihar, Zaránd, Középszolnok és Kraszna két-két alispánjai; egy itélőmester, a' főbb nemességnek kilencz tagja különös czímzet nélkül, öt kapitány és ugyanannyi királybírák a' székely székekből, mellyek már akkor úgy voltak felosztva, mint jelenleg fennállanak, Szeben, Brassó, Besztercze és Szászsebes, szász városok' polgármesterei, bírái és tanácsi esküdtjei, a' nélkül, hogy nevök vagy számuk megneveztetett volna; nemkülönben Nagyvárad és Kolozsvár városoké is. — Ebből kitetszik tehát, hogy ezen országgyülés nem volt teljesszámu, 's több tagok hiánzottak.

Azon útasításon, mellyet a' fagarasi országgyülésen megjelent karok és rendek a' magas kapuhoz (a' török udvar-

lem nem a' primorok, hanem a' többi székelyek által hozatott fel.

*) Ezen oklevél eredetije a' kolosmonostori konvent levéltárában van.

hoz) küldött biztotosaiknak az 1678-dik évi febr. 28-kán adtak, a' következő aláírások vannak: tizenegy tanácsos, kik között Simringer szebeni királybiró vagy ispán (comes) is megjelenik; negyven más nemesember, kiknek sorában nehány királyi táblai ülnökök 's valószinüleg a' főispánok is vannak; továbbá egyes követek tíz vármegyéből és öt székely székből a' nélkül, hogy magukat megnevezték volna. Azután a' mostani tizenegy szász kerületek' mindenikéből egy-egy követ, kik közül némellyek neveiket aláirták, mások nem; végre nyolcz egyes magyar városok' és mezővárosok' követei *). Az illető követ' aláirásából kitetszik, hogy akkor Hunyad és Zaránd megyék egyesülve voltak; Biharból követ nem jelent meg, mivel e' megyét akkor a' törökök tartották elfoglalva. Egyébiránt mind a' mellett is hogy már Rákóczi György fejedelem az 1636-k évi jan. 29-kén Zaránd megyéhez bocsátott rendeletében panaszkodott, hogy a' megyék' és székek' lakosai vagy nagyon kevés számmal, vagy épen nem jelennek meg az országgyüléseken 's épen azért,

*) Ezen oklevél eredeti példánya a' gróf Kemény Sámuel' gyüjteményében van. Az oklevél' végén már láthatni a' három pecsétet, melylyel a' három nemzet még jelenleg is él.

a' nélkül, hogy a' követek' számát korlátolni akarta volna, megparancsolta, miszerint a' mondott megye minden országgyülésre legalább két követet küldjön *), mégis, az előbbiek szerint úgy látszik, hogy azután is minden kerületből vagy minden városból csak egy követ jelent meg.

Az 1687-k évi jul. 26-kára Radnothra, és az 1689-ki jan. 5-kére Segesvárra országgyülés tartása végett meghivott karoknak egy lajstromában van tizenegy tanácsos, három itélőmester, tizennégy táblai ülnök, a' közügyigazgató, nyolczvan két mágnás vagy királyi hivatalos, hét elhalt mágnás' özvegyei, tíz megye (azok közt Zaránd Hunyaddal egyesülve, továbbá Kraszna, Mármaros és Középszolnok); öt székely szék, tizenegy szász szék és vidék, és tizennégy magyar város és mezőváros (ezek közt Debreczen is). De egyes kerületek' és városok' követeinek száma nincs felirva.

Az 1712-dik évben országgyülésre meghivott karoknak egy lajstromában a' tanácsosok helyett, az akkori bíztosságnak (deputatio) tizenhat tagjait találjuk; mert mivel a' Rákóczi háborgás alatt országgyüléseket tartani 's tanácsosokat választani nem lehetett, a' kormányszék

*) E' rendelet' eredetije Laskai József úr' birtokában lenni állíttatik.

(gubernium) három tagra apadott volt, és így legfelsőbb parancsra a' kormányszék' helyébe ideiglen egy biztosság' neveztetett volt ki. Ezeket követik a' királyi táblának két tagjai és hatvanegy királyi hivatalosok. A' megyék, székek és városok, mint már tudatik, épen nem neveztettek meg.

A' Károly császár' országos szerződményét (pragmatica sanctioját) a' koronaöröklésnek leányágra szállítása iránt, 1722-ben mart. 30-kán aláirták a' kormányzó, az országos és királyi táblai elnök és még hét kormányszéki tanácsos, két kormányszéki titoknok, két itélőmester, nyolcz kir. táblai ülnök, a' közügyigazgató, egy tábornagy, kilencz megye' főispánjai (azok között még Mármaros is), Fagaras' vidéke' főkapitánya (de a' kővár-vidéki nem), három székely szék' főkirálybirái, huszonhat királyi hivatalos; a' hét erdélyi megyékből és Középszolnokból is, mindenikből két-két követ; de Mármaros, Kraszna, Zaránd és Arad megyékből csak egyegy jelenik meg, Kővárvidékéről egy sem; nemkülönben az öt székely székből, a' tizenegy szász kerületből és Kolozsvár, Károlyfejérvár és M. Vásárhely városokból, még pedig ez utolsóból három, a' többiekből két-két követ; végre Vízaknáról

kettő, Fagaras' vidékéről egy, és Abrudbányáról is egy követ [1]).

Miután Károly császár az 1732-dik évben az Erdélyhez kapcsolt magyarországi megyékre nézve azon egyezést tette vala, hogy azon időn túl Mármaros és Arad egészen Magyarországhoz, ellenben Középszolnok, Kraszna, Zaránd és Kővár egészen Erdélyhez tartozzanak, az arra következő 1733-dik évben febr. 26-kára Szebenbe hirdetett országgyülésre meghivattak: Wallis birodalombeli gróf és kormányszéki elnök, a' rom. kath. püspök, az országos elnök és még hét kormányszéki tanácsos, kik között a' cancellár és egy titoknok is volt; két itélőmester, tizenkét kir. táblai ülnök és a' közügyigazgató; tizenkét magyar és székely főtiszt, a' kővári kapitányt is oda véve és ezenkivül azok sorában legelőször a' görög kath. püspök, a' károlyfejérvári székesegyház' káptalana és kolozsmonostori konvent; továbbá már száz tizennégy királyi hivatalos; a' honi hét megye' és a' visszakapcsolt részek' (Partes reapplicatae) Középszolnok', Kraszna' és Kővár' [2]) követei, az öt székely szék', a' szászok' kilencz székeinek és

1) Art. 3 anni 1744.

2) Valószínüleg ezen országgyülésen jelentek meg legelőször Kővár' vidéke főkapitánya és követei a' karok' sorában.

két vidékeinek követei; Fagaras' vidéke' és az úgynevezett taksás helységek' vagy is két város' és tizennégy mezőváros' követei a' magyar és székely helységek közűl.

Az 1761-k évi september 7-kén Mária Therézia császárné alatt utolsó országgyülés volt, mellyen a' többek között az 1759-k évi katonrendszabály is kihirdettetett, melly szerint a' katonaság' számára kiszakasztandó adómennyiség megállítatott és a' katonaság' szállása és élelmezése is meghatároztatott. Ezen országgyülésre meghivattak volt: a' kormányzó, a' rom. kath. püspök, a' kincstárnok, az országos elnök és még kilencz tanácsos, kik között a' számvevői hivatal' elnöke, a' szász nemzet' ispánja és az akkori országos albiztos, és három titoknok volt; három itélőmester, tizenhárom kir. táblai ülnök, a' közügyigazgató és az igtató (protocollista), tizenkilencz magyar és székely főtiszt 's ezek között két főtiszti helytartó is; továbbá azonkivül ezeknek sorában a' fagarasi görög kath. püspök, a' fennemlített káptalan és konvent, és a' kolozsvári jesuita-collegium rectora; továbbá hatvanhárom királyi hivatalos és hat özvegy' személyesei. A' követek ugyanazok voltak, mint az 1733-k évben.

Húsz évi időköz után, melly alatt Fejér megye, felsőre és alsóra osztatott 's azáltal a' megyék' száma egygyel szaporodott, II. József császár alatt az 1781-k évi rövid hódolási országgyülésre meghivattak: a' kormányzó, a' katholikus püspök, az országos elnök (de a' ki betegsége miatt nem jelent meg), az országos főbiztos, az ország' cancellárja, a' számvevői hivatal' elnöke és még hét kormányi tanácsos, továbbá öt titoknok, két lajstromzó (regestrator), a' levélkiadó tiszt (expeditor), két igtató, hat fogalmazó és az al-lajstromzó (vice regestrator); a' kir. tábla elnöke, egy táblai főpap (praelatus, melly helyet Mária Therézia császárné teremtette volt), három itélőmester, tizennégy valóságos ülnök, a' közügyigazgató és tíz számfeletti ülnök; tizénhét magyar és székely főtiszt; százhúsz királyi hivatalos; két-két követ tizenegy megyéből és Kővár' vidékéről, öt székely és tizenegy szász székből és vidékből (kik között Szebennek mégis három követe volt), Fagaras vidékéről és tizenhat magyar 's székely város- és mezővárosból. A' királyi hivatalosok' száma mindig a' fejedelem tetszése szerint változott és az 1790-k évben már közel 140 királyi hivatalos volt jelen az országgyülésen *).

*) Lásd az 1791-k évi törvényczikket.

Továbbá megjegyzendő, hogy ezen országgyülésen Szebenből és Brassóból négy, Medgyesről és Szászvárosról három és Kolozsvárról is négy követ jelent meg. Végre még zetelaka-i követek is fordulnak elő, melly helység most többé nem hivatik meg.

Az újabb országgyülések' tagjait, az 1790-dik éven kezdve a' kinyomott országgyülési jegyzőkönyvekben láthatni, 's mivel e' jegyzőkönyveket mindenki megkaphatja, feleslegesnek tartatott, ezeket is itt előszámlálni 's felhozni.

Ez, az erdélyi országgyülés' eredetének és kifejlődésének rövid története.

Az országgyülés' legújabb belszerkezete semmi lényeges új dolgot nem foglal magában, hanem az csak törvényes jóváhagyása annak, mi már régibb szokásnál fogva ezelőtt fennállott és érvényes volt. De hogy Erdélynek és országgyüléseinek alkotmányát illőleg megitélni lehessen, legközelebb a' következő kérdések tekintetbe veendők: Mi képviseltetik az erdélyi országgyülésen? miként választatnak vagy neveztetnek ki a' képviselők és az országgyülés' tagjai? miként vannak ezek maguk közt tagolva, rendezve és felosztva? — E' kérdé-

sekre a' következő előadásban megfordított renddel, még pedig, ismétlések' elkerüléséért, a' két utolsó kérdést egybevéve felelünk meg.

A' legújabb, e' tárgyat illető törvénynél fogva *) az országgyülés' alkotórészei, a' királyi kormányszék, a' királyi tábla, a' magyar megyék' és vidékek' és a' székely székek' főtisztjei, a' királyi hivatalosok, a' megyék' és magyar vidékek', székely székek', szász székek' és vidékek', a' szabad királyi városok' és kiváltságos városok' és mezővárosok' követei, melly utolsó helységek rendszerint taksás helységeknek neveztetnek. Ezek képezik jelenleg Erdély nagyfejedelemsége három nemzeteinek Karait és Rendeit.

Az országgyülésnek ezen elősorolt egyes alkotó részeiről, azoknak természetéről, eredetéről vagy választásuk' és kinevezésök' módjáról, úgy azoknak számáról és egymáshozi arányukról, a' következőket kell megjegyezni:

a) A' *királyi kormányszék* a' kormányzóból és a' tanácsosokból áll, kiknek sorába a' többi dignitariusok vagy úgynevezett főfőhivatalnokok is tartoznak, u. m. a' kath. püspök, a' thesaurarius vagy kincstárnok, az országos elnök, a' cancellár, az országos főbiztos,

*) Art. 11. anni 1791. puncto I.

és az országos számvevői hivatal' elnöke. A' három első minden többi tanácsosnál előbb áll, a' három utolsó hivatal ellenben nem ad magasb rangot, hanem, kik azokat viselik, társaikkal egy sorban állanak, vagy kinevezésök' napján kezdve nyernek azok között rangot. Mind e' főtisztviselőket és tanácsosokat országgyülésen a' karok választják, azaz, a' karok minden helyre a' bévett négy vallás' mindenikéből hármat, összesen tehát tizenkét kandidatust vagy kijeleltet választnak, kik közül aztán az ország' fejedelmének joga van azt kineveznie, kit akar; csak arra kell ügyelni, hogy az ország' törvényei szerint a' különböző vallási felekezetek és nemzetek egyenlő tekintetbe vétessenek *). Minthogy pedig a' törvényekben a' karok' szabad választásáról van szó, mindazáltal mégis a' királyi válaszokban, mellyek által az országos tisztviselők' kinevezései kihirdettetnek, mindenkor csak a' karok által tett kijelelés (candidatio) említetik meg, ezért a' karok által már több versen felterjesztések tétettek. De ha a' dolgot közelebbről megtekintjük, az egész vita csupán szójátékra szoritkozik, mert az előbbiekből tisztán kitetszik, hogy a' karok tulajdonképen csak

*) Art. 20. anni 1791.

kijelelteket választnak, következőleg helyesebben mondva, csak kijelelnek — candidálnak —, és hogy ők a' kérdésben forgó helyek' betöltésére a' kijeleltek' nagy száma mellett valósággal csak nemleges befolyást gyakorolnak, a' mennyiben t. i. senki sem neveztethetik ki, ki nem választatott meg. A' kormányszéki tanácsosok' sorában van a' szászok' feje, ispánja is. Ezt régebben, mig ő egyszersmind szebeni királybiró is volt, az ottani esküdt közönség (választott közönség vagy külső tanács, Genanntschaft oder äusserer Rath) választotta; de mióta a' szász nemzetnek 1795-től 1804-ig történt újabb rendezése által a' szebeni királybirói hivatal eltöröltetett, amaz (t. i. a' szászok' ispánja) azon idő óta csupán a' kir. kormányszék' ajánlatára az uralkodó által neveztetett ki. Csakugyan a' szász nemzet már gyakran ismételte kérelmét, hogy azon jog, melly szerint főtisztét és első tisztviselőit választhassa, a' nemzetre átruháztassék. — A' választás' módjára nézve továbbá megjegyzendő, hogy minden választó mindenik vallásból három egyént egy választási czédulára vagy levélkére neve' aláirása nélkül felír, és azon levélkét aztán, a' szerint mint a' sor reá kerül, egy keskeny nyíláson egy bezárt ládába teszi; következőleg a' választás titkos. — Egyéb-

iránt az eddigi szokás szerint minden vallásból a' legtöbb szózatot nyert egyének hirdettetvén ki kijelelteknek, ezért már több versen kivántatott, hogy mint kijelelt a' hármas számba senki se vétessék fel, ki teljes szózattöbbséget (az-az, a' szózatok' összege' fele részénél legalább egygyel többet) nem nyert; de ez iránt mostanig határozat nem tétetett.

A' kormányszéki titoknokok is, noha azokat nem a' karok választják, hanem a' kir. kormányszék' ajánlatára az udvar nevezi ki, a' kir. kormányszékhez tartoznak, 's az országgyülési teremben a' királyi hivatalosok mellett külön helyök van. Ezt tanusitják a' mult évszázadbeli országgyülési tagoknak minden lajstromai, valamint az 1791-k évi 11-k törvényczikk szerkesztése előtt úgy azután is, mert mióta teremtettek a' titoknokok, mindig közvetlenül a' kormányszéki tanácsosok után jelennek meg, és nem a' királyi hivatalosok' sorában, mint most kivántatik.

Végre még különösen hozzáadandó, hogy a' kir. kormányszék az országgyülésen nincs mindig jelen, hanem csak akkor jelenik meg, mikor együttmunkálását szükségesnek tartja, vagy mikor a' karok által nyilván meghivatik, 's ekkor különösen abban áll foglalatossága, hogy az ország' fejedelme' és a' karok'

érdekeit képviselje, a' karok' különböző véleményeit egyeztesse és öszhangzásba hozza 's minden fontos dolgokban a' karokkal együttmunkáljon *). Mindazáltal annak megegyezése vagy különböző véleménye a' karok' határozatait sem meg nem változtatja, sem meg nem akadályozza, 's ezért már késtégbe is hozatott, hogy azon esetben, ha valamelly tárgyat az országgyülésen szózattöbbséggel kell elhatározni, a' kir. kormányszék' tagjait illeti-e szózatolás joga vagy nem? továbbá, hogy ollyan esetekben, midőn a' kir. kormányszéknek valamellyik tagja az országgyülésen vitatás alá kerülendő valamelly tárgy feletti előleges tanácskozáskor a' többséggel és a' kormányi tanács' határozásával ellenkező véleményben volt, maga külön véleményét azután az országgyülésen vitathatja-e, vagy a' hozott határozatnak hallgatva magát alávetnie kelljen? — Néha, midőn a' kir. kormányszék az országgyülésen nincs jelen, a' karokkal küldöttségek által értekeződik.

b) A' *királyi tábla* tagjai közül csak az elnököt és az itélőmestereket (kik e' törvényszék' előadói) választják a' karok épen azon móddal, mint a' kir. kormányt. A' rendes valamint a' számfeletti ülnökök is ellenben csupán a' kir. tábla és

*) Art. 11. anni 1791. punct. I. f.

a' kir. kormányszék' ajánlataira neveztetnek ki legfelsőbb helyen. Midőn a' számfeletti ülnökök 1781-ben leglőször jelentek meg kinevezésök után az országgyülésen, az országgyülési lajstromban közvetlenül a' rendes ülnökökhez soroztattak volt, de később a' királyi hivatalosok sorába tétettek.

A' kir. tábla mindig jelen van az országgyülésen, 's egy a' terem' közepében álló hosszu asztal mellett ül; de midőn a' kir. kormányszék a' gyülésben megjelenik, a' kir. tábla elhagyja e' helyet, (mellyet aztán a' kir. kormányszék foglal el).

Az itélőmesterek (protonotarii) az országgyülésnek természetes titoknokai vagy tollvivői, kiknek kötelessége a' jegyzőkönyveket, felterjesztéseket és törvényterveket elkészíteni.

c) A' magyar megyék' *főispánjait* (supremi comites) és a' magyar vidékek' *főkapitányjait* a' kir. kormányszék' ajánlatára, a' székelyek' *főkirálybiráit* (supremi judices regii) ellenben a' közgyülések által választott kijeleltek közül az ország' fejedelme nevezi ki. E' főtiszteknek jószágot kell bírniok azon kerületekben, mellyeknek kormánya reájok bízatik. Ők egyedüli királyi tisztviselők a' kerületekben, 's a' kerületi karoknak (Kreis-Stände) főnökei ugyan (Oberhaupt),

de nem a' fejedelem' átellenében, hanem inkább a' marchalis gyülésekben a' fejedelmet kell képviselniök 's legfeljebb fennforgó egyenetlenségekre nézve a' fejedelem és karok között közbenjárságot vállalniok.

d) A' *királyi hivatalosok* a' kir. kormányszék' ajánlatára, az ország' fejedelme által neveztetnek ki, 's különös levelek által hivatnak meg. Azok honfiak legyenek, a' főbb nemességhez tartozzanak, elegendő fekvő jószágot birjanak (de a' melly birtok' nagysága sehol sincs meghatározva), tapasztalás, jó erkölcs és dolgok ismerete által kitünjenek és a' fejedelem' 's ország' ügyei' tárgyalására minden tekintetben alkalmasok és teljeskoruságot (az az 24 évet) elért emberek legyenek *).

Rendszerint minden grófi vagy bárói családból egy vagy több egyének is, úgy a' közép nemességnek nehány jógondolkozásu, jóbirtoku vagy jeles tagjai mint királyi hivatalosok hivatnak meg. Ezek a' valóságos kar-urak (Standesherren), csak hogy méltóságuk sem bizonyos meghatározott családokhoz nincs kötve, sem nem örökölhető.

Számuk határozatlan, 's azt szabad tetszés szerint apasztani vagy szaporítni lehet. Mária Therézia császárné alatt az

*) Art. 11. anni 1791. puncto I. b.

udvarnak szándéka volt szózattal bíró és nem biró királyi hivatalosokat kinevezni, 's az elsőket bizonyos számra szorítni; de az országgyülés az ellen nyilatkozott, az utolsó évek alatt ellenben, miután a' királyi hivatalosok' száma az újabb időkben nagyon megszaporítatott vala, a' karok ezt sérelemnek nyilvánitották, mivel az által a' követeknek, mint az ország' igazi képviselőinek befolyása csonkulást szenvedne és foganatlanná tétetnék, és kivánták, hogy az elsők' száma az utolsókét legalább ne mulja felül; de a' kormány maga jogához ragaszkodott, a' királyi hivatalosok' számát szabad tetszése szerint szaporítni vagy apasztani. — A' királyi hivatalosok nem neveztetnek ki egészen éltök' végéig, hanem mindenkor csak a' közelebbi országgyülésre egyenként hivatnak meg; és azon kérdés, hogy az egyszer meghivatottakat mindenkor ismét meghivni kelljen-e, vagy szabad tetszés szerint hallgatólag kihagyni lehessen-e? csak az utolsó országgyülésen lett vitatás tárgya.

e) A' követek' választásánál két dolog *fontolóra* veendő: választóság és választh*atóság*, vagy e' két kérdés: ki vehet *részt* a' követek' választásában? és kit lehet követnek megválasztani?

A' *választóságra* nézve megjegyzendő, hogy minden követek küldőik által,

a' magyaroknál és székelyeknél közgyüléseikben, a' szászoknál a' székgyülésekben, és a' királyi szabad városok- és mezővárosokban az esküdt közönségek, választottságok vagy a' külső tanács által (durch die Communitäten, Genanntschaften oder den äussern Rath) választatnak. A' közgyüléseken az illető kerületben lakó nemesek mindnyájan, ha szintén nincs is nemes birtokuk, hanem csak a' levélnemességhez tartoznak, gyakran több százan vagy ezeren megjelenhetnek, kik közül sokan épen semmi miveltséggel nem bírnak, sőt még olvasni és írni sem tudnak, vagy pedig oláhok lévén, a' magyar nyelvet, mellyen a' tanácskozások folynak, teljességgel nem értik. Ezen kivül a' székelyeknél minden községből még két vagy három követ járul hozzá, kiknek választására a' helységekben a' nemesek is befolynak, noha ezek személyesen is a' szék' gyüléseiben (in den Kreis-Versammlungen) megjelenhetnek. Udvarhely, Maros és Aranyos székekben mindazáltal az alsó székelynemesség is, t. i. a' primipilusok és pixidariusok, fenntartják jogukat, a' közgyülésekben személyesen megjelenhetni, de gyakran nem élnek azzal. — A' szászoknál a' székgyülésekre azon kerületekben, mellyekben tanácscsal bíró királyi szabad városok vannak, a' városok

hat követet, minden más helység kettőt, a' többi székekben pedig különbség nélkül minden helység két követet küldenek. — A' szabad városok' és mezővárosok' esküdt közönségei 100, vagy legalább 40 tagból állanak.

A' *választhatóságra* nézve ellenben megjegyzendő, hogy a' megyék' és székely székek' követeinek maguk kerületeikben birtokos nemesembereknek kell lenniök és a' közigazgatásnak szükséges ismeretével bírniok *). A' többi követek' tulajdonságairól a' törvényekben nem tétetik említés, mindazáltal a' szászok és a' városok is ügyelnek arra, hogy keblökben a' követek, birtokosok legyenek.

Mi a' követek' számát illeti, minden kerület, és minden önállásu, egy kerülethez sem tartozó 's külön törvényhatósággal bíró város vagy mezőváros kétkét követet választ, következőleg minden kicsiny, rosdás mezővárosnak, sőt még a' kiváltságos Oláhfalunak is, hol csupán falusi emberek laknak, ugyan annyi képviselője van, mint a' legnagyobb megyéknek.

Az előbbiekből kitetszik tehát, hogy a' követek' választásánál sem a' képviseltek' száma, sem a' választók' vagy vá-

*) Art. 11. anni 1791. puncto I. c.

laszthatók' meghatározott birtokossága és adózása tekintetbe nem vétetik.

Egyébiránt a' követek nem választatnak meghatározott évek' sorára, hanem mindenkor csak a' legközelebbi országgyülésre.

Az országgyülésen rendszerint a' karok' elnöke (országos elnök) elnököl, kiről már fennebb a' kir. kormányszéknél, mellynek tagja, említés tétetett. Midőn az elnöki szék üres, a' királyi kormányszék' egyik idősb kormányi tanácsost küldi mint elnöki helytartót, az országgyülésbe. De midőn a' kir. kormányszék a' karok' közepette megjelenik, a' kormányzó elnököl *). A' királyi kormányszék' és a' kir. tábla' számára kijelelt hosszu asztalnak alsó végén, régi szokás szerint a' közügyigazgató (fiscalis director) ül, ki feláll 's ellenmondást teszen, midőn valami ollyas hozatik fel, mi véleménye szerint, a' fejedelem' vagy a' fiscus' jogait veszélyezteti.

Az *ország' fejedelme'* személyét országgyüléskor egy teljeshatalmu országgyülési biztos képviseli, de a' ki az országgyülésben folyó tanácskozásokra semmi közvetlen befolyást nem gyakorol, hanem csupán az országgyülést kinyitja, a' királyi feltételeket és a' királyi válaszokat vagy határozatokat a' karokkal közli, a' karok' felterjesztéseit udvarhoz

*) Art. anni 1791. puncto I. c.

küldés végett átveszi, és az országgyülést bezárja, de rendszerint csak az országgyülés' kezdetén és végén jelenik meg abban *).

Egyébiránt még megjegyezzük, hogy Erdélynek, mint tudatik, csak egy kamarája van, mellyben minden karok összegyülve vannak.

Miután már az előbiekben terjedelmesen megfejtetett, miként vannak az országgyülés' tagjai vagy karok és képviselők egymás közt rendezve és felosztva, 's miként lesznek vagy választatnak 's neveztetnek ki, még hátra van a' fenn tett három kérdések közül az elsőre megfelelni, u. m. kit képviselnek az országgyülés' különböző alkotórészei és tulajdonképen mit ábrázolnak?

a) A' *királyi kormányszék* miniszteriumot vagy felső-kamarát ábrázolhatna, de mégis inkább az elsőhez hasonlitandó, mivel csak tanácsolhat 's felvilágositást adhat, de teljes vetoval nem bírván, a' karok' határozatait nem akadályozhatja. Mindazáltal a' kir. kormányszék minden esetre a' kormánynak életmüszere, és mindaddig mig ez (t. i. a' kormány) a' törvényeket követi, kötelessége ennek szelleme szerint cselekednie és ennek jogait védelmeznie. Csak ugyan a' kormányszék, mint közösmi (Mittelding) 's ámbár csak közvet-

*) Artic. 11. anni 1791. puncto I. d.

ve a' karok által választott és az ország' törvényeire megesketett hivatal, egyszersmind az országé is; 's ha történnék, hogy a' kormány a' jó útról eltérne, a' törvényeket megsértené, vagy igazságtalan kivánatokat akarna a' karokhoz intézni, akkor a' kormányszék' kötelessége, nem csak a' karok' igazságos sérelmeit vagy kérelmeit pártfogolni, hanem ön idulatából is már előre ellenfelterjesztéseket tenni, és mint fejedelem' tanácsa, a' fejedelmet törvényellenes bánásmódjára és az abból származható káros következményekre figyelmeztetni, a' nélkül hogy ha a' kormány maga véleménye mellett megmaradna, kénytelen legyen elbúcsuzni, mint a' miniszterek más alkotmányos országban; és e' tekintetben tagadhatlanul ismét inkább felsőkamarához hasonlit, mint sem miniszteriumhoz. Azon kérdés: vallyon a' karok' választása következtében kinevezett főbb tisztviselők egyoldalulag elbocsáttathatnak-e vagy nem? nyilvánosan még soha sem volt tanácskozás' tárgya, mivel illyen eset még nem történt.

b) A' *király! tábla*' tagjai, kik előrebocsátott országos választás nélkül az ország' fejedelme által neveztetnek ki, kétségen kivül ugyan azon módon ismét elbocsáttathatnának. Legalább a' törvényekben semmi nyoma nincs a' bírák'

elmozdíthatlanságának, hanem csak átalánosan mondatott ki, hogy egy tisztviselő is egyszerü vádért hivatalától ne fosztassék meg 's következőleg szolgálatából senki se bocsáttassék el, mielőtt az illyetén vádak az illető féllel nem közöltettek, hogy ez által ennek alkalom adassék, magát kellőleg kitisztítani *). De ez nem törvényes nyomozást, hanem csak politikai tárgyalást látszik előrefeltenni, 's épen ebből látszik következni, hogy a' bírák azon esetben, ha mentségeik nem találtatnának kielégítőknek, törvényes itélet nélkül is politikai úton elbocsáttathatnak. Következésképen a' királyi tábla' tagjai már ez által is a' kormánytól nagy függésben állanak, 's mintegy erkölcsileg kényszerítetnek a' kormány' nézeteiben osztozni, azokat képviselni és védni.

c) A' magyar és székely kerületek' *főtisztjei* is, mint már fennebb megmutattatott, kormány' emberei; de néha mégis feledik helyzetöket és a' kormány' czéljaival nem egészen öszhangzásban munkálnak.

d) De még inkább kellene hinni, hogy a' királyi hivatalosok mindig a' kormány' részén állanak, főkép' ha megismertetnék, hogy kinevezésök minden-

*) Art. 25. anni 1791.

kor csak *egy* országgyülés' tartására érvényes; mert ezen esetben, ha valamiképen a' kormány elleni párthoz állanának, a' következő országgyüléskor minden bizonynyal mellőztetnének és otthon hagyatnának. De ezen előfeltétel sem áll, mert ámbár az 1734-ki és 1837-diki évi két országgyülésen a' királyi hivatalosok' száma a' követekét sokkal felülmulta, a' kormány mégis ritkán nyerhetett többséget, 's mint kitetszett, a' királyi hivatalosokban nem talált feltétlen támaszokat. De ezen nincs mit bámulni, mert *először* a' királyi hivatalosok mindnyájan a' jobb birtoku főbb nemesség közül vétetnek, és ők így tulajdonképen a' nemes birtok' képviselői; mivel pedig a' nemesség' érdekei a' kormány' kivánataival nem ritkán jőnek összeütközésbe, természetes, hogy illyetén összeütközések' eseteiben ők a' kormány ellen karukat védelmezik; *másodszor* a' királyi hivatalosok' nagy részét barátság- és családi kötelek kötik szorosan a' követekhez és a' többi nemességhez, 's ezért amazok' kezei nem szabadok; és *harmadszor* különböző személyes meggyőződésök mellett is, még pedig némellyek félelemből, mások osztálypártszellemből (Kastengeist), többi rokonaik' vagy kartársaik' nézetei ellen egy könynyen nem szoktak nyilatkozni.

e) Az országnak egyedüli valóságos képviselői mindazáltal a' *követek*, de tulajdonképen kit képviselnek ezek? — Minthogy a' *magyar megyék*' és *székely székek*' követeinek mind a' nemesség közűl kell vétetni, természetes, hogy általuk tulajdonképen csak a' nemesség képviseltetik; e' két nemzethez tartozó nem nemeseknek és jobbágyoknak vagy parasztoknak, kik a' nélkül, hogy birtokuk legyen, egyedül adóznak és minden terhet hordoznak, egy képviselőjök sincs, és noha a' nemesség maga jobbágyait már saját érdekéből is a' kormány ellen képviseli, ez utolsók olly esetekben, midőn földes uraikkal összeütközésekbe jöttek, legalább mostanig egészen elhagyatva voltak, ha őket a' kormány nem pártfogolta. — Másképen van a' dolog a' *szászoknál*; mert minthogy e' népnek minden tagjai és a' szász földnek minden lakosai egyenlő jogokkal bírnak, 's a' követek a' székgyülések által, az az, a' városok' és faluk' követei által közülök választatnak, 's a' választottaknak tehát az egészszel egyenlő érdekeik vannak, természetes, hogy ezek az egész nép' jogait védendik. Minthogy pedig továbbá a' szászok közt nincs birtokos nemesség, 's a' köztök csekély számmal találtató levélnemesség (Briefadel) kiváltságokkal és különös szabadságokkal nem

bír, hanem e' népnek minden tagjai vagy a' polgári- vagy a' paraszt- vagy pór-rendhez tartoznak, 's mindnyájan egyenlő terheket hordoznak, ebből láthatni, hogy a' szászok' követei legközelebb a' polgári rendnek, mellyből vétetnek, és közvetve a' pór-rendnek is természetes képviselői. Csak ohajtandó lenne, hogy a' szász követeknek függetlenebb állásuk legyen; de mivel ezek, nem valamelly szabály következtében, hanem más erre alkalmas független egyének hiánya miatt, átalánosan a' tisztviselők' sorából vétetnek, nem egészen elfogultalanok; mert noha a' választás által küldőiktől függenek 's azoknak kegyét vadászni kénytelenek, a' választott egyének' helybenhagyása mégis a' kormánynak fennhagyatott, 's legottan megtagadtathatik *).

Épen úgy, mint a' szászoknál, a' *magyar és székely városok' és mezővárosok'* követeinek is tulajdonképen a' polgári rendet kellene képviselniök, mivel városok' lakosai nevezete alatt rendszerint polgárokat, az az, müvészeket és kézmüveseket értünk. De mások itt a' viszonyok; mert sokan az ottani polgárok közűl személyes vagy levélnemességgel élnek, 's a' környékben birtokos nemesség közűl is sokan bírnak a' városokban és mezővárosokban, és erre tá-

*) Diploma Leopoldinum de 4-a Decembri 1691. puncto 8.

maszkodva keresik azon megtiszteltetést, hogy ottan követeknek választassanak; de hogy az illyen képviselők által inkább a' nemesség mint a' polgárság képviseltetik, magában értetődik.

Az országgyülésen megjelenő követek a' küldőik által nékiek adott *útasitásokhoz* vannak kötve egyátaljában, 's hogy nékiek útasitások adathassanak, már a' meghivólevelekben legalább a' nevezetesebb királyi feltételek' tárgyának meg kell érintetnie *). Mindazáltal ezt nem kell úgy érteni, hogy a' követeknek ne lenne szabad ollyatén tanácskozásokba bocsátkozni, mellyekre nézve már előre világos útasitásokat nem vettek, vagy hogy mindenre nézve, mi ezekben nem érintetett, új útasitásokat kérni kénytelenek legyenek, hanem csak azon tárgyakra nézve nem szabad nékiek eltávozniok, mellyek az útasitásokban megemlíttettek. Ha azonban új 's előre nem látott életkérdések fordulnak elő, megtörténik, hogy a' követek azoknak elhalasztását kivánják, hogy küldőiktől új útasitásokat kérhessenek, mire nézve tőlök az engedelem helyesen nem is tagadtathatik meg.— Az eddigi szokás szerint egyébiránt nem történt, hogy az útasitásokra hivatkozásokkor a' követek'

*) Art. 11. anni 1791. puncto I. d.

előadásai ellen a' karok kétséget támasztottak és amazokat útasitásaik' előmutatására szoritották volna; következésképen a' követek e' részben csupán küldőiknek tartoznak felelőséggel 's a' nékiek adott útasitások' nem követéséért vagy áthágásáért csak ezek által vonathatnak számadásra.

Továbbá már fennebb említetett, hogy a' követeknek azon kerületekben vagy városokban, mellyek őket megválasztják, birtokosoknak, az az, küldőik' kebléhez tartozóknak kell lenniök.

Arról: hogy *országos-* vagy *statustisztviselőket* szabad-e követeknek megválasztani vagy nem, nincs törvény; de minthogy azok természetesen előljáróiktól függenek, mindég ezeken áll, akarnak-e amazoknak hivataluktóli eltávozásra szabadságot adni vagy nem.— Kerületi tisztek akadály nélkül megválasztathatnak, 's távollétök' ideje alatt mig országgyülésen vannak, helyettesek által pótoltatnak ki.

A' kir. kormányszék' és a' kir. tábla' tagjai 's a' kir. hivatalosok saját költségöken kénytelenek az országgyülésen megjelenni; a' magyarok' és székelyek' főtisztjeinek az ország' pénztárából segedelempénz adatik; a' követek kezdet óta napdijt kapnak. E' dijakat nékiek régibb időkben az illető kerületek fizet-

ték meg, 's e' végre a' megyékben az egész nemesség adózni tartozott, csak a' királyi hivatalosok, kik az országgyülésen maguk személyesen jelennek meg, voltak felmentve [1]). A' székelyeknél is minden szabad ember, a' *lófőket* is oda véve, e' költségre maga részét megfizetni kénytelen volt [2]). De midőn azután a' kerületekben a' szükséges közigazgatási költségek' megbirására a' házi v. megyei pénztárak (Domestical-Kassen) állíttattak fel, a' követek' napdijai is ezekből fizettettek, miglen 1762-ben minden házi pénztárak az ország' pénztárával egyesíttettek, melly jelenleg az országnak minden más szükségeivel együtt, a' kerületi követek' napdijait is fizeti.— A' magyarok' és székelyek' városai- és mezővárosainak ellenben, mellyek nem tartnak külön házipénztárt, bevett szokásnál fogva követeik' napdijait sajátukból kell kiszerezniök.

Az előbbiekből kiviláglik, hogy a' más alkotmányos országokban rendszerint létező három vagy négy karok, t. i. a' papság, nemesség, polgári- és pór-rend közül, mint már fennebb ismételve említtetett, Erdélyben csak a' két közepső képviselte-

1) Art. 6. anni 1570. m. Januar.

2) Art. 23. anni 1597. m. April.— Appr. Const. P. V. edict. 55.— Art. 6. anni 1672. m. Novembr.

tik; mert a' romai katholikus és a' görög katholikus vagy egyesült püspök, úgy a' károly-fejérvári káptalan' és a' kolozs-monostori konvent' követei nem mint a' katholikus papság' képviselői, hanem az első mint kormányszéki tanácsos, és mindnyájuk összesen nemes birtokuknál fogva mint királyi hivatalosok jelennek meg az országgyülésen; és ezért a' három bevett nem katholikus vallások' tagjai által az 1837-dik évben előterjesztett kérelem is, hogy t. i. superintendenseik is mint királyi hivatalosok országgyülésre hivassanak meg, nem volt egészen következetes, ámbár más tekintetben csak ugyan igazságos lenne, hogy a' protestans vallások' fejei is az országgyülésen megjelenhessenek, miután a' két katholika anyaszentegyház' püspökei, jóllehet nem mint ollyanok, de mégis történetesen ott helylyel 's szózattal bírnak. — A' mi pedig a' pór- v. paraszt-rendet illeti, már fennérintetett, hogy az a' magyaroknál és székelyeknél épen nem, és a' szászoknál is csak átvitelesen (nem tulajdonképen) képviseltetik.

Az erdélyi országgyülés' összealkotására nézve annak alkotórészeit, különböző szempontokból tekintve, a' következő kathegoriák szerint, úgy mint: nem-

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA DEBRECEN

zetek, vallások, karok, az országgyülésen megjelenhetési joguk' címe és országgyülésre meghivatásuk' módja szerint lehetne felosztani.

I. Mint már a' második szakaszból tudatik, Erdélyben három országos (v. kar-) nemzet és négy bevett (recepta) vallás van. A' nemzetek közt a' magyarok és székelyek egymástól bajosan megkülönböztethetők, mivel ugyanazon egy nyelvök van, és sokan a' székelyek közül a' megyékbe vagy egészen áttelepedtek, vagy legalább ott birtokot szerzettek, következőleg azoknak a' magyar nemességgel egyenlő érdekeik vannak, és kölcsönös házasságok-, örökségek-, osztályok- 's t. e. által ezzel úgy egybeolvadtak, hogy bajos lenne meghatározni, vallyon valakit közülök ez vagy amaz nemzethez kelljen-e számlálni? de ha egyébiránt minden szabad székely magát nemesnek tarja is *), tagadni még sem lehet, hogy alsóbb osztályaik (primipili, pixidarii, libertini, lófő, gyalog vagy darabant, köznép vagy földön lakók) főbb nemességökkel (primores, donatarii, főrendek főnépek, nemesek) nem ritkán élnek meghasonlásban; de mivel a' székelyeknél is a' követek mindnyájan a' birtokos nemesek közül választandók, 's következőleg ezen nemzet'

*) Trip. P. III. Tit. 4.

alsóbb osztályainak külön képviselőik nincsenek, így azoknak különböző nézeteik is következmények nélkül maradnak, 's csak nagyon ritkán támad azért e' két nemzet, t. i. a' magyar és székely közt valódi féltékenység vagy állandó véleménykülönbség, 's eleinte mindég közös törekvésök volt, kiváltságaikat és szabadságaikat szigoruan megőrizni és lehetőségig kevés közterheket vállalni és hordozni. Mindazáltal, az újabb időben a' nézetek nagyon megváltoztak, 's mind több több szózatok keletkeznek az iránt, hogy a' közterhek minden statuspolgár által közösen hordoztassanak, és egyátaljában az adózó köznép' (misera plebs contribuens) sorsa javítassék. — De annál többet különböznek a' szászok a' más két nemzettől valamint nyelvökre és származásukra, úgy alkotmányukra, jogaikra, érdekeikre és kötelességeikre nézve is; mert német eredetüek lévén, német tájnyelvök van, mindnyájan polgáriak, senki közűlök rang' kiváltságaival nem él 's mindnyájan egyenlő terheket viselnek; azért természetesen nem is ritkán történik meg, hogy kartársaikkal (Mitstaenden) nem egyeznek, hanem különböző véleményben vannak. Egyébiránt az országgyülés' tagjai' sorában nagyobb részint már német neveikről könnyen megismerhetők, mivel különben is

mint polgáriaknak nincsenek királyi hivatalosaik, és követeiken kivül nemzetökből csak az országos hatóságoknál hivatalt viselő tagtársaik hivatnak meg országgyülésre.

II. De még nehezebben lehetne meghatározni, hogy az országgyülés' különböző tagjai, valamint régibb időkben, úgy jelenleg is, mellyik valláshoz tartoznak, mivel a' reformatio ideje alatt, és nem sokára azután a' legtöbb ugyan, de korán sem minden nemes család hagyta el a' katholika anyaszentegyházat's lett protestans, a' közelebb mult évszázadban pedig ismét sok illyen családok vagy legalább azoknak egyes ágai ahhoz ismét visszatértek, úgy hogy jelenleg ugyan azon egy család' tagjai nem ritkán két sőt három különböző anyaszentegyházhoz is tartoznak. De e' tekintetben is a' szászokat legkönnyebben megismerhetni, mivel ők a' fejedelmi uralkodás alatt mindnyájan az ágostai vallásra átállottak, és csak a' tizennyolczadik évszázad' közepe óta találtatnak közöttök kevés katholikusok, kik többnyire újabb időkben betelepedett idegen német jövevények, vagy nemzetöknek egyes egyénei is, kik a' római anyaszentegyházhoz átléptek.

III. A' *karokra* (vagy rendekre) nézve már többször ismételtetett, hogy Er-

délyben csak két kar képviseltetik: a' nemes- és a' polgári kar (v. rend). Részint helyzetöknél, részint születésöknél fogva a' királyi kormányszéknek minden tagjai, néhány szászokat kivéve, továbbá a' királyi tábla' tagjai és a' megyék' 's székely székek' főtisztjei a' nemességhez, ellenben a' szászok', aztán a' magyar és székely városok' és mezővárosok' követei a' polgári rendhez tartoznak; mindazáltal sok egyénnél nagyon bajos lenne szorosan meghatározni, hogy e' két osztályzat közűl tulajdonképen mellyikhez kelljen őtet számlálni? mert sokan az országos szász tisztviselők közűl, aztán a' szász kerületek' és a' magyar vagy székely városok' és mezővárosok' követei közűl, armalisták, az az, a' levélnemességhez tartoznak, de csak polgári birtokukvan; némellyek közűlök nemes jószágolat v. földeket is bírnak.

IV. *Az országgyülésen megjelenhetési joguk' czíme* szerint az országgyülés' tagjai vagy ollyanok, kik hivatáluknál fogva vagy ollyanok, kik születésöknél fogva, vagy végtére ollyanok, kik választásuknál fogva hivattak el. Az első osztályhoz tartoznak, a' kormányszék, a' kir. tábla 's a' magyar és székely főtisztek; a' másodikhoz, a' királyi hivatalosok; a' harmadikhoz a' kerületek' és városok' követei.

V. *Meghivásuk' módjára nézve* az országgyülés' tagjai ismét három osztályra szakadnak, u. m. ollyanokra, kik egyedűl a' fejedelem, ollyanokra, kik egyedűl az ország, és ollyanokra, kik mintegy mind kettő által hivatnak meg. Ez utolsó osztályhoz csak a' kir. kormányszék' tanácsosai, a' királyi tábla' elnöke és az itélőmesterek tartoznak, mivel e' tisztviselők az országgyülésnek állandó tagjai, de helyeik az ország' fejedelme által csak a' karok' választása' vagy candidatioja' szerint 's következtében töltethetnek be, következőleg mind két fél arra együtt munkálódik; egyedűl a' fejedelem által neveztetnek ki a' kormányszéki titoknokok, a' kir. tábla tanácsosai és a' főtisztek, kik hasonlóképen mint ollyanok az országgyüléshez tartoznak, és aztán a' királyi hivatalosok; egyedűl az ország által csupán csak a' követek hivatnak meg.

Egyébiránt sok tekintetben nagyon tanuságos és érdekes lenne ugyan számokban megmutatni, hogy az országgyülési tagok a' fennebbi kathegoriák szerint különböző időkben egymáshoz minő arányban voltak 's milly arányban vannak jelenleg, az az, hány magyar, székely és szász, aztán hány katholikus, reformatus, evangelikus és unitarius'sat.

továbbá hány tisztviselő, kir. hivatalos és követ 'sat. volt jelen ez vagy amaz országgyülésen, és e' különböző tekintetekben idő' folyama alatt minő változások történtek? De már az előbbiekből kitetszik, hogy ez, különösen a' régibb időkre nézve nagyon bajos lenne, mivel a' csupa nevekből az egyes egyéneknek sem nemzetiségét, sem vallását kitalálni nem lehet, és különösen a' magyarok és székelyek egymástól nagyon nehezen megkülönböztethetők. Mindazáltal csupán kisérlet gyanánt az 1841/2 évi utolsó még be nem zárt országgyülésről *) egy illyetén átnézés kidolgoztatott és ide mellékeltetett. Az abból önkéntesen folyó következtetések' származtatása a' szives olvasókra bizatik.

---

*) A' mint ebből kitetszik, e' munka az idézett országgyülés' folyama alatt végeztetett be. Ford. jegyz.

*) *Jegyzések.* 1. Ezen átnézés' kidolgozásánál az országgyülési tagoknak az 1841/2 évi országgyülési jegyzőkönyvben a' 7—15-k lapig foglalt névjegyzéke vétetett alapul, mindazáltal a' valamivel később kinevezett négy királyi hivatalos és az országgyülés' folyama alatt Kraszna megye és Szamosújvár városa által küldött követek is illető helyökre besoroztattak. Az újonan kinevezett kormányzó, Teleki József gróf ő nagyméltósága, csak a' királyi hivatalosok' sorából tétetett át a' kir. kormányszékhez Az országgyülés' további folyama alatt történt többi változások nem vétethettek tekintetbe.

2. A' főtisztek és követek születésökre tekintet nélkül azon nemzethez számláltattak, mellyet hivataljok' vagy küldetésök' erejénél fogva képviselnek. A' többi tisztviselőknél és kir. hivatalosoknál pedig inkább jelen birtokaikra, mint sem eredetökre nézetett.

3. A' szászoknak és városoknak minden követei, valamint a' nemnemes kormányszéki tisztviselők is, a' polgári rendhez számláltattak.

4. A' kormányszéki titoknokok a' kir. kormányszékhez vétettek, a' kir. tábla' szám feletti ülnökei ellenben a' királyi hivatalosok' sorában vannak.

5. A' katholikus püspököt és a' szász nemzet' ispánját kik nem választattak, az egyedül az ország' fejedelme által kinevezett kormányszéki tisztviselők' sorába kellett tenni.

A' szózatolás az erdélyi országgyüléseken ez előtt, kivált fontos és az egész országot összesen illető ügyekben, a' három nemzet szerint történt, mellyek közül mindenik *egy curialis* szózattal

bírt (Curialstimme). Erdélynek Magyarországtól forma szerinti elválása után is a' három nemzet által megállíttatott volt, hogy minden országos ügy közös tanácskozásban és közmegegyezéssel (pari consilio et consensu) határoztassék el; de már kevés évek után e' határozat úgy módosítatott, hogy azon esetben, ha két nemzet megegyezik, a' harmadik engedni tartozzék [1]), miből önkéntesen következik, hogy akkor kevesebbet ügyeltek arra, hogy mindenik nemzetből hány tag volt jelen az országgyülésen. De az újabb időkben az előbbi szokás eltöröltetett és megállítatott, hogy a' határozatok a' szózatok' egyéni többsége szerint tétessenek [2]). De mivel az országgyülésnek egyenetlen és semmi állandó, igazságos vagy bár csak józan alapelveken nem nyugvó összealkotása mellett könnyen megtörténhetne, hogy egyik kar, nemzet vagy vallási felekezet a' többiek által elnyomatatnék, vagy jogai

1) Ezt bizonyitja az 1542-ben Judica után Tordán tartott országgyülés' 1-sö törv. czikke, és az 1547-ik évi febr. hónapjában Fejérváratt tartott országgyülés' 1-sö törv. czikkének végzete, melly igy van: Semper enim tertia Natio duarum Nationum aliarum deliberationem sequi et imitari debet, quod longa consvetudine constat receptum esse.

2) Art. 11. anni 1791. puncto II. et III.

megsértetnének, ennek elkerülésére a' törvényekben gondoskodva van az által, hogy a' meg nem egyező rész' véleményét a' karok' felterjesztéséhez vagy kívánatához kell kapcsolni, 's hogy továbbá a' három nemzet közt fennálló unio-(Verbrüderung)-nál fogva: egyik nemzet a' másikat jogaiban, kiváltságaiban és helybenhagyott rendelményeiben (Satzungen), vallásra vagy személyre nem tekintve, megtartani köteles [1]), és hogy végtére a' karok' határozatai csak az ország' fejedelme' helybenhagyása által nyernek törvényes erőt [2]), 's tehát a' fejedelemnek, mint a' karok közötti legfőbb közbírónak (summus arbiter-nek) szabadon hagyatott, ollyatén törvényektől, mellyek egyik vagy másik pártnak, de különösen egy egész testületnek elnyomását okozhatnák, a' helybenhagyást vagy megerősitést megtagadni.— Az önállásból, az egyenlő jogokból és az unioból is következni látszik, hogy az országgyülésnek nincs joga, az illető nemzet' vagy anyaszentegyház' akaratja ellen, annak belső ügyeibe avatkoznia, vagy eleibe épen törvényt is szabnia.

Végzetül még megjegyzendő, hogy az erdélyi országgyülés bizonyos esetek-

1) Art. 11. anni 1791. puncto II.
2) Art. 9. anni 1744.

ben főtörvényszéket is képez, és ollyan pereket veszen tanácskozás alá, mellyeknek elhatározása a' karoknak hagyatott fenn [1]). A' régibb időben több perek tartoztak e' kathegoriába, de jelenleg csak a' következők számláltatnak ide [2]):

A). Felségsértés- és más ollyan bűntényekérti perek, mellyek ahhoz egyenlőknek tartatnak (casus notorii sive causae notae infidelitatis) [3]). Mindazáltal nem tartoznak minden esetek ide, mellyek a' törvényekben Nota névvel bélyegeztetnek, hanem csak azok, mellyek a' törvény' valódi értelme szerint tulajdonképen a' Notát teszik [4]).

B). Valamelly kiváltság' kihirdetését vagy közhirrététételét és az az ellen tett kifogást vagy ellenmondást illető perek, ha t. i. az ellenmondás a' karok előtt vagy az országgyülésen történik (causae publicationis privilegiorum et subsequutarum contradictionum).

C). Országgyülési tagoknak és a' hozzájok tartozóknak országgyülésre útazásuk alatt vagy ott helyben történt megsértéséérti perek (causae injuriarium ad

1) Art. 11. anni 1791. puncto II.
2) Instructio pro Tabula Regia judiciaria Transilvanica. §. 22.
3) Hütlenség vagy nota bünéhez tartoznak azon esetek is, melyek a' hübér-jogban „Felonie" (perduellio=fejedelem vagy hon elleni támadás) névvel bélyegeztetnek.
4) Trip. P. I. T. 13. §. 5. et P. II. T. 44 §. 1. 2.

Diaetam proficiscentibus aut ibi existentibus vel iisdem adhaerentibus illatarum).

D). Határperek, határjegyek' kijártatása (causae metalium reambulationum et oculatarum revisionum), ha t. i. a' perestárgy különböző megyék', székek', városok' vagy mezővárosok' földjét érdekli, az az, ha a' forog fenn, hogy a' per alatti föld két egymással határos törvényhatóság közűl egyikhez vagy másikhoz tartozik-e, még azon esetben is, ha a' peresfelek magányos egyének.

E). Teljes visszahelyzésérti pere, valamelly tiszti közönség, vagy valamel törvényhatóság' főtörvényszemélye (igazság-kiszolgáltatója) ellen (causae restitutionis in integrum contra aliquam communitatem magistratualem et superiorem cujuspiam Jurisdictionis Justitiarium motae), ha t. i. valamelly magányos személy vagy közönség, valamelly törvény- vagy tiszthatóság' avagy csak valamelyik felsőbb tisztviselő' rendelkezései, határozatai vagy a' tiszti hatalommali visszaélés által személyében, jogaiban vagy javaiban magát megsértve véli és ezért kármegtérítést vagy becsülete helyreállítását követelni akarja.

IV.

A' karok' jogszeres viszonya (rechtliches Verhaeltniss) az ország' fejedelmèhez.

Az ország' fejedelme és karok' vagy népképviselők' kölcsönös jogaikra és kötelességeikre nézve egy alkotmányos országban nagy jelentőséggel bír az, valyon a' fejedelem uralkodásralépésekor a' karok vagy a' nép iránt vállalt-e kötelezéseket és minőket, és azután valyon a' karok, a' nép vagy annak képviselői tettek-e le hódolási esküt és millyent?

Az első kérdésre nézve továbbá megjegyzendő, hogy ország' fejedelmei háromféle módon szoktak népeik vagy alattvalóik iránt kötelezéseket vállalni, t. i. koronázási eskü által, fogadott egyezések (alkuszerződések, pacta conventa) által, vagy biztositási oklevelek által.

a) Vallyon szent István, mint Magyarország' első királya és legközelebbi következői tettek-e le esküt és millyent? nem tudatik. De már II. András koronázásakor megesküdt, hogy ő az or-

ság jogait és a' korona becsületét sértetlenül megőrzendi [1]), és második szabadságlevele' adásakor 1231-ben fiaival együtt eskü által mindent megerősített, mi abban foglaltatott [2]). Özvegy Erzsébeth királyné 1272-ben esküvel igérte, hogy az eldődei által a' nemességtől törvénytelenül elvett jogokat ismét visszaadatja [3]). IV. László király, Erzsébeth' fia, egy 1279-ben költ levélben mondja: Primo quidem juravimus——— quod constitutiones et Decreta Sanctorum Regum, progenitorum nostrorum, et bonas consvetudines eorundem, nec non omnia alia et singula, quae nostri Progenitores *in sua consveverunt coronatione jurare*, inviolabile servaremus [4]), miből tehát kitetszik, hogy nemcsak ő esküdt meg, hanem már eldődei is koronázásukkor az alkotmánynak megszeghetlen tartására esküt szoktak volt letenni.— Róbert Károly 1309-ben koronázásakor azon kivül, mit Istennek, a' katholika anyaszentegyháznak és a' pápának fogadott, arra is megesküdt, hogy ő az országot és annak jogait sem nem kevesbitendi, sem el nem idegenitendi, hanem ellenkezőleg szaporitandja, az

1) Kovachich, Vestig. Comit. p. 81. 82.
2) Ugyan ott p. 122.
3) Ugyan ott 146 l.
4) Katona, Historia crit. T. VI. p. 790.

elidegenitetteket visszaszerzendi, a' nemességet régi jogaiban megtartandja és a' hatalmasok' elnyomásaitól megszabaditandja,a' reá bizott népnek javára leend, és senkit is előleges törvényes vizsgálat nélkűl el nem itélend [1]). — Annak, hogy I. Lajos király, ennek leánya és veje, Mária és Zsigmond 's ez utolsónak veje, Albert, esküt tettek legyen le, semmi nyoma nem találtatik azon okleveleken, mellyekben ezeknek megkoronásukról szó van. De Ulászló (Wladislaus) lengyelek királya, miután 1440-ben Magyarország' királyának megválasztatott, mindjárt megigérte, hogy koronázásakor [2]) az ország' jogaira, szabadságaira és szokásaira megesküszik, mi megtörténhetett is.— Az atyja' halála után született László (Ladislaus Posthumus) megesküdt arra, hogy magyar birodalmát lakosaival együtt minden jogokban, szabadságokban, törvényekben és szokásokban megtartandja, mellyekben atyja és nagyatyja azokat megtartották; 's az ország' határait sem idegenitendi el, hanem azokat lehetőségig védendi és visszaszerzendi [3]). Épen így látszik, hogy Corvinus Mátyás is megesküdt, mert 1458-

1) Kovachich, Vest. Com. p. 173.
2) Kovachich, Suppl. ad Vest. Com. T. I. 478.
3) Decretum anni 1453. art. 1. et Conclusio in Corp. Jur.

ban költ első törvénye 55-ik czikkében e' szavak fordulnak elő: Item quod prout Dominus Rex praestitit juramentum, quod nullo tempore super Regnicolas — — executiones indebitae — — petantur vel imponantur etc. [1]). De hogy II. Ulászló megkoronázásakor vallyon megesküdt-e, bizonytalan. Ellenben kétséget nem szenved, hogy II. Lajos, miután a' kormányt ön maga átvette, 1521-ben Boldogasszony fogantatása' innepe után néhány nappal Székesfejérváratt megeskettetett legyen [2]). De annak, hogy Zápolya János ellenkirály megkoronázásakor megesküdt 's minő esküt tett legyen le, semmi bizonyos nyoma nem találtatik, 's épen úgy nem mutathatik meg az is, hogy ennek halála után hátra maradott neje Izabella, továbbá fia János Zsigmond együtturalkodása kezdetén vagy anyja' halála után, végtére Báthori István megválasztatása után, vagy ennek testvére is Báthori Kristóf, midőn amaz a' kormányt reá bizta, megesküdtek legyen. De Báthori Zsigmond az 1588-k évi decemberben Medgyesen tartott országgyülésen, midőn az addigi kormányzó elbocsátatott 's az igazgatást a' fejedelem maga átvette, az ország' szabadságai' és

1) Kovachich, Vestig. Comit. p. 328.
2) Kovachich, Suppl. ad Vest. Com. P. II. p. 509 et ejusdem. V. C. p. 506.

törvényei' fenntartására megesküdt [1]). Ugyan azt tette ennek nagybátyja és következője Báthori András kardinalis is beiktatásakor [2]). Még a' bitorló Mihály, Oláhország' vajdája is, esküvést igért volt [3]). De hogy ez megtörtént-e és mikor? nem tudatik, és épen úgy nem találtatik arról is említés, hogy Bocskai István fejedelemségre emeltetésekor megesküdt volna. De később, Rákóczi Zsigmondon kezdve, a' nemzeti fejedelmek mindnyáján, az utolsó Apaffi Mihályig, a' kiszabott esküt letették [4]).

Midőn Erdélynek első fejedelme az ausztriai házból, I. Leopold császár, Apaffi fejedelem' halála után 1690-ben eleinte csak mint a' meghólt fejedelem' fiának, t. i. a' még kiskoru II. Apaffi Mihálynak védelmezője az igazgatást átvette, akkor természetesen uralkodói esküt (Herrscher-Eid) még nem tehetett le, és ez a' közelebbi négy következőinek uralkodásra lépésökkor is elmaradott egészen egy fél évszázadon át. De a' nagy Leopoldnak bölcs másodunoká-

1) Art. 1. 48. anni 1588. M. Decembri.
2) Art. 38 anni 1599. M. Martio. Ennek esküje csaknem szóról szóra az, mellyet Rákóczi Zsigmond is le tett.
3) Art. 26. anni 1599. M. Novembri.
4) Az esküformákat, mellyek szerint e' fejedelmek megesküdtek, megtalálhatni az Approb. Const. II. R. 1. T. Comp. Const. II. R. 1. T.

ja 's nevét viselője II. Leopold, az 1790-dik évi országgyülésre küldött királyi biztos által a' karok' jelenlétében nemcsak hogy maga nevében esküt tétetett le, hanem egy törvényt is erősített meg, mellynél fogva minden következői a' kiszabott forma szerint, megesküdjenek [1]). II. Leopold' következője néhai I. Ferencz cs. és ennek jelenleg dicsőségesen uralkodó fia és örököse I. Ferdinánd, 1792-ben és 1837-ben azon igéretnek eleget is tettek.

b) Esküjök mellett némelly magyarországi királyok részint uralkodásuk' folyama alatt, de többnyire már kezdetekor a' karokkal szerződéseket, alkukat vagy fogadott egyezéseket (Capitulationen oder Pacta conventa) kötöttek, vagy ezeknek legalább biztositó okleveleket adtak (Versicherungsdiplome). Igy II. András király 1222-ben uralkodásának csak tizenhetedik évében adta a' híres szabadalom- vagy kiváltságlevelet (Freibrief) [2]), mellyet kilencz évvel később 1231-ben még egy második követett [3]).— III. András, koronázásakor egy biztositó oklevelet bocsátott ki [4]).— Lajos ki-

1) Art. 1. 3. anni 1791.
2) Corp. Jur.
3) Kovachich, Vest. Comit. p. 98.
4) Kovachich, Suppl. ad Vest. Com. p. 89. 110. 136. Decret. Andr. III. anni 1298. Praefatio. Art. 7. 41.

rály csak 1351-ben trónra lépése után kilencz év mulva erősitette meg II. András királynak az 1222-k évi határozatát, és Lajos' leánya, Mária, 1384-ben atyjának előbbi törvényét (decretumát).— Albert király 1439-ben a' régi szabadságok', törvények' és szokások' helyreállitását megigérte [1]). I. Ulászló király a' magyar trónra meghivása után Krakóban az 1440-k évi mart. 8-kán biztositó oklevelet igért [2]), és azután megkoronázásakor Székesfejérvárott ugyan azon évben Ilyés' napján (jul. 20-kán) II. András királynak az 1222-k évi, III. András királynak az 1298-k évi és Lajos királynak az 1351-k évi decretumát megerősitette [3]). — II. András és I. Lajos királyoknak fennebbi törvényeit, és Zsigmond királynak 1435-ki törvényét, Mátyás király csak második decretumában v. törvényében erősitette meg, midőn 1464-ben, uralkodása hetedik évében megkoronáztatott [4]). — II. Ulászló királynak megválasztása után, a' karok által bizonyos feltételek szabattak eleibe, mellyeket nékie már megérkezésekor, 1490-ben vasas szent Péter napja előtti szomba-

1) Mind a' három decr. l. a' Corp. Jur.
2) Kovachich, Suppl. ad Vest. Com. T. 1. p. 476.
3) Ugyan ott, Suppl. ad Vest. Com. T. 1. p. 66—225.
4) Corp. Juris.

ton, a' Farkas-hida melletti táborban aláirnia kellett, mi megtörténvén kereszt felmagasztalása' innepén (sept. 14-kén) Székesfejérváratt megkoronáztatott. De midőn e' király kivánta, hogy még csak három éves fia Lajos, királynak választassék és megkoronáztassék, 1508-ban egy külön oklevél (diploma) által fia' nevében fogadta, hogy ez a' törvényeket— decretumokat— szorosan megtartandja és az országot szabadságaiban mególtalmazandja [1]), 's csak azután koronáztatott meg.

Zápolya János megkoronázásakor törvényszerü uralkodására nézve minő kezességet vagy biztositást adott legyen a' karoknak, nem tudhatni, mivel decretumai v. határozatai nincsenek. Özvegye Izabella is csak midőn másodszor jutott uralkodásra 1556-ban adott az erdélyieknek biztositó oklevelet, mellyben az ország' rendeinek maga és fia nevében igérte, hogy jogaikat és szabadságaikat szentűl megőrzendi és fia is, törvényes kort érvén, mind ezeket megtartandja [2]). — A' közelebb következő első nemzeti fejedelem Báthori István alatt semmi említés nem történik arról, hogy ez biztositó oklevelet adott volna; de midőn lengyel királynak meg-

1) Kovachich, Vest. Comit. p. 455.
2) Art. diaet. 1. anni 1556. M. Novembri.

szabályokat adtak eleibe, mellyek a' többi országgyülési határozatok' sorában megis erősíttettek [1]); 's a' betolakodó Mihálynál is előfordul az, hogy ő a' hon' szabadságait megtartani igérte [2]). — Bocskai István és Rákóczi Zsigmond tettek-e igéretet, nem tudatik, de Bátori Gáboron kezdve Apaffi Mihályig mindenik új fejedelem' eleibe bizonyos feltételek szabattak, mellyeket ezeknek elfogadni kellett [3]). E' feltételek eleinte csak 8 pontokból állottak, de lassanként 24-re szaporodtak, 's a' fejedelemnek bel- és külviszonyait, igazgatási rendszabályait, jogait és kötelességeit, a' karok' szabadságait, vallás' szabadságát, a' fejedelem' szabadválasztását és a' törvényhozás' módját illették.

I. Leopold az igazgatást védencze a' kiskoru II. Apaffi számára kezéhez vévén, a' karoknak 1691-ben az ismeretes hitlevelet [4]) adta, következői ellenben uralkodásra lépésökkor biztositó királyi leveleket [5]) bocsátottak ki, mig

1) Art. diaet anni 1576. die 28. Jan. Mediae. art. 2.
2) Art. diaet .26. anni 1599. M. Novembri.
3) Lásd Conditiones Principum in Approb. Const. P. II. T. 1. és Comp. Const. P. II. T. 1.
4) Szász, Sylloge Tractatuum etc. p. 118.
5) M. Felmer, Historia Tranniae p. 265. 285 etc. az itt felhozott királyi levelek május 10-kéről 1705-. márt. 15-ről 1712-

rályi leveleket [1]) bocsátottak ki, mig végre II. Leopold 1791-ben a' karok' kérésére állott, hogy a' trónra következő mindenkor, az eddigi biztositó oklevelek' helyett, a' hódolási eskü letétele előtt a' Leopold' hitlevelét (diplomaját) forma szerint megerősitse [2]) mi azon idő óta minden előforduló esetben szorosan követtetett is.

c) Vallyon a' magyar birodalom' lakosai királyaiknak minden uralkodásváltozáskor rendes hódolási esküt tettek-e le, bizonyossággal nem mutathatik meg, de hogy legalább néha rendkivüli alkalmakkor megtörtént légyen, semmi kétséget nem szenved. Igy p. o. I. Károly királynak az 1309-k évi jun. 15-kén véghez ment koronázásáról egy apostoli és császári jegyző' hiteles tudósitása szerint, miután a' király az eleibe adott pontokra megeskütt, a' jelen volt egyháznagyok v. főpapok, bárók, nemesek, papok, polgárok 's a' t., a' maguk és jelen nem lévő kartársaik' nevében a' nevezett Károlyt Magyarország' igazi és jogszerü királyának, maguk és e' biroda-

1) M. Felmer, Historia Tranniae p. 263. 285 etc. az itt felhozott királyi levelek május 10-kéről 1705-, márt. 13-ról 1712- és oct. 21-ről 1740-ből a' királyi kormányszéki levéltárban vannak.

2) Art. 2. anni 1791.

lom' természetes urának megismertęk, és a' nékie tartozó hódolást és a' magyar hon' királyát az ország' báróitól megillető szokott hűségi esküt letették, [1]) és már az ezen tudósitásban előforduló szók: debitae fidelitatis homagium et solitum — juramentum, előre feltenni látszanak hogy a' karok az előtt is minden koronázáskor hűségi esküt tettek-le. Továbbá a' bárók, egyháznagyok, a' fő- és alsó nemesség (proceres et nobiles) és az egész többi nemesség 's annak küldöttjei posthumus László királynak az 1453-k évben hűséget és engedelmességet esküttek [2]).

Az 1527-k évben is a' karok I. Ferdinand királynak nem csak megkoronázása' alkalmakor, hanem egyenként is otthon az e' végre kiküldött fő országos tisztviselők' közbejövetelével hódoltak [3]). Vallyon Zápolya János ellenkirálynak az előtt egy évvel véghez ment koronázásakor ugyan ez történt-e? bizonytalan; és épen úgy nincs nyoma, hogy Zápolya' neje Izabella uralkodásra lépésekor hódolást kivánt és nyert legyen. De minekutána nehány évenát Ferdinánd ki-

1) Kovachich Vestig. p. 170 — 175.
2) Ladislai posth. Decret. I art. 2. et conclusio in Corpore Juris.
3) Kovachich, Suppl. ad Vest. Com. T. III p. 120 — 126.

rály Erdélyre is uralkodását kiterjesztette vala, Izabella királynénak az 1556-k évben történt visszaállitásakor nem csak az országgyülésen jelen volt karok, hanem az országnak többi lakosai is meghatározott idő alatt hűséget esküttek [1]).

Azon országgyülés' végzéseiben, midőn Báthori István Erdély' fejedelmének megválasztatott, nincs emlités arról, hogy a' karok megesküttek legyen, hanem csak szolgálatukat és engedelmességöket igérték, 's tanácscsal és tettel őtet segiteni fogadták [2]). Midőn azután az 1581-k évben ennek még kis unokaöcscsét Báthori Zsigmondot a' karok fejedelmöknek megválasztották, kivánták, hogy ez annak idejében az ország' szabadságai' és törvényei' megtartására magát kötelezze, 's így ők is hűséget és engedelmességet igérnek [3]). De midőn Báthori Zsigmond az igért esküt 1588-ban valósággal letette, meghatároztatott vala ugyan, hogy minden tisztviselő és szolga megesküttessék, de átaljában a' karokról semmi

1) Art. diaet. anni 1556 die S. Cathar. Claudiop. art. 4 — et anni 1557. die 1 Junii Tordae art. 16. Manuscr.

2) Art. diaet. anni 1571. die 24. Maji Albae Jul. art. 1. Manuscr.

3) Art. diaet. anni 1581. die 1-a Maji Claudiop. art. 2.

említés nem történt [1]). Báthori András fejedelemnek mindazáltal a' karok formaszerinti hűséget és engedelmességet esküttek [2]). Nem különben, rövid időközi uralkodása alatt, Rudolf császárnak is 1603-ban [3]). Vallyon és minő esküt tettekle a' karok a' rövid ideig uralkodó Bocskai István, Rákoczi Zsigmond és Báthori Gábor fejedelmek' választásakor 1605—1607 és 1608-ban, ismét nem tudatik, és mivel az illető országgyülési határozatokhoz végzetűl csak a' tanácsosok és főispánok eskűformája ragasztatott, ugy látszik, hogy átalánosan hódolási eskü nem tétetett-le [4]). És annak épen úgy Bethlen Gábor és ennek özvegye és öcscse alatt is nincs nyoma. Csak I. Rákóczi György kivánta, miután az alkotmányra megesküdt, hogy a' karok is nékie megesküdjenek, mit a' jelenlévők valósággal meg is tettek [5]). De mivel sokan nem voltak jelen, fennebbi kivánatát a' fejedelem 1633-ban és 1635-

1) Art. diaet. anni 1588 die 8-a Dec. Mediae art. 48. Manuscr.
2) Art. diaet. anni 1599 die 21. Mart. Mediae art. 39. Manuscr.
3) Art. diaet. anni 1603 die 25 Jan. Albae Juliae lati in fine — Manuscr.
4) Art. diaet. anni 1607 die 8-a Febr. Claud. etc. 1608 die 3-a Mart. Claudiopoli lati in fine.
5) Art. diaet. anni 1630 die 20 Dec. Alb. Jul. art. 4.

ben ismételte [1]) és utoljára az 1652-k évben a' mód, melly szerint a' karok az esküt letegyék, szorosabban meghatároztatott. Csak hamar azután minden ide tartozó törvényczikkek a' helybenhagyott törvényekbe (approbatákba) felvétettek, mellyekben kiszabatik, hogy a' hódolási országgyüléseken mindenkor legelébb a' fejedelem, azután a' jelenlévő karok és rendek esküdjenek meg, a' jelen nem lévők pedig a' közvetlenül a' gyülés után tartandó kerületi-gyülésekben e' kötelességnek eleget tegyenek, és így annakutána a' többiek is mindnyájan, ha a' huszadik évet elérték és saját háztartásba átléptek [2]). Ez így valósággal megis tartatott annakutána mint a' törvényekben előforduló több formák bizonyitják, mellyek szerint a' tizenhetedik évszázad' második felében Erdély' igazgatására eljutott fejedelmeknek az eskü letétetett [3]).

Minthogy Apaffi Mihály' utolsó fejedelem' halálakor következőjének már

---

1) Art. diaet. anni 1633. die 24. Apr. Alb. Jul. art. 1. etc. anni 1635. die 13. Maji Alb. Jul. art. 19 Mscrt. E' törvényczikkekben a' karok hivatkoznak ugyan egy előbbi törv. czikkre az 1613-k évből, de a' mellyet az országgyülési törv. czikkek' közönséges gyüjteményeiben nem találhatni meg.

2) Approb. Const. Pars II. T. 1. et T. 2. art. 1.

3) Comp. Const. Pars II. Tit. 1. art. 1. 3. 4. 5.

megválasztott fia II. Mihály még kiskoru volt, és Erdély már azelőtt I. Leopold római császár és Magyarország' királya' óltalma alá bocsátotta vala magát, és ez az országnak a' már emlitett biztositó oklevelet adta és azt az ország el is fogadta vala, az 1691-k évi jan. 10-kén Fagarasban a' végett összegyült karok új véduroknak és fejedelmöknek hűséget esküttek 's egyszersmind meghatározták, hogy a' márt. 1-sö napján az egész országban tartandó kerületi gyülésekben az egész nemesség hasonlóképen megesküdjék [1]). Leopold' következőjének, I. Józsefnek, a' hódolási eskü nem tétethetett-le, mivel az akkori Rákóczi háborgások miatt országgyülés nem tartathatott, de Leopold' második fiának, VI. Károly császárnak 1712-ben Medgyesen azután e' császár nagy leányának, Mária Theréziának, 1741-ben Szebenben, és Mária Therézia fennséges fiának II. Józsefnek hasonlóképen Szebenben tartott országgyűléseken a' hűség' esküje letétetett [2]). Az esküforma, melly szerint ez Mária Therézia alatt megtörtént, a'

1) Art. diaet. anni 1691. 10. Jan. in Fagaras lati, in Szász, Sylloge Tract. p. 78. Confer ibidem praefat. pag. 8.

2) Ezt tanusitják a' k. kormányszék' levéltárában megtalálható ide tartozó levelek.

törvényekben meg tartatott [1]). Miután végre a' karok II. Leopold császárnak is hódoltak, törvényesen megállítatott, hogy a' hódolási eskü minden uralkodásváltozáskor a' fennemlitett forma szerint tétessék le és arról egy külön oklevél készítessék, melly alkalommal mindazáltal a' nemzeti fejedelmek alatt fennállott szokás úgy módosítatott, hogy jövendőben nem a' fejedelem, mint addig történt, hanem az ország' rendei tegyék le elébb az esküt [2]). Ez azután is így maradott 's jelenleg is törvényes gyakorlatban van. — Ezek az erdélyi fejedelmeknek és karoknak kölcsönös viszonyai.

A' karok' gyüléseinek különösen az ország' fejedelméhez jogszeres viszonyaira nézve ellenben, a' következő pontok különös figyelemre méltók.

1. A' követek' választása módjáról nincsenek törvények; ez azért egészen szabad és arra a' fejedelem legkisebb befolyást sem gyakorol. Hogy tehát a' választásoknál sok alattomos törekvések (Umtriebe) történnek, és a' pártok által különböző rúgók mozgásba hozatnak, hogy a' választók' vélekedésére hassanak

1) Art. novell. 6. anni 1744. a'kinyomott gyüjteményben.

2) Art. novell. 3 et 4 anni 1791, ugyan ott.

és a' választást tetszés szerint a' már elébb kijelelt pártembereire vezessék, tagadni nem lehet; de a' kormánynak nincs útja 's módja hogy az illyen választásokat közvetve vagy közvetlenül megakadályozza, vagy pedig ollyan követeket, kik nékie nem tetszenek, vagy kiknek személyessége aggodalmakra okot szolgáltat, visszaútasitson.

A' *kerületi* valamint szintén az *országos tisztviselőknek* is követeknek választását a' törvények hallgatólag megengedik, vagy legalább nem tiltják, és a' kormány' részéről erre nézve akadályok útba nem gördítetnek. Csak azt kivánják a' hatóságok, hogy az *országos tisztviselők*, mielőtt a' meghivást mint követek elfogadnák, előlegesen magukat elöljáróiknál jelentsék; és minthogy a' törvényekben sehol sem mondatott ki, hogy tisztviselők követeknek megválasztathatnak, a' kormány teljes joggal gyakorolja azon hatalmat, miszerint e' nékie különösen lekötelezett személyeket az országgyülés' ideje alatt rendes hivatali foglalkozásaik alól felmenti vagy nem, és jónak látása szerint ezeknek vagy szabadságot ad az országgyülésen megjelenhetni, vagy pedig e' szabadságot meg is tagadja.

2. A' követek' választása egészen szabad és korlátlan lévén, természetes hogy azokat vizsgálat alá vetni nem szük-

séges, kivévén ha a' választóknak egy része maga megtörtént alattomos törekvésekért vagy a' választásban esett más hibákért panaszt tenne. A' követek' megbizó-leveleit a' karok' elnöke veszi át.

3. A' törvények szerint szorosan véve minden évben kellene országgyülést tartani [1]). De a' mi, mint már az előbbi szakaszban említetett, soha sem történik meg, és azt a' karok is csak mint jogúk' fenntartását kivánják.

4. A' fennálló törvényeknél fogva mindenkinek, ki az országgyülésen helyyel 's szózattal bír, meg van engedve maga véleményét szabadon és nyiltan előadnia a' nélkül hogy e' részben büntetéstől kelljen félnie 's e' szólásszabadság több nyilvános törvények által biztosítatott [2]). Mindazáltal nincs megengedve, valakit szóval sérteni, mert az elnök a' megsértőt rendre útasithatja, melly rendreutasitásnak mindenki törvényszéktörés (fractio sedis) büntetése alatt engedelmeskedni tartozik [3]). De ha még is illyesmi valósággal megtörténne, a' hibázó legot-

1) Art. diaet. 10 anni 1791.
2) Appr. Const. P. II. T. 1. art. 3. Cond. VIII. art. 5. Cond. X. art. 6. Cond. X. art. 7. Cond. XI. — Comp. Const. P. II. T. 1. Art. 1. Cond. VIII. art. 5. Cond. VIII. — art. diaet. anni. 1791. art. 11. puncto 3. etc.
3) Art. diaet. anni 1791. art. 11. puncto 3. ff.

tan perbe idéztetik és haladék nélkül elitéltetik. [1]).

5. Azon esetről, hogy ha valaki az országgyülésen a' fejedelem' személyét megtámadná, a' tartozó tiszteletet és alattvalói hűséget megsértené, a' kormány ellen ingerelne, sőt ellenállást és lázadást hirdetne, az országos törvényekben épen nincs gondoskodva; de egy monarchiai statusban önmagától értetődik, hogy illyetén bűnök büntetlen nem hagyathatnak; 's ha valósággal fordulna is elő illyen eset, országgyülési tag' jelleme v. méltósága sem menthetne meg senkit is az igazságos büntetéstől, hanem mindenki, ki illyetén bűnbe esnék, rendes törvény utján itélőszék eleibe idéztetnék és törvényes büntetés alá vettetnék. És mivel a' felségsértés' (nota, crimen laesae majestatis) eseteiben épen az országgyülés az illető törvényszék [2]), a' per legottan megindithathatnék és itélet mondathatnék.

6. Különben sem ruházták fel a' törvények az országgyülés' tagjait különös kiváltságokkal, szabadságokkal vagy jogokkal, és azért a' dolgot magában véve semmi sem akadályozná, azokat

1) Trip. P. II. Tit. 20 §. init. Tit. 69. §. 5. P. III. Tit. 3. §. 10.

2) Jnstr. pro Tabula R. Judiciaria Trannica. §. 22. Appr. Const. P. IV. Tit. 1. art. 12.

országgyülés alatt más bűnökért, adósságokért vagy más magányos vádokért is törvényszék' eleibe idézni; de ez ellen kettö biztositja őket; mert, először: országgyülése alatt közönséges törvényszünet van [1]), és másodszor, ha e' törvényszünet nem is ismertetnék el vagy ha az eltöröltetnék is, az országgyülési tagokat még sem lehetne törvényszék előtti megjelenésre kényszeritni, mert országgyülési foglalkozásuk elégséges okot nyujt nékiek, meg nem jelenésöket mentegetni és a' törvényszék is kérelmökre az országgyülés' végéig nékiek haladékot (dilatio-t)engedni kénytelen lenne. [2]).

7. De mi e' kérdést illeti: hogy országgyülési tag országgyülés' ideje alatt elfogattathatik-e? e' kérdés csak nem üres és felesleges, mert az országgyülési tagok' túlnyomó nagyobb része nemes; a' nemesség pedig, a' magyar alaptörvények szerint, különben is, csak idézés és elitélés után fogattathatik el; kivévén ha bűnesetekben tetten éretik, vagy folytonos üldözés alatt megfogatik— [3]). De ezen esetben maguk az ország-

1) Instructio Tabularis. §. 19.
2) Approb. Const. P. IV. Tit. 2. art. 1.
3) Trip. P. I. Tit. 9. §. 1. 2. 3.

gyülésnek nemes tagjai országgyülés alatt is elfogattathatnának, épen úgy mint a' kevésszámu polgári követek különbség nélkül minden esetben, midőn a' törvény elfogatásukat parancsolja vagy megengedi.

V.

A' karok' befolyása a' törvényhozásra és a' végrehajtó hatalomra.

A' törvényhozó hatalomnak Erdélyben az ország' fejedelme és a' karok közötti felosztása az ide tartozó történt dolgoknak következő historiai előadásából tisztán ki fog tetszeni.

Ha az olly sokféleképen megtámadott és védelmezett „Anonymus Belae Regis Notarius'" tudósításainak, ki mások után ollyan eseményeket beszélt el, mellyek három évszázaddal elébb történtek mint ő irt, teljes hitelt adván feltennők is, hogy a' magyarok' első vezére, Arpád és a' többi vezérek közti alapszerződés épen úgy köttetett meg, mint azt az említett évkönyviró ismeretes munkájában *) előadja, és hogy ezek valósággal fenn hagyták legyen maguknak azt, miszerint ők maguk és fiaik a' fővezér' (herczeg) tanácsából soha el ne távoztassanak és az ország' becsü-

*) Historiae septem Ducum. C. 7.

letétől meg ne fosztassanak *), ebből csak a' következik, hogy az első vezérek a' fővezér tanácsához tartoztak, és ez mintegy köteles volt amazokat fontos ügyekben kihallgatni; de e' nem volt szigoru jog, hanem az említett ismeretlen évkönyviró' szóhagyománya szerint is, *csupán becsület* volt, 's ezért igen messze távoznánk, ha a' fennebbi tudósitásból következtetni akarnók, hogy a' fővezér a' többi vezérek' tanácsához kötve és a' törvényhozás' joga ez és amazok közt felosztva volt legyen, vagy hogy, azok még az igazgatásban is, társigazgatók gyanánt lényeges részt vettek volna; de még onnél is kevésbbé lehet ebből a' népnek (mellynek tagjai akkor mind egyenlók voltak) a' törvényhozásbani közönséges együttmunkálását következtetni. E' szerint a' vezérek alatt az igazgatás valószinűleg tisztán *monarchiai* és *patriarchai* volt, mint rendszerint a' keleti népeknél,— nem *alkotmányos.*

De az önuralkodás (autokratia) a' magyarok' első királya szent István által még jobban megerősítetett. És ha megismertetik is, hogy e' nagy király fontos ügyek felett országa' nagyaival tanácskozott, ezért még nem kell kor-

*) —quod ipsi et filii eorum nunquam a consilio Ducis et *honore regni* priventur.— Mit teszen tulajdonképen ez utolsó?

látolt monarchiára, hatalmak' megoszlására vagy épen a' népnek a' törvényhozásban együttmunkálására gondolni; mert az István király' törvényeiben (decretumaiban) előforduló kifejezések: Regale concilium vagy consilium, Primatum conventus, commune concilium, Senatus, legfeljebb országtanácsot (Staatsrath) jelentnek, nem együttmunkáló (mitwirkende) karokat és országgyülést. Maga Verbőczi is mondja: miután a' magyar nép katholika hitre tért és szabad akaratja szerint magának királyt választott, a' törvényhozási hatalmat a' koronára átruházta. Mindazáltal egyidejű oklevelekben ennek semmi nyoma nem találtatik, és e' törvénytudóst, ki véletlenül lett népének törvényadója, olly dolgokért, mellyek ő előtte 500 évvel történtek, védkezesnek egy alapos történész sem tekintheti. [1]).

I. László király' törvényeiben is e' szavak: „cum testimonio totius cleri et populi" [2]), legfeljebb jelenthetik: az egész papság és az egész nép' tudtával vagy jelenlétében. — Egy kiváltságlevélben, mellyet Imre király az 1169-k évben a' papságnak adott, e' fordul elő: omnia de consilio gloriosae reginae ma-

1) Decr. Trip. P. II. T. 3. §. 2.
2) S. Ladislai Decretor. L. I. §. 1.

tris nostrae et Archiepiscoporum, Episcoporum, omnium Electorum, Praepositorum regalium atque Abbatum, *Comitum* omnium procerum et aliorum *Principum* stabilita *); tehát csak a' senatus' tanácsa, nem pedig helybenhagyása kivántatott meg.

II. András királynak az 1222-és 1231-k évi két hires arany függö pecsétes levelei (bullái), mellyek által a' nemességnek olly sok szabadságokat adott, inkább szabadalomlevelek (Freibriefe) mint törvények vagy decretumok, mellyeket a' király, ha nem is erőltetés nélkül, de még is egyedül bocsátott ki, és még e' gyenge uralkodó alatt sem találjuk annak törvényes megszoritását az uralkodásban és törvényhozásban.

Mindazáltal IV. Béla utolsó *erőteljes* király volt Árpád' fitörzsökéből; de ennek is erejét már a' mongolok' berohanása nagyon megtörte vala és az országot fiaival IV. Istvánnal megosztván még inkább gyengült; söt unokájának, IV. Lászlónak, kicsapongásai és gyalázatos tettei végtére a' különben is már elhatalmasodott nemességnek kötelességévé tevék az igazgatás' ügyeibe avatkoznia, hogy magát és az országot a' király' durva erőszakoskodása ellen ól-

*) Kovachich Supp. ad Vest. Com. T. I. p. 6.

talmazza. Illyeténképen a' királyok' erötlensége és a' főnemesség' elbizottsága vetette meg legelső alapját azt alkotmány' változásának.

De noha már az utolsó négy király alatt koronázásokkor vagy más fontos alkalmakkor a' nemesség nagyobb gyüléseket tartott is, befolyásának a' törvényhozásra még semmi nyoma nem találtatik, hanem e' gyülések, mint látszik, inkább azért tartattak, hogy a' királynak a' státus-v. országtanácsban szerkesztett törvényei vagy parancsai felolvastassanak, kihirdettessenek és azoknak a' néphez út nyittassék. — A' nemesek' gyülése (conventio és congregatio omnium nobilium) melly 1271-ben az ország' keleti részében tartatott, közönséges törvénynap (Gerichtstag) volt, és nem országgyülés (Landtag) 's ha abban, „pro statu regni reformando" [1]) szavak fordulnak is elő, e' reformatio egyedül a' királytól is kiindulhatott, 's nem következik, hogy arra a' nemesség' megegyezése szükséges volt legyen. — Ellenkezőleg II. András az 1222 és 1231-ki törvényeiben vagy decretumaiban [2]) mondja: Multoties ipsi Nobiles nostri Serenitatem nostram *precibus et instantiis* multis

1) Kovachich l. c. p. 31.
2) Kovachich Sylloge Decret. comit. p. 1.

pulsaverunt, és továbbá: nos igitur *petitioni* eorum statisfacere cupientes — — concedimus eis ac ordinamus etc. és IV. Béla az 1267-k évi decretumában [1] mondja: quod nobiles *petierunt* a' nobis humillime et devote, azután: quorum *petitiones* et *instantias* — habito Baronum nostrorum Consilio et assensu duximus admittendas. Tehát csak kérelmek adattak meg, és arra csak a' *fő országos tisztviselők*' megegyezése kivántatott meg.

Még több befolyást nyert a' nemesség, midőn László örökös nélkül meghalván, hozzá csak harmadik ízben álló rokona, III. András (II. András' unokája) ellen több trónkövetelők léptek fel, 's mindenik a' nemesség között magának pártot szerezni igyekezett; mert természetesen ez által a' nemesség maga fontosságát megismerte, maga fenntarthatásáért párthiveinek András engedményeket adni kénytelenítetett 's kétséget nem szenved, hogy ő már uralkodásra lépésekor 1291-ben biztositó oklevelet adott, 's hogy már uralkodása alatt rendes országgyülések tartattak, és a' nemesség a' királynak és az ország' báróinak megegyezésével törvényeket hozott [2]. Egyéb-

1) Kovachich Sylloge decret. com. p. 11. 15. 27. 41. art. 44.

2) Ugyan ott p.

iránt úgy látszik, akkor a' papság' és nemesség, mint a' törvényhozó testnek egyik tagja, szerkesztette a' törvényeket, és azokat, a' király a' bárokkal, miniszteriumával vagy státustanácsával, mint másik tag, megerősítette. Ezt bizonyitja III. András királynak az 1298-k évi törvénye, nevezetesen annak kezdetén e' szavak: nos itaque Ecclesiarum Episcopi cum omnibus nobilibus Hungariae, singulis Saxonibus, Comanis in unum convenientes, accepta auctoritate ex consensu D. Regis et Baronum totius Regni etc. — és végén vagy is a' 45-k czikkben: et quia saluberrima statuta a' praedictis venerabilibus patribus, et ab Incolis totius Regni Hungariae de legali consensu D. Regis et Baronum processerunt etc. *).

De a' tizennegyedik évszázad' első évében végre III. Andrással Árpád' egész fitörzsökének magva szakadott, és ekkor a' leányágnak több nemzedékei közül új uralkodóházat kelle trónra emelni és e' végett forma szerinti választást tenni, a' mire több trónkeresők jelenének meg. A' koronakövetelők' hosszas versengése után utóljára az ország' nagyai és a' nemesség 1309-ben Rákos

*) Kovachich Suppl. ad Vest. Com. Tom. I. p. 90. 92. 93. 138.

mezején Pest mellett összegyültek, anjoui Robert Károlyt királyuknak ismerték, választási kötést (Wahl-Capitulation) szabtak eleibe és törvényeket bocsátottak ki. Ide járult, hogy a' királyok lassanként a' koronai jószágok' eltékozlása által előbbi jövedemeiktől megfosztattak, következőleg más segedelemforrásokról kellett gondoskodniok és e' végre adórovatalt tenniök. De mivel többnyire nem volt erejök, a' kivetett adót saját hatalmuk által felszedni, a' nemesség' megegyezését kellett megnyerniök és e' végett országgyüléseket tartaniok. Igy nyertek a' karok lassanként részt a' törvényhozásban, és Magyarország korlátolt monárchia lett. Mindazáltal Károly király is még 1318-ban országgyülés' tartását igérvén, csak az országnagyairól tett említést és ugyan e' király 1342-k évi egyetlen törvényében mondja: quod nos *Praelatorum* et *Baronum* nostrorum voto unanimi et de consilio eorundem dedimus etc.

I. Lajos király is az András kir. szabadalom levele' megerősitése után hozzá teszi: insuper de voluntate ejusdem genitricis nostrae et *consilio* eorundem *Baronum* nostrorum, ipsis ex solita liberalitate, libertates infrascriptas superaddendum duximus et concedendum etc.

[1]). Következőleg itt ismét csak az ország' nagyaivali tanácskozásról, de nem a' karok'együttmunkálásáróltörténik említés.

Mária királynénak az 1384-k [2]) és 1385-k [3]) évi két törvénye közül az első csak elöbbi kiváltságok' hiteles átirata (transsumtum) és megerősitése, a' második pedig új szabadalomlevél.

A' harmadik szakasz kezdetén már említetett: hogy Zsigmond király' első törvénye v. decretuma az 1405-k évről nem valóságos decretum 's közönséges országos törvény, hanem csupán a' városok' számára adott közszabály (statutum) volt: 's ámbár abban e' szavak fordulnak elő: de praelatorum, Baronum et potiorum regni nostri procerum, *ipsorum etiam legatorum consilio;* ebből csupán a' világlik ki, hogy nem csak a' főpapok v. egyháznagyok, bárók és ország' nagyai, hanem a' városok' küldöttjei is e' közszabály' szerkesztésében *tanácsuk* által együttmunkáltak; de közönséges országgyülésnek nyoma nincs, és ugyan azon évi második decretumban is ismét csak ezt olvassuk: celebrato Praelatorum, Baronum, Procerumque

1) Ludovici I. Decretum anni 1351. in Corp. Jur.
2) In Corpore Juris.
3) Kovachich Sylloge Decret. p. 53.

nostrorum conventu etc. — De egészen tisztán jelenik meg végre a' karok' és az egész nemesség' együttmunkálása Zsigmondnak 1435-k évi második decretumában foglalt törvények' hozásánál, hol a' király ezeket mondja: Tandem ipsorum congregatione adunata de eorundem Paelatorum et Baronnm nostrorum nec non *nobilium* regni nostri — — unanimi voto, consilio, deliberatione et *consensu* infrascriptas constitutiones statuta et leges — — disposuimus, decrevimus et duximus ordinandas etc. 's csak itt látszanak már Verbőczi itélőmester' szavai alkalmazhatók lenni, midőn mondja: et sic *postea* Reges ipsi, convocato interrogatoque populo constitutiones facere caeperunt; prout et temporibus nostris fieri consvevit [1]). — Albert király' törvényét 1439-ről csak felavatási oklevélnek vagy a' karok' előbeszédével és annak végzetével [2]) kapcsolatban, szerződménynek kell tekinteni, mellyet a' király a' karokkal kötött; noha e' decretum' végén mondatik: mera nostra authoritate et potestatis plenitudine, ex certa nostrae Majestatis sententia.— I. Ulászló' decretuma is 1440-ről [3]), csak elöbbi királyok' szabadalom le-

1) Decr. Trip. P. II. Tit. 3. §. 2.
2) Kovachich Sylloge Decretor. p. 66.
3) Ugyan ott. 59. l.

veleinek hiteles átirata és megerősitése nehány hozzáadásokkal. De annak második decretuma 1444-ről [1]) már nem hagy kétséget fenn, hogy a' törvények a' király és a' karok által közösen hozattak, mert abban a' következő szók fordulnak elő: generali congregatione promulgata, convenit Praelatorum, Baronum, Militum et Regnicolarum nostrorum multitudo tam magna, qua major vix unquam in simili congregatione visa fuit; quibus per plures dies in tractatibus mutuis residentibus, tandem *una nobiscum* ad infrascriptos articulos firmissime observandos devenerunt etc. és a' végén a' király' megerősitése és igérete után, hogy az előlálló törvényczikkeket sértetlenül megtartandja, még e' záradék jelenik meg: Haec dispositio facta est per Praelatos, Barones, Milites, Proceres et Nobiles, suis et communitatis totius Regni Hungariae nominibus et in personis etc.

Az Ulászló' halála után és a' kiskorú V. László király' távolléte alatti időközi kormány alatt még tovább menének a' karok, mert megszokák király nélkül is törvényeket kibocsátani [2]), és

1) Kovachich Syll. Decr. 74. l.

2) L. Corpus Juris az 1416-k évi törv. és Kovachich Sylloge Decretorum. az 1445—1446—1447-k évi decretumokat.

midőn végtére László maga jutott uralkodáshoz, már az első 1454-k évi decretumában ez áll: Praelati, Barones et nobiles universi exhibuerunt nobis concorditer et praesentaverunt articulos infrascriptos, desiderantes et supplicantes, ut eos et in eis contenta ratihabere, admittere et nos observaturos promittere dignaremur, és a' végén: nos igitur acceptis articulis praenotatis eosdem admisimus etc. — Igy maradott azután is; a' király a' törvényeket megiratta és azokra nézve a' karokat megkérdezte, vagy ezek inditványokat tettek és azokat megerősités végett a' király eleibe terjesztették, mint a' formák és kifejezések minden következő decretumokban bizonyitják [1]). De a' királyi megerősités a' törvények érvényességére mindig elkerülhetlenül megkivántatott. [2]). Mindazáltal a' hatalmas Corvinus Mátyás király még mind meglehetős erővel és önkénynyel uralkodott; de II. Ulászló és fia II. Lajos gyenge királyok alatt a' királyi tekintély egészen lejárt, és az ország nagyainak erőhatalma teljes fejetlenséget idézett elő, mellynek végre 1526-ban a' mohácsi veszedelem és a' birodalom megoszlása lett következése.

1) L. Mátyás, II. Ulászló és II. Lajos királyok törvényeit a' Corp. Jur. és Kovach. Syllogo.
2) Trip. P. II. Tit. 3. §. 5.

Ugyan azon részt, mellyet a' karok a' magyarhoni királyok alatt a' törvényhozásban vettek, a' Zápolya házbóli ellenkirályok és a' következő nemzeti fejedelmek alatt is Erdélyben megtartották; sőt az itteni karok' befolyása sokkal nagyobb lett, mivel a' törvényhozó országgyülések most már keblökbe áttétetvén, ez által alkalmat nyertek, azokon könnyebben megjelenhetni és közvetlenül együttmunkálni. Külön törvényeket e' tárgyra nézve a' fejedelmi időkből nem találunk, de a' minden országgyülésen hozott sok törvényes határozatok az akkori szokást eléggé megmutatják.

Már a' Zápolya János ellenkirály' uralkodása alatt Erdélyben több országgyülések tartattak ugyan, de az azok által hozott törvényczikkek nem decretumok' formájában irattak meg 's fejedelmi megerősités nélkül szűkölködnek. Az illyetén ismeretes első czikkek' czíme, a' következő: Constitutiones Dominorum Regnicolarum trium nationum partium istarum Transilvanarum pro festo Nativitatis B. Joannis Babtistae anno Domini 1536 in oppido Zekelvassarhell pro rectificatione et conservatione Regni ordinatae *). Más illyetén törvényczikkeknek 1540-

*) J. Caroli Eder notae ad Amb. Simigiani Historiam Libr. I. p. 139.

ről a' következő czimök van: articuli reformationis ac rectificationis jurium et consvetudinum dominorum ac nobilium harum partium Regni Transilvanarum in Diaeta seu conventu eorum generali pro festo beati Adalberti Episcopi et Martyris novissime transacto de Regis Mandato Thordae celebrato confecti, et per Regiam Majestatem Dominum nostrum clementissimum approbati et ratificati. — Itt történik ugyan említés a' királyi megerősitésről, de bevégzési forma nélkül csak a' következő aláirás adatott hozzá: Stephanus de Verbötz, Cancellarius regius, in testimonium praemissarum manu propria; és a' királyi pecsét rányomatott *). Még Izabella királyné' első uralkodása' szaka alatt is 1540-től 1551-ig, a' karok' végzései, mellyek hol Articuli, hol Constitutiones, hol Decreta névvel neveztetnek, minden hitelesség vagy megerősités nélkül szükölködnek. Igy maradott Ferdinánd király' rövid uralkodása alatt is 1551-től 1555-ig, és csak Izabella királyné' visszaállitása után kezdettek az országgyü-

*) E' gyülésen, noha *generalis Diaetának* neveztetik, úgy látszik, csak a' magyar nemesség volt jelen, mert a' czímben nem történik emlités a' három nemzetről, és a' törv. czikkek mind kizárolag csak a' magyar törvénykezést érdeklik.

lési törvényczikkek rendesen megerősitetni. E' történt áprilisben 1556-ban Petrovich Péter helytartó által 's ugyan azon évi decemberben maga Izabella királyné által és ez időn kezdve minden országgyülési törvényczikkek decretumok' formájában megkivántató hitelességgel adattak ki, ugy hogy a' mindenkori fejedelem' czíme a' szokott bevezetéssel előrebocsátatván, azután többnyire e' czím: Articuli Dominorum Regnicolarum et trium nationum Transilvaniae Nobilium Siculorum et Saxonum etc. (de a' mi néha el is maradott) magukkal a' törvényczikkekkel következett, és végtére a' megerősités az egészet bezárta. E' törvényczikkek' szélzetén vagy csak a' fejedelem' 's néha cancellár aláirása is, vagy csak egyik ítélőmester Lectája és a' rányomott pecsét foglalt helyet *).

Ez eléggé bizonyitja a' karok' együttmunkálását a' törvényhozásban 's még tisztábban kitetszik ez a' választott fejedelmek' eleibe szabott feltételekből, mellyekben mindenütt az országnak közmegegyezéssel hozott határozatairól és

* Ennek példáját láthatni Benkő Jósef Diaetae sive rectius Comitia Transilvanica czímü munkájában 110. l. — A' többi felhozott czikkek csak egyes példányokban vagy magányos gyüjteményekben megtalálhatók.

törvényczikkeiről, a' fennálló törvények,' szokások' és szabadságok' megtartásáról, a' szabad szózatolásról és szólás' szabadságáról nyilván említés történik [1]). Söt a' tizenhetedik évszázad' második felében a' karok' törvényhozó hatalma még annyira terjesztetett, hogy azon esetben ha mind a' három nemzet egy dolgot hasznosnak tart és abban megegyezik, a' fejedelem az illyen határozatokat a' karok' kivánatára megerősitni tartozzék, vagy ellenkező esetben azok megerősités nélkül is törvényes erőt nyerjenek [2]).

Az ausztriai házbóli fejedelmek' uralkodása alatt sem szenvedett a' törvényhozás' módja Erdélyben lényeges változást. Az 1691-k évi Leopoldi hitlevél által az Approbáták és Compiláták a' decretum Tripartitum (a' II. András decretuma' 31-k czikkében foglalt hires ellenállási kikötés' kizárásával) a' fennálló alkotmányok és törvények (constitutiones) megerősíttettek, és az eddigi szokás az országgyülésekre és szózatolásra nézve erőben megtartattak (morem usitatum — — in comitiorum, suffragiorum — — auctoritate — — illaese prae-

1) Appr. Const. Part. II. Tit. I. Comp. Const. Part. II. T. I.

2) Comp. Const. P. II. Tit. I. art. 1. 4. 5. Cond. IX.

cipimus conservanda [1]). Egyébiránt már Leopold császár minden országgyülési végzések' megerősitését magának fenn-hagyta volt ugyan [2]), de mivel mind e' mellett is az országfejedelme' távolléte miatt a' karok' határozatai Mária Therézia császárné uralkodásáig, csak a' királyi kormányszék mint a' fejedelem' titkos tanácsa által erősíttettek meg és adattak ki [3]), végtére az 1744-k évben megállítatott, miszerint a' törvényczikkek' formájában a' karok által hozott határozatok, mielőtt ő Felsége által megerősítetnek, se törvényerőt ne nyerjenek, se ki ne adassanak, hanem csak a' levéltárban és jegyzőkönyben tartassanak, és csak ha a' fejedelmi megerősités után a' fejedelem' aláirásával és pecsétjével fölkészíttettek, tétessenek el az e' végre kijelelt levéltárakba [4]), és ez így történt 1744 —, 1747 —, 1752 — és 1757-ben is [5]). A' régi alkotmánynak II. Leopold által 1790-ben visszaállitása után végtére nyilván kimondatott és meg-

1) Art. diaet. ai 1791. art. 2. et ibidem Diplomatis Leopold. puncto 3. et 4.
2) Diploma Leopoldinum. art. 10.
3) Ezt bizonyitja azon időszakból az országgyülési törvényczikkek' bévezetése és vége. L. Benkő Transilv. is I. k. 17. l.
4) Art. novell. ai 1744. art. 9.
5) L. ezen évek' kinyomott törvényczikkeit.

ismertetett, hogy a' hatalom, új törvényeket hozni, vagy a' régieket eltörölni vagy megváltoztatni és hitelesen magyarázni, Erdély nagyfejedelemségében az ország' fejedelmét és az országgyülésen törvényesen megjelent karokat közösen illeti és hogy a' törvényeknek az ország' fejedelme által kell megerősítetni *). Ez által tisztán kimondatott azon alapelv, hogy a' törvényhozó hatalom a' fejedelem és a' karok' közt oszlik meg; és ezt a' fennálló szokás szerint, a' bűnfenyitő-és magánjogot vagy a' személy' és vagyon' szabadságát illető polgári és büntetőtörvényekről épen úgy kell érteni, mint a' közönséges alaptörvényekről, mellyek átaljában az országra, annak köztörvényére és alkotmányára vagy a' fejedelem' és karok' kölcsönös jogaikra vonatkoznak.

Nagyon fontos a' törvényhozásnál azon kérdés: vallyon a' kezdemény (initiativa) a' fejedelmet illeti-e, vagy a' karokat? — Erdélyben mind a' két fél részt veszen ebben; a' fejedelem a' karokhoz előadásokat intéz (propositiones regiae), a' karok' kivánataikat terjesztik elő (postulata) vagy sérelmeket hoznak-

---

*) Art. ai 1791. art. 7. et 10.

fel (machen Beschwerden, gravamina). Mindazáltal a' fejedelem e' tekintetben is kétségkivűl kiváltsággal bír, mivel elébb a' királyi előadásokat kell az országgyülésen elövenni, és mind addig, mig ezek el nem végeztetnek, a' karok' kivánatai és sérelmei nem vétethetnek tanácskozás alá, kivévén mindazáltal az ollyanokat, mellyek a' kir. elő adásokkal kapcsolatban vannak és ezekkel együtt előveendők. De a' fejedelem sem terjeszt kész törvényeket megvizsgálás és megitélés végett a' karok' eleibe, hanem csupán a' tárgyak mellyekre nézve törvények lennének hozandók, jelentetnek ki a' kir. előadásokban, és azután valamint ezek, úgy maguk rendén a' karok' kivánatai és sérelmei is biztosságoknak vagy választmányoknak adatnak át, mellyeknek tagjait a' karok' választják és e' választmányok véleményeket és törvényjavaslatokat irnak, mellyek azután a' karok' teljes gyülésében megvizsgáltatnak, jová hagyatnak vagy el nem fogadtatnak és módosítatnak 's végtére vagy mint feliratok vagy mint törvényczikkek a' fejedelem' eleibe terjesztetnek *); a' fejedelem az eleibe terjesztett törvényjavaslatoknak vagy megadja legfel-

*) Art. 11. anni 1791.

sőbb megerősitését (sanctio-ját), vagy megtagadja azt és a' karoknak királyi leiratok (rescriptumok) által válaszol [1]).

Megjegyzendő még, hogy az országgyüléseken hozott közönséges törvényeken kivül, mindenik nemzet, kerület vagy minden önállásu közönség még külön törvényeket adhat magának (constitutiones, statuta), mellyeknek mindazáltal az alkotmánynyal egyezni és az ország' fejedelme által megerősitetni kell [2]).

Nem kisebb méltánylást mint a' törvényhozó hatalom' megosztása érdemel

---

1) Valószinü hogy az országgyülési munkálatok sokkal könnyitetnének, siettetnének és rövidítetnének, ha a' karok eleibe a kormány, úgy mint más országokban történik, kidolgozott kész törvényjavaslatokat terjesztene megvitatás és elhatározás végett, mit törvényeink szerint semmi sem látszik gátolni, mivel az illyetén javaslatokat csak mint záratékokat a' királyi előadásokhoz, lehetne mellékelni, 's az a' feletti vitatás különben is szabadon maradna. Régibb időkben mint látszik ez gyakorlatott, mert Verbőczi a' Trip II. R. 3. T. 2-§-ban mondja, hogy a' király a' népet meghivja és megkérdi, tetszenek-e nékie a' tervezett vagy javaslott törvények, vagy nem? és ha a' nép igennel felel, akkor az illyetén javaslatok mint törvények megtartatnak.

2) Decret. Trip. P. III. Tit. 2.

annak a' végrehajtó hatalomtóli különválasztása is. Az erdélyi törvényeknél fogva ez utolsó (executiva potestas) az ország' fejedelmeinek hagyatott fenn, mindazáltal az a' törvények' szelleme szerint gyakoroltassék 's az ország ne igazgattassék kabinéti rendeletek (edictumok) vagy nyílt-parancsok (patensek) által, hanem a' nyílt-parancsok kibocsátása csak azon esetre hagyassék, midőn ollyatén ügyekben, mellyek különben is törvényszerüek, a' közhirtétel csak ez úton nyerhet sikert. A' törvényszolgáltatás a' törvény szerint kinevezendő illető birák által az országnak már kibocsátott vagy még kibocsátandó törvényei és okleveli alkotmánya szerint történjék és a' törvényszékek' törvényszerü formájában királyi hatalom által semmi változás ne tétessék 's törvényes itéletek is törvényellenes parancsok vagy rendeletek (missilia mandata) által se meg ne változtassanak, se végrehajtásuk el-ne halasztassék vagy meg-ne gátoltassék *).

*) Art. ai 1791. art. 8. a' felhozott két törvényből, u. m. az 1791-k évi 7-és 8-k törv. czikkből látható, hogy Erdély' karai már 1791-ben, midőn azon törvényeket hozták, a' hatalmak' megosztásáról gondolkodtak és már akkor sok ollyast megállítottak mi harmincz évvel később az új német alkotmányokba is felvétetett.

De mivel az előbbiek szerint a' végrehajtó hatalom az ország' fejedelmének fennhagyatott, ennek tehát kétség kivűl a' törvények' megtartására és teljesitésére vigyáznia nem csak joga, de kötelessége is, 's ezen felűl minden szabályzott országban a' külső és belső vagy a' közbátorságra gondoskodás az ország' fejét illeti, kétséget nem szenvedhet, hogy Erdély' fejedelmének joga van, a' felügyelet' és igazgatás' jogaiból folyó és a' törvények' végrehajtására 's teljesitésére megkivántató, továbbá az ország' bátorságára nézve szükséges, söt sürgető esetekben ollyan rendeleteket és rendelkezéseket is bocsátni ki, mellyek természetöknél fogva országos tanácskozást kivánnak ugyan, de a' mellyeknek mulékony czélját minden késedelem sikeretlenné tenné.— Az ország' fejedelmének továbbá hogy a' reá bizott végrehajtó hatalmat gyakorolhassa, parancsára készenálló létszerekre (organumokra) lévén természetesen szüksége, e' létszerek pedig a' kormányi, kerületi és helységi tisztviselőkből állanak, ezért az alkotmány' alapját tévő elvnek következetes véghezvitele megkivánná, hogy a' nevezett tisztviselők ujitása, szintúgy mint más alkotmányos országokban, az ország' fejedelmét vagy ennek miniszterеit

illesse; de ez nincs így, mert a' főkormányzó' vagy helytartó' és a' kormányszéki tanácsosok' helyeire a' kijeleltek (mint már fennebb a' III szakaszban láttuk) az országgyülés által, és a' kerületi 's a' városi tisztviselők az illető girás v. közgyülések és a' városi eskütt-közönségek által választatnak, és e' szerint a' fejedelem csupán azon joggal bír, hogy ama kijeleltek vagy megválasztott tisztviselők közül egy egyént kinevezzen vagy megerősítsen; következésképen a' kormány egyoldalulag senkit is választás alá tartozó hivatalra nem emelhet, ki arra nem választatott meg [1]). Újabb törvények által nyilván meghatároztatott ugyan, hogy a' kerületi tisztviselők a' közigazgatást törvények, és azokkal megegyező kormányszéki rendeletek szerint, továbbá girás vagy kerületi (köz) gyülések' határozatai szerint folytassák, a' mennyiben t. i. ez utolsók a' törvényekkel, a' királyi és kormányszéki rendeletekkel megegyeznek [2]); 's így tehát e' törvénynél fogva a' végrehajtó kerületi tisztviselők' eleibe hármas sinórmérték szabatott: u. m. a' törvények, a' kormányszéki rendeletek és a' kerületi gyülések'

1) Art. ai 1791. art. 12. puncto 4. art. 13. 20. 22.
2) Art. ai 1791. art. 12. puncto. 4.

határozatai; de egyszersmind az is meghatároztatott, hogy ez utolsók t. i. a' kerületi gyülések határozatai a' tisztviselőkre nézve csak annyiban bírjanak kötelező erővel, a' mennyiben azok nem csak a' törvényekkel, hanem a' felsőbb rendelésekkel is megegyeznek, miből önkéntesen látszik következni, hogy a' kormány' rendeleteivel ellenkező határozatok' teljesitése a' kerületi tisztviselőknek épen nem lenne szabad, hanem azoknak, az illyetén beszórásokra nem tekintve, a' felsőbb rendeleteket kellene pontosan teljesedésbe venniök.

De midőn a' karok az érintett törvényre nézve mindjárt annak kihirdetése után azon megjegyzést tették, hogy az abban érintett rendeletek alatt csak ollyanokat érthetnek, mellyek a' törvényekkel valóságosan megegyeznek, ez okból minden kétség' és minden bal magyarázat' elháritása kedvéért legfelsőbb kibocsátmány által kinyilatkoztattatott, hogy a' megyék', székely székek' és vidékek' közönségei (universitates), azon esetben ha a' kir. kormányszék' rendeletei ellen törvényeken alapult megjegyzéseket akarnak tenni, szabadságukban áll ugyan azokat illedelemmel a' kir. kormányszék' eleibe terjeszteni, 's ha ez utolsó tovább is rendelkezése mellett megmarad-

na, a' fennforgó kérdés' tárgya elhatározás végett a' kir. kormányszék által az uralkodó' eleibe terjesztessék, de azonközben is a' kérdéses kormányszéki rendelet teljesedésbe vétessék *). Mindazáltal e' legfelsőbb utasítás mellett is a' megyék' és székely székek' gírás gyűlései, mellyekre az azon kerületben lakó, birtokos és birtoktalan nemesség mind megjelenhet, az emlitett törvényeknek más értelmet adni bátorkodnak, és azon kikötésre támaszkodva, miszerint a' kormányszéki rendeleteknek törvény szerüeknek kell lenni és azon szabály is mellynél fogva a' kerületi tisztviselők a' közönségek' (universitások) határozataira utasítatnak; — nem elégesznek meg azzal, hogy felsőbb rendeleteket vizsgálat alá vessenek 's azoknak törvényszerüségét megvizsgálják, 's ha nézeteik szerint azok a' törvényekkel nem egyeznének, teljesedésbevételöket megakadályozzák 'sa' kir. kormányszékhez ellenfelterjesztést tegyenek, hanem azon esetben ha a' kormányszék maga rendelkezései mellett

*) Repraesentatio SS. et OO. de 13. Octobr. 1792. puncto 5. in protocollo diaet. anni 1792. pag. 428 — B. Rescript. Reg. ad SS. et OO. de 6. Julii 1810 sub nro aul. 1448 in protocollo diaet. anni 181⅞. p. 336.

megmaradna, az illyetén rendeletek rendszerint csak egyszerüen félre tétetnek, a' miről csupán csak a' jegyzőkönyvekben történik jegyzés. A' kerületi tisztviselők pedig a' kérdés alá került rendeleteknek elmulatott teljesitését azzal mentik, hogy ők a' fennebbi törvény' következtében a' közgyülések' határozatainak ellenére nem cselekedhetnek, de feledik azon szabály' kikötését; hogy a' közgyülések' határozatai csak annyiban legyenek érvényesek, a' mennyiben azok a' királyi és a' kormányszéki rendeletekkel egyeznek; a' kormányszék végtére állitja hogy épen az emlitett kikötésnél fogva minden valamelly kormányszéki rendelettel ellenkező határozat már magában érvénytelen és erőtlen, 's a' tisztviselőknek nem szabad ollyan határozatokat teljesitni; de ha némelly rendeletek a' kerületi gyülések' véleménye szerint a' törvényekkel nem egyezhetőknek látszanának, megengedtetett ugyan, az illyen rendeletek ellen felterjesztéseket tenni; mindazáltal, ha a' kormányszék maga rendelményei mellett megmarad, a' kerületi v. közgyüléseknek semmiképen nincs joguk, hogy a' kérdéses rendelmények' törvényszerüségét maguk el határozzák és azokat azonnal elmellőzzék, hanem tartoznak azokat teljesedésbe venni, és azután pótlólag tehetnek legfel-

sőbb helyen panaszt azok' ellen 's orvoslásért esedezhetnek, mit ha nem nyernének meg, a' közelebbi országgyülésen az iránti sérelmeiket előhozhatnák. Egyedűl, ez légyen és nem ellenszegűlés, a' törvényes és alkotmányszerü út, melly által a' karoknak magukat képtelenségek ellen megóvniok kell, mert ennek ellenkezője fejetlenségre és a' közrend' felbomlására vezet. — Mindazáltal a' kerületi gyülések' választásától függő tisztek rendszerint ezektől inkább félnek, mint a' távoli kormánytól, és így nem ritkán a' végrehajtó hatalom utolsó pályapontján organumainak munkátlansága vagy engedetlensége miatt maga hatásában megakadályoztatik és sántulást szenved.

VI.

A' karok' befolyása az ország' gazdaságára.

Valamint a' középkor' más országaiban úgy Magyarországon és Erdélyben is az alattvalóknak feltétlen és korlátlan adózási kötelezése soha meg nem ismertetett, 's ha a' nevezett országokban már régibb időkben a' különböző néposztályoktól mindenféle czím alatt a' korona számára sok állandó adó felszedetett is, mellyeket itt mind megemliteni felesleges lenne, minden illyetén adózatokra nézve részint törvényeken, részint egyezményeken nyugvó állandó szabályok voltak megállitva, mellyeket a' kormány maga önkénye szerint nem változtathatott meg. A' legközönségesebb és csak nem az egész magyar birodalomra kiterjesztett állandó adó Robert Károly király által behozott, vagy legalább csak szabályzott kincstári haszon (lucrum camerae) volt *), mit az erdélyi megyékben

*) Decr. R. Caroli Rob. de anno 1342. in Corp. Jur. — A lucrum camerae v. kincstári haszon iránt lásd Transilvania III. köt. 1 füzetét 1838. és Klio III. esztendő 76. l. 119. jegyz.

lakó nemesség is fizetett, mig I. Lajos király 1366-ban e' fizetés alól felszabadította azon feltétel alatt, hogy a' nemesség a' pártütőket Erdélyben semmivé tegye [1]).— Erdélyben a' szászok, valamint szintén több szabadvárosok és a' szepességiek Magyarországon, e' kapuk szerint kimért adó helyett átalányos pénzösszeget fizettek a' kincstár' hasznára (ad lucrum camerae [2]). — De a' székelyek ugy látszik e' czím alatt semmit sem fizettek, mert köztök ököradó (signatura boum, ökörsütés) volt szokásban, mellynél fogva, minden székely, ki szarvasmarhát bírt, a' királynak koronázásakor, házasodásakor és midőn annak fia született, egy ökröt adni tartozott [3]).

Ez adózatokon kivül Magyarország' királyai még nevezetes koronai jószágokat vagy statusuradalmakat, királyi haszonvételeket és vámokat is bírtak, mellyeknek jövedelmei nem csak a' királyi háztartás' költségeire, hanem a' ki-

1) Katona hist. crit. Reg. Hung. P. X. p. 379.
2) Lásd a' Transilvania III. köt. 1 füzet 2-dik szakaszát. 1838.
3) Eder, Observ. ad Felmer Hist. p. 174.— Benkő, Imago Nat. Sicul. p. 63. Istvánfi L. IV. ad annum 1505—Bonfinius Dec. 15.— Schuller's Geschichte von Siebenb. 1 füzet 39. l.—

rályi zászlóaljak' (banderiumok') tartására és az országnak más köz-szükségeire is voltak határozva.

De mivel a' korona' és a' király' jövedelmei az előbbiek szerint megállítva voltak, és önkény szerint nem neveltethettek vagy nem szaporíthathattak, természetesen azon időben az ország' költségeit is rendszerint a' bévételekhez kellett alkalmazni. De midőn később a' megállított bévételekből és jövedelmekből részint a' pénzügy' rosz igazgatása és a' bévett pénz' elpazérlása, részint a' szükségek' és kiadások' szaporodása miatt, az ország' háztartására szükséges költségek többé nem teltek ki, a' fogyatkozás' fedezésére 's a' hiány' kipotlására új forrásokat kellett felkeresni. E' czélra a' módok főképen rendkivüli rovatalokban, adókban és hadi segedelmekben kerestettek és találtattak, mellyeknek a' királyok' törvénykönyveiben (decretumaiban) sok nyomai vannak *). De miután nem csak a' nemesség és ennek jobbágyai, hanem a' városok is és más szabad földbirtokosok jogaiknál kiváltságaiknál, szabadalmaiknál, szerződményeiknél és átaljában az ország' törvényeinél fogva önkény szerint nem vet-

*) Transilvania a' fenn jelelt helyen 281. 's a' t.

tethettek adó alá [1]), az illyetén adókat és segedelmeket kezdet óta mindég országgyüléseken kellett kérni, azok iránt a' karokkal tanácskozni és felszedésökre ezeknek megegyezését eszközölni; minek hasonlóképen több példái találtatnak az országtörténeteiben.

E' segedelemkivánatok természetesen Erdélyre is, mint a' magyar birodalom' egyik részére kiterjesztettek, de egyébiránt az adózatokra nézve honunk az anyaországtól egészen független volt; mert a' segedelmek itt külön kivántattak, még pedig nem az egész országtól együtt véve, hanem minden nemzettől külön. Ezt bizonyitja, sok régibb 's különösen a' szászokat illető oklevelekkel együtt [2]), az I. Ferdinand király által 1552-ben a' királyi jövedelmek' felkeresése végett Erdélybe küldött biztosok' tudósitása, mellyben e' következő szók fordulnak elő: fuit autem temporibus priorum regum — modus iste ut nobilibus Hungaris — — indiceretur conventus ad Oppidum Thorda, eoque nuntii vel Commissarii a Rege mitterentur, qui subsidii petitionem proponerent. — Eodem

1) Decret Andr. II. anni 1222. art. 3.
2) Transilvania a' f. j. h. 104. l. és a' követk. lapok.

modo indictus fuit Saxonibus conventus ad Cibinium, in quo cum ipsis per homines regios de conferendo subsidio tractaretur et decerneretur. — — Siculis subsidiorum causa indicere conventum non fuit necesse, cum ab omnibus contributionibus exemti haberentur, demta boum signatura etc. [1]).

Egyébiránt a' szászok nem kapuvagy fej-szám szerint adták segedelmeiket, hanem rendszerint 10, 12, 16 — húszezer forintig átalános összeget fizettek, 's azután fekvő birtokaikhoz mért arányban rótták meg magukat. [2]).

Csak miután Erdély, magyarországtoli elválása után, külön igazgatást nyert, a' segedelmek többé nem az egyes nemzetektől kérettek, hanem az adózati ügyek a' három nemzet' közönséges országgyülésein vétettek tanácskozás alá, mint azt a' tizenhatodik és tizenhetedik évszázadból sok országgyülési törvényczikkek bizonyítják. De e' változtatás a' három nemzet között addig uralkodott békességnek felzavarására és e' helyett azok közötti féltékenység' ébresztésére egészen alkalmas volt. Mert miután meg-

1) Engel, Geschichte des ung. Reichs. III. kötet. 10. 11. lap.
2) Transilvania a' f. j. h. 109. lap.

határoztatott vala, hogy a' három nemzet a' közterheket közösen és egyenlő mértékben hordozza [1]), és két nemzet' határozatai a' harmadikra nézve is kötelező erővel bírjanak, a' nemesség hol a' szászokkal egyesült, hogy a' székelyeket a' segedelmek' egy része' megadására lehessen bírni, hol a' székelyekkel, hogy a' közterhek' nagyobb része a' szászokra tolassék [2]); 's mivel még semmi arány megállitva nem volt, melly szerint az országnak egyes részei a' közterheket hordozzák, a' megkivántató pénzösszegek' felvetése a' nemzetekre, vagy a' mindenik általadandó mennyiség meghatározása mindenkor versengéseket, ellenségeskedéseket, *cselfogásokat* és *fondorkodásokat* okozott; különböző érdekek összeütköztek, önzés és haszonlesés közbevegyült, mindenik igyekezett másikát rászedni 's általános törekvés' czélja volt, hogy mindenik maga részéről a' lehetőségig keveset fizessen, 's a' terhek' legnagyobb részét másokra rakja.

A' *magyarok* adójokat kapuk v. porták után fizették, mellyeknek száma

---

1) Art. 2. anni 1544. die 25. Apr. in Thorda latus. —

2) Lásd Ferdinánd király' biztosainak fennemlitett tudósitását a' kijelelt helyen. 11. l.

körülmények szerint változott, 's mivel ezen felül mindég különböző czímek alatt több kapuk is kihagyattak és sok adó nem is fizettetett meg, hanem későbben elengedtetett, ezért előre soha sem határoztathatott meg, hogy a' megyék' adója valósággal mennyire fogna menni. Egy kapura tíz telkes gazda számíttatott [1]), és egy kapu után az 1545-k évben csak 60 pénz (denár) fizettetett [2]); de e' mennyiség már az 1548-k évben 99 denárra hágott [3]), és későbben gyakran feljebb emeltetett; 1558-ban a' nemesség a' 99 denár török adón kivül még 50 denárt fizetett más szükségek' fedezésére [4]); 1600 ban 3 forint esett egy kapura [5]), 's lassanként az 1634-k évig e' mennyiség 22 forintra hágott [6]), 's különböző ingadozások után az 1667-k évben 15 tallérra határoztatott [7]).

1) Appr. Const. Part. III. Tit. 2. art. 2.'sa't.
2) Appr. Const. P. III. Tit. 2. art. 1. — az 1545-k évi oct. 28-káról irott törvényczikkben 65 denár áll.
3) Art. 3. ai 1548. Dom. S. Trinit. Thordae latus.
4) Art. 1. ai 1588. 28. Apr. Enyedini latus.
5) Art. 7. ai 1600. 25. Oct. in Létzfalva latus.
6) Art. 1. ai 1634. 12. Maji Albae Juliae latus.
7) Comp. Const. P. V. Ed. 45. — Mivel ugyan ezen edictumból láthatni, hogy azon évben hány kapu számláltatott a' megyékben, az ezekben akkor felszedett adó összvegét meglehetős bizonyossággal lehetne felszámitni.

A' *szászok* nem kapu-szám után fizettek, hanem mint az előtt adójokat átalános öszvegben fizették meg. De ámbár kicsiny földbirtokukat, a' magyar megyék' térnagysága háromszorosan felülmulja, a' lucrum camerae vagy szt Márton adóján (census sti Martini) kivül, segedelem' czíme alatt is épen annyit kellett fizetniök, mint a' magyar nemesség vagy ennek jobbágyai fizettek. Igy p. o. 1545-ben a' nemesség' adója 16000 forintra tétetett 's meghatározta-tott vala, hogy a' szászok is épen annyit fizessenek [1]); Ferdinánd király alatt 1552- és 1553-ban annak hadivezére a' szászokkal, épen úgy mint az előtt, a' segedelemadásra (subsidium-ra) nézve ismét külön alkudózásba bocsátkozott [2]), de azután későbben rendszerint csak az mondatott, hogy a' szászok a' nemességgel egyenlő terheket vállaltak legyen [3]); a' mennyire tehát ekkor a' megyékben hozzávetőleg a' kapu-szám utáni adó menendő vala, a' szászoknak is ugyan annyit kellett fizetniök, 's nevezetesen

1) Art. 4. anni 1545. d. 28. Oct. Thord. latus.
2) Art. 12. anni 1552. Domin. ante fest. ascens. Dom. Thord. — et art. 7. anni 1553. die 20. Jan. Claudiop. latus.
3) Art. 12. anni 1554. d. 25. Jan. in M. Vásárhely. — Art. 25. anni 1566. d. 25. Novbr. Claudiop. — Art 15. anni 1558. Dom. Judica Thordae latus.

midőn a' nemesség egy kapu után 99 pénzt v. denárt adózott, a' szászok rendszerint összesen 20,000 forintot adtak [1]). De később úgy látszik, hogy a' kapuszám utáni segedelemadás nemzetekre osztatott fel, és ezek közűl a' szászokra olly aránytalan mennyiség rovatott, melly a' megyékét sokkal felülhaladta; mivel pedig a' minden kapu után fizetendő mennyiség' felhágtatása által az adó egészben nagyon sokra nevekedett, 's a' szászok, mint a' kikre legtöbb rovatott, e' miatt legtöbbet is szenvedtek, ezért a' rájok vetett kapu-szám' kevésitését kivánták, mi felett a' szászok és a' nemesség között gyakran versengések támadtak, mellyek végre 1692-ben egy egyezés által úgy egyenlíttettek ki, hogy az erdélyi megyék 1000, a' szász nemzet pedig nemes birtokaival együtt csak nem fél enyvivel többet, u. m. 1400 kaput vállaljanak. — [2]).

A' *székelyeknél* az ökörádónak legutolsó példája, miről már fennebb szó volt, az 1543-k évben jelenik meg, midőn a' helytartóra bizatott annak meg-

1) Transilvania III. kötet 1 füzet 111. lap.
2) Az 1692-k évi jul. 21-kéröli egyezkedést Leopold királynak 1693-ban apr. 14-kén költ megerösitésével együtt, lásd Szász Sylloge Tractatuum 'sa't. 237. és 398. l.

vizsgálása, vallyon a' székelyek a' török császár' adójába igért ökröket bészolgáltatták-e vagy nem? [1]), de azután ugy látszik, hogy ezen adó egészen megszűnt, 's a' székelyeknek is kapuadót kellett fizetniök [2]), a' melly szintugy mint a' szászoknál Ferdinánd király alatt külön gyülésekben kivántatott tőlök, később pedig az országgyüléseken adatott meg. Hány kapu vétetett a' székelyekre, nem tudatik.

Ezen adózatok és segedelempénzek a' nemzeti fejedelmek alatt különösen hadiköltségekre és a' török adó' vagy is a' török portának fizetendő adó' fedezésére, továbbá követek' számára és más rendkivüli költségekre voltak határozva; mert a' fejedelmeknek a' saját háztartásukra 's más köz-szükségekre, az udvari és országos tisztviselők' fizetésére, épitésekre' s t.e'. megkivántató többi költségeket, a' fiskusi javak', vámok', harminczadok', dezma és sóbányák' és pénzverés' 's t.e' fejedelmi haszonvétel' jövedelmeiből kellett megbírniok. A' bevételek' és kiadások' ezen utolsó nemére nézve semmi számadás nem tétetett a' karoknak, 's ezeknek tehát nem is volt alkalmuk megitélhetni, vallyon

1) Art. 6. 7. anni 1543. Feria quarta post festum St. Catharinae M. Vásárhely.
2) Art. 10. anni 1548 Dom. S. Trinitatis. Thordae.

a' bevételek a' kiadásokra elégségesek-e és mennyiben telnek ki.

Egészen más alakot nyert az adóügy Erdélyben, miután ezen ország ismét, az ausztriai házbóli magyar királyok' oltalma alá adta magát, mert már Leopold császárnak az 1691-dik évi ismeretes biztositó hitlevelében meghatároztaték, miszerint az ország béke idején 50,000 tallért (mellyek közül mindenik *egy* és *fél* forintot ért) 's Magyarország vagy Erdély ellen intézett háboru' idején pedig 400,000 forintot fizessen, az adott termékek árát odaszámitván, a' felosztás' és felszedés' módja a' karokra és az ország' tisztviselőire bizassék 's igazságos arányba visszahozassék; a' többit, mi a' mondott összegen felül, valamint háboru' úgy béke' idején is az ország' védelmére, a' királyi kormányszék' és a' királyi tábla' fizetésére kivántatni fogna, a' császár a' fejedelmi vagy fiskusi jószágokból és kamarai jövedelmekből pótolja *). De minthogy a' folytonos háboruk alatt a' meghatározott nagyobb összegek sem voltak elégségesek a' közszükségek' megbirására, a' fennebbi hitlevél' adása után már a' közelebbi években az országgyüléseken

*) Diplomatis Leopold. art. 11. 12. in Szász Sylloge Tractatuum etc. p. 126. –

még sokkal nagyobb összegek kivántattak, adattak meg és szedettek fel; melyek a' tizenhetedik évszázad' vége felé *egy* millióra hágtak, de azután 7 és 500,000 forint között ingadoztak. Mivel pedig az ország tulajdonképen mint álló-adót csak a' hitlevélben megállitott összegeket lett volna köteles megfizetni, de ezek azután is soha elégségesek nem voltak, ezért minden évben az országgyülésen a' karokkal a' megkivántató utánpotlás iránt végezni kellett, melly hol hágott, hol ismét szállott, mig végre az 1759-k évben a' hadi adó a' kormány' és a' karok' kölcsönös meghallgatásával 879,033 frt 25 xrra számitatott, minek következtéül ezen összeg mint az országnak rendes tartozása az épen akkor készitett 's még ma is fennálló országos hadi rendszabályba fel is vétetett *). De ámbár a' mondott rendszabály az 1761-k évben az országgyülésen kihirdettetett és a' törvényhatóságoknak el-

*) Az emlitett, 1759-ben nov. 1-sö napján költ 's több versen kinyomatott rendszabálynak ide tartozó szavai az 5-ik pontban a' következök: legkegyelmesebben jónak találtuk tehát, rendelni hogy jövendöben az eddig 719,033 forintra 25-kra menö hadi mennyiség (Militärquantum) a' fennebbi 160,000 forint megváltás' hozzáadása után, összesen 879,033 forint 25-krt tegyen.

lenmondás nélkűl sinórmértékűl kiadatott, a' karok még is már az országgyülés' végén tett felterjesztésben kérték, hogy a' Leopoldi hitlevél' tartalma szerint az országgyülési királyi biztosok, mint eddig, úgy azután is az adómennyiség iránt a' karokkal értekezödjenek, 's hogy ha a' legfelsőbb helyen megállított adórendszerben szaporitás vagy apasztás által némely változtatásokra szükség lenne, azok mindég a' karok' előleges tudtával tétessenek *). De azután harmincz

*) Lásd az 1761-k évi országgyülés' jegyzőkönyvét, kéziratban.— Az országos rendszabály sept. 17-kén hirdettetett ki. A' fennebbi határozat october 19-kén hozatott és a' legalázatosabb felterjesztés october 22-kén tétetett. Az illető helynek szavai abban a' következők: De genu tamen clementiam Majestatis vestrae orantes: ne sinat Majestas vestra imposterum emitti e suis benignis nobis emanandis hujusmodi Regiis Rescriptis, quatenus de summa quanti contributionalis, prout hactenus, ita etiam imposterum cum Regio suo ad Diaetam deputando Commissario Plenipotentiario consveta instituatur Conventio, ut hac etiam in parte sensui Sacri Diplomatis fieri possit satis; ita etiam, ut dum Systematis Contributionalis, a Majestate Vestra Clementissime stabiliti ratio, addendo aliquatenus, aut minuendo mutari debeat, id Benignissimo Majestatis Vestrae indultu, prout initio appromissum fuerat, cum paevia Statuum Nostra notitia instituatur, de genu oramus.

éven át nem tartatott országgyülés, 's így ezen egész idő alatt szakadatlanul a' fennebbi hadi adó az országon felvétetett. De miután az országnak a' hadi adó' megfizetésén kivűl, a' királyi udvari cancellária' és az országos kormányszék' fizetésének is egy részét pótolnia, különböző országos hivatalok' u. m. az országos számvevői hivatal', a' hazai főbiztosság', továbbá minden magyar és székely tiszthatóságok' fizetését sajátjából adnia, a' magyar nemes testőrsereg', a' szélbeli katonaság' és veszteglő intézetek' tartására fizetnie, minden köz épületek', országútak' és hidak' épitéséről gondoskodnia, és különböző tanitó-, nevelő-, és müvelő intézeteket részint a' karok' tudtával 's megegyezésével, részint a' nélkül is tartani kell 's több illyetén költségeket vállalni kénytelenítetett, az adózatok még a' mult évszázad' közepe tájatt különbözö hozzáadások és rovatalok által, másfél millio pengő forintra hágtattak fel.

Egyébiránt az adó' felosztására és felszedésére elöbbi gyakorlatnál és a' Leopoldi hitlevélnél fogva a' karoknak kell vala gondoskodniok, de mivel erre nézve a' különböző nemzetek és kerületek köztt gyakran egyenetlenségek támadtak, a' kormánynak e' zavarok' le-

csendesitése és igazságos arány' béhozatala végett közbenjáró gyanánt kellett fellépnie, 's hosszas előleges tanácskozások, összeirások, osztályozások és kisérletek után a' karok egészen a' kormányra bizták, hogy jónak látása szerint egy igazságos adórendszert szabjon ki, a' melly végtére létre is jött, a' karok által 1754-ben országgyülésen elfogadtatott és tüstént gyakorlatba vétetett. E' rendszernél fogva a' megkivántató adómennyiség többé nem fokonként a' nemzetekre, kerületekre, helységekre és egyénekre osztatott fel, mint addig történt, hanem a' személy, a' vagyon vagy is jobban mondva az egyes adózni tartozók' jövedelmei, egy az egész országban egyenlő alapelvek szerint ugyan de különböző fokozatokkal megállított mérték szerint tétetnek adó alá, azután ezen egyes adórészek összegyüjtetnek 's egy egészszé egyesítetnek, mi aztán az évi adómennyiséget teszi, miáltal most már az ország' nagy javára, az adó felosztásáérti minden előbbi viszálkodások elmellőztettek *).

*) Az erdélyi jelen adórendszerről körülményes felvilágositást találhatni „Schuller Archiv für die Kenntniss von Siebenbürgen" czímü munkájának I. köt: 1 füz. 1—23 lapjain.

De midőn II. Leopold császár az illy hosszu időszak után csak az 1790-k' évben uralkodásra lépése után nem sokára összegyült országgyülésen, a' többi királyi előadások' sorában a' karokat felszólította, hogy az elkerülhetlen szükség' mértékéhez vagy aranyához képest közönségesen meghatározott adó' felosztására és felszedésére igazságos arányt és módot állitsanak meg, ez alkalommal a' karok az adó ügyre nézve több törvényeket készítettek, 's kivánták, hogy e' tárgy mindig csak országgyülésen intéztessék el, és csak a' Leopoldi hitlevél 12-dik pontjában meghatározott összegek tekintessenek folytonos hadi adónak, de egyszersmind ajánlkoztak is, a' hitleveli mennyiségen felül megkivántató összegre nézve, régi szokás szerint, évről évre országgyülésen az ország' fejedelmével szabad egyezkedés által végezni, 's az az előtti évben felszedett adóösszegeket a' közelebb következő évre is megigérték *). De annak tekintetéből hogy az az előtt egy évszázaddal határozott hadi adó nem örök időkre állítathatott meg és átaljában ezen ügy-

*) Projectati articuli 48. 49. 50. 51. in protocollo Diaetali anni 179⅞ Appendicis. p. 55. et 56.

ben az új adórendszer' kidolgozása előtt legfelsőbb határozat nem hozathatik, a' fennebbi kivánatoktól a' legfelsőbb megegyezés megtagadtatott 's csak annyi ismertetett meg, hogy a' karok' megegyezése nélkül az országra új terhek nem rakathatnak és hogy az adóra nézve a' karokkal országgyülésen kelljen végezni; de e' mellett az is megállítatott, hogy a' jelen adómennyiség az új adórendszer' kidolgozásáig változatlan maradjon [1]). Miután ezen utolsó rendelkezés az 1792-k évi országgyülésen a' karok által elfogadtatott ugyan [2]), de a' felemelt hadi adóra nézve új felterjesztés tétetett [3]); mindazáltal ekkor sem sokkal kedvezőbb határozat érkezett le, hanem csak annyi változtatott, hogy az országra országgyülésen kivül nem csak *semmi új terhek*, de átaljában *semmiféle* terhek nem rakathatnak [4]). De azonközben az 1790-k

1) Rescriptum R. de 26 maji 1792. N. aul. 2543 et confirmati articuli 30 et 31. item Rescriptum R. de eodem dato N. aul. 2893 puncto 23 et 24. in protocollo Diaetali anni 1792 pag. 74 et 101.

2) Projectatus Articulus IX in protocollo Diaetali anni 1792. pag. 562.

3) Repraesentatio Statuum et Ordinum de 13 oct. 1792 ibidem p. 440 et 533.

4) Rescriptum R. de 31 Julii 1794. item aliud de 9. Octobri 1794. nec non confirmati Articuli 3. et 4. in protocollo Diaetali anni 1794. p. 43. et 55.

évi országgyülés által javaslott törvények' sorában, a' többek között, az országgyülés' létszeresitését illető törvényczikk is megerősítetett, és abban az adómennyiség' meghatározása, annak felosztásával és felszedésével együtt az országgyülési tanácskozások' tárgyaihoz számláltatott [1]). Mindazáltal a' karok még ezen sem akartak megnyugodni, hanem szakadatlanul új felterjesztéseket tettek, annak kieszközlése végett, hogy csak a' Leopoldi hitlevélben meghatározott mennyiség tartassék állandó hadi adónak, 's annak szaporitása évről évre, vagy egyik országgyüléstől a' másikig, országgyülésen tárgyaltassék; de a' kormány is megmaradott elöbbi határozata mellett, 's a' karokat folytonosan egészen a' jelen pillanatig, a' már ezelött ötven évvel inditványozott új adórendszer' kidolgozására utasitotta [2]). Igy állanak jelenleg a'

1) Anni 1791. art. 11. puncto II.

2) Repraesentatio Statuum et Ordinum de 2 aprilis 1795. et neo projectati Articuli in protocollo Diaetali anni 1795. pag. 399 et 409. Rescriptum Regium de 6. Julii 1810. puncto 2. 3. in protocollo Diaetali anni 181$^{0}/_{1}$ pag. 328. Repraesentatio SS. et OO. de 30. Martii 1838 in actis Diaetalibus anni 183$^{7}/_{8}$. p. 293. Rescriptum R. de 27. Nov. 1841. in actis Diaetalibus anni 184$^{1}/_{2}$. pag. 62.

dolgok 's eldöntésöket várják. De miután az elöbbiek szerint a' karok maguk megegyeztek abban hogy a' mostani adó az új adórendszer' kidolgozásáig változás nélkűl megmaradjon, ezen új rendszer pedig még nem készítethetett el, az adó folytonosan az eddig gyakorlott mód szerint szedetik fel, 's mint hadi adó az 1759-k évben megállitott mennyiség fizettetik most is a' hadi pénztárba.

Az ország' pénztára' kezeléséről hova az egész adóbér foly, 's a' mellyből aztán a' meghatározott mennyiség a' hadi pénztárba fizettetik, 's az adó' pénzalapját illető többi kiadások is tétetnek — a' kormány közigazgatási úton csak annyiban veszen tudomást a' mennyiben az illető hatóságok által arra vigyáztat, hogy az adópénzalap elsikkasztások vagy eltitkolások által jövedelmeiben rövidséget ne szenvedjen, az adó rendesen bégyüljön, 's a' felszedett pénz el ne tékozoltassék vagy idegen czélokra ne vesztegettessék, hanem rendeltetése szerint használtassék.

De az adón kivűl, melly az ország' pénztárába foly, a' fiscusi vagy fejedelmi jószágok és a' kamara' jövedelmei is a' közjövedelemnek egy második forrása, miről már fennebb a' Leopoldi hitlevélnél emlités tétetett. A' kamara' jövedel-

mei a' só-bánya és posta-haszonvételekből, a' harminczad vagy határszéli vámból, a' fiskusi dézmából és a' nemesség' dézmabéréből, a' sorsjáték' (lottéria) jövedelmeiből 's. t. e' állanak. A' fiskusi jószágok és jövedelmek' tulajdonossága— mellyek közé a' törvényekben név szerint a' vámok,' sóaknák' és bányák' jövedelmei is számítatnak — valamint szintén az ezek feletti rendelkezés' joga az országot és a' karokat illeti [1]), kik azon jogot is igénylék, hogy a' vámok' és a' sóár' szabályzásánál együtt munkáljanak.

A' fiskusi jószágok és más fejedelmi haszonvételek jövedelme feletti rendelkezés egészen az ország' fejedelmének engedtetett át, kinek e' jövedelmekből csak a' aikatonaság' tartását, a' mennyiben a' hadi adó erre nem elégséges, és nehány fizetéseket kell megbirnia [2]); ezért a' karok a' kamarai jövedelmek' mireforditásáról semmi tudomást nem nyernek és nem tudják, hogy e' jövedelmek a' rájok gyökeredzett kiadásokra elégségesek-e? azokból foly-e valami az országos köz kincstárba? vagy

---

1) Approb. Const. P. II. Tit. 5. Art. 1. Tit. 8. Art. 1. Tit. 12. Art. 12.— Art. 11. anni 1791. puncto II.

2) Diploma Leopoldinum. Art. 11. 12.

hogy ebből kell-e amazokat segíteni? 's mind addig míg a' kormány az országtól nagyobb adót nem kiván, a' karoknak nincs semmi okuk a' kamarai pénzalap' állapotján aggódni, az előbbiekből tehát a' következők folynak.

Először: Erdély mint az ausztriai összes birodalomnak egyik alkotó része, sem külön központi pénztárral nem bír, sem külön saját költségterve (budget-e) nincs, hanem, ha történetesen az erdélyi kamarai jövedelmekből valami fennmarad, ezen felesleg a' köz statuskincstárba foly; 's ellenben, ha e' jövedelmekből a' reájok utalványozott kiadások nem telnek ki, a' hiány hasonlóképen a' statuskincstárból adatik meg.

Másodszor: Erdély' karainak és rendeinek egyátaljában az ausztriai birodalom' statusháztartására és pénzügye igazgatására semmi befolyásuk nincs ugyan, de e' részben őket semmi felelőség sem éri és az ország a' status' kötelezéseiért semmi különös biztositékot, (garantiát) nem ad.

Harmadszor: De valamint a' fennálló alaptörvényeknél fogva Erdélyben sem az egyenes adók önkény szerint nem hágtathatnak fel vagy újabb rovatalok által nem szaporitathatnak, sem eleségvámok (Accisen), bélyeg (Stämpel), egyed-

áruságok 's más e' féle mellesleges adózatok nem hozattathatnak bé, úgy a' karoknak sem szabad, bár milly szín alatt is az adó' megtagadására gondolni, vagy annak megadását bizonyos feltételekhez kötni.

VII.

Az országos főtisztviselők' felelősége.

Hogy miniszterek' felelőségéről azon értelemben, miként az némelly alkotmányos statusokban és országokban igényeltetik Erdélyben semmi szó nem lehet, ez már magában értetődik, mivel kis honunknak nincsenek külön miniszterei, hanem ügyei az egész birodalom' közös miniszteriumában tárgyaltatnak; a' miniszterek pedig az ausztriai birodalomban nem igazgató tisztviselők, hanem csak az uralkodónak legfőbb tanácsosai, kiket ez kihallgathat és tanácsukat tetszése szerint követheti vagy nem is; és mivel e' szerint minden közügyek legfelsőbb helyen maga az uralkodó által határoztatnak el 's minden igazgatási acták v. végzetek közvetlenül az uralkodótól származnak, következésképen a' minisztereket semmi felelőség nem érheti.

De azon időkből, midőn Erdély saját fejedelmei alatt még külön kis ország volt, több törvények vannak, mellyek a' fejedelmi tanácsosokat felelőség alá

teszik, 's valamint eleinte a' fejedelem sok kormányi végzetekre nézve e' tanácsosok' akaratjához és megegyezéséhez köttetett, kik miniszterek' helyét pótolták, úgy e' tanácsosok, a' fejedelem iránti engedelmesség mellett, az országnak is hűséget fogadni és az ország' törvényeire és szabadságaira megesküdni tartoztak; köteleztettek továbbá a' fejedelemnek jó tanácsot adni, 's ellenkező esetben, ha mások' kárára vagy a' köz szabadság' megbuktatására a' fejedelemnek ártalmas tanácsot adnának, hűtlenség (nota infidelitatis) büntetésével fenyegettettek. Az ide tartozó törvényeket a' különböző fejedelmeknek uralkodásra lépésökkor kiszabott feltételekben megtalálhatni *), 's azok kivonatban (és hű fordítás szerint) a' következők:

I. A' fejedelem úgy legyen tanácsosainak tanácsához kötve, hogy azoknak tudta nélkül az országnak sem belső, sem külső ügyeit ne igazitsa, a' két császárral vagy más országokkal semmi egyezést vagy szövetséget ne kössön, azokhoz követségeket ne küldjön, a' tanácsosok nélkül idegen követeket el ne fogadjon, ki ne hallgasson vagy el ne bocsásson, semmi adományozásokat ne

*) Approb. Const. P. II. T. 1. et Comp. Const. P. II. T. 1.

tegyen, főtiszteket ne nevezzen ki [1]).

II. A' fejedelmi tanácsosok az országnak és fejedelemnek hűséget és engedelmességet fogadjanak's az ország' törvényeire és szabadságaira megesküdjenek [2]).

III. A' tanácsosok a' fejedelemnek jó és a' közjót elősegitő tanácsot adjanak [3]).

IV. Ha pedig valamellyik tanácsos a' fejedelemnek roszlelküleg az ország' törvényei és szabadságai ellen veszedelmes és ártalmas tanácsokat adna, azon esetben, ha e' vád alaposnak találtatik és törvényes idézés után a' bűn reábizonyítatik, az illyen tanácsos minden kedvezés nélkül az országból száműzessék és honárulás (nota infidelitatis) büntetésébe essék [4]).

De természetesen mind ez megváltozott, miután Erdély ismét Magyaror-

---

1) Approb. Const. P. II. T. 1. art. 3.—4. Cond. IV. art. 5. 6. 7. ubiq. Cond. VI. Comp. Const. P. II. T. 1. art. 1. 4. 5. ubique Cond. V. XV.

2) Appr. Const. P. II. T. 1. art. 7. Cond. VI. Comp. Const. P. II. T. 1. 4. 5. ubique Cond. XV.

3) Appr. Const. P. II. T. 3. art. 1.

4) Appr. Const. P. II. T. 1. art. 3. Cond. IV. art. 5. 6. Cond. XII. art. 1. Cond. XIII. T. 3. art. 1.— Comp. Const. P. II. T. 1. art. 1. 4. 5. ubique Cond. XV.

ságnak az ausztriai házbóli királyai uralkodása alá került; mert az addigi statustanács vagy gubernium megszünt a' fejedelemnek legfőbb, együtthatározó és azért felelős tanácsa lenni, és e' helyett csupán tanácsoló tartományi hatósággá vált, a' melly előadásait egyenesen a' fejedelemhez teszi és az ország' ügyeire nézve kihallgattatik ugyan, de a' mellynek véleményéhez az ország' fejedelme nincs kötve, és a' mellynek előterjesztései még különböző felsőbb hatóságokon vándorolnak át, mig elhatározásra eljutnak.

VIII.

Az országos tanácskozások' nyilvànossága.

Régi szokás és törvénynél fogva az országgyülések Erdélyben nyilvánosok, azon megszoritással mindazáltal, hogy az országgyülési terem' belső téreket korlátokkal elzárassék, 's azon belől senki más csak országgyülési tag bocsátassékbé, a' többieknek pedig csak az elzárt helyen kivűl engedtessék meg a' bémenetel, hogy ott a' tanácskozásokat csendesen hallgassák *). Ha az országgyülési terem' minősége megengedi, a' hallgatók a' karzatokra utasítatnak. Egyébiránt a' mennyiben a' hely engedi, minden tisztességesen öltözött embernek, asszonyságoknak is, a' bémenetel megengedtetik. — Bizodalmas vagy titkos ülések' tartása nincs gyakorlatban.

Már ebből láthatni, hogy a' hallgató közönségnek nem szabad sem helyeslést, sem nemhelyeslést nyilvánitnia; mi

*) Anni 1791. art. 11. in fine.

ha még is történne, az elnöknek joga van, a' hallgatókat a' teremből kiutasítatni. Mindazáltal a' közönségnek ismeretes hangulata nálunk is erősen hat a' szónokokra; a' hallgatók' csendes helyeslését is sokan sóvárogják; sokan hallgatnak inkább, mintsem meggyőződésök szerint ugyan, de a' szóvezérek' nézetei ellen szólni merészelnének, 's csak kevesen bírnak bátorsággal, hogy magukat azon párt' dicséretén vagy becsmérlésén tultegyék, melly a' közvélemény által segítetik vagy a' többséget bírja.

A' régibb évszázadokból az országgyülési végzések' folyamáról Magyarországon és Erdélyben semmi hivatali jegyzések nem találtatnak. Csak ez előtt száz évvel kezdették a' történteket feljegyezni, és a' legrégibb ismeretes országgyülési jegyzőkönyv 1737-ben költ.

E' jegyzőkönyvek eleinte csupán csak hivatali tudomás végett irattak 's a' kormányszék' levéltárába tétettek; de az 1791 k éven kezdve a' jegyzőkönyve ki is nyomatnak és nyilván árultatn Az országgyülésen előforduló mir fontos irományok toldalék gyanán lennek meg azok mellett. Mivel p szónokok közül is többen kivánt beszédeik szóról szóra jegyzők

felvétessenek, de ez által a' jegyzőkönyv igen terjedelmes lett volna, ezért az 183⅞-k évi országgyülés óta a' beszédek külön gyüjteményben nyomatnak-'s adatnak ki.

A' jegyzőkönyvek' szerkesztése az ítélömesterek' vagy a' királyi tábla' rendes előadóinak dolga. Az utolsó ülésről jegyzőkönyv' tervét mindenkor a' közelebbi ülésig el-kell készíteni, 's ott felolvasni, hol aztán megvizsgáltatik, megigazíttatik és megerősítetik. A' beszédek szerzőik által, írásban nyujtatnak bé, 's annak hitelesítése végett, hogy a' szóval előadottakkal egyeznek, kinyomás előtt egy választmány által vizsgáltatnak meg.

Már az országgyülések' kezdete óta Magyarországon azoknak határozatai írásba tétettek, 's ezek a' Magyarország' királyai törvénykönyvei (decretumai) *). Mikor kezdették legyen a' határozatokat hivatalosan a' megyéknek és városoknak

*) Corpus Juris Hungariae vagy Decretum generale inclyti Regni Hungariae; de e' gyüjtemény eredetileg nem volt hitelesített, hanem csak magányos gyüjtemény 's csak használata által nyert hitelességet. Érdemteljes Kovachich e' mezön nagy böngészetet tett, mellyet „Sylloge Decretorum Comitialium" czím alatt bocsáta közre.

elkűldeni, nem tudatik; de már a' tizennegyedik évszázad' közepe tájatt annak nyomait találjuk [1]). Posthumus László királynak az 1454-k évi decretuma' elején és 6-§-ában a' király kifejezetten a' megyék' rendeihez szól, mi tanusitja hogy e' decretum azoknak kezéhez szolgáltatott [2]), és 1471-ben meghatároztaték hogy a' Mátyás király' akkor kibocsátott decretuma minden megye' főhelyének elküldessék. [3]).

Az erdélyi országgyülések' határozatai ezen országnak magyarországtóli elválása után, mellyek többé nem decretum hanem Articuli diaetales (országgyülési törvényczikkek) nevezetet viselnek, kezdetkor hihető csak egyszerű másolatokban osztattak ki, későbben e' törvényczikkek hitelesen adattak ki, még pedig két módon: vagy a' fejedelem által (néha még egyik ítélőmester által is) írattak alá 's pecsételtettek meg; vagy az ítélőmester által azokra csak a' *Lecta* tétetett 's a' pecsét rá nyomatott. E' törvényczikkek, mellyeknek lemásolásáért egy forintot kellett fizetni, az országgyülés' bévégzése után tüstént a' tör-

1) Kovachich, Vestig. Comit. p. 206.
2) Kovach. Vestig. Com. p. 282.
3) Art. 31. Decr. R. Math. anni 1471. fer. Vestig. Comit. p. 206.

vényhatóságok közzt, kiosztattak [1]). De az 1612-k éven kezdve többnyire kinyomattak, mi által közhírrétételök könnyítetett [2]).

Az erdélyi fejedelmek alatt hozott országgyülési törvényczikkek teljes és hiteles kiadásban soha sem jelentek meg, hanem azokat csak egyes, kisebb vagy nagyobb mértékben teljes magányos gyüjteményekben találhatni meg.

De miután Erdély ismét az ausztriai ház alá jutott, az első ötven év alatt az erdélyi országgyülések által hozott határozatokat csak a' királyi kormányszék erősítette meg, s' valamint azok az ország' fejedelmétől nyilvános megerősitést soha nem nyertek, úgy azok hivatalosan egy egészbe soha sem is foglaltattak. Csak Mária Therézia császárné' alatt és nyilvános parancsára kezdették ismét az országgyülési törvényczikkeket helybenhagyás és megerősités végett a' fejedelem eleibe terjeszteni [3]), és azóta azok az uralkodó', az erdélyi udvari cancellár' és egy udvari tanácsos' aláírása alatt adatnak ki 's *pecsételtetnek meg*. Ezen

1) Benkő, Diaetae sive Comitia transilv. p. 99. et art. 17. anni 1608. M. April.

2) Benkő, ugyan ott, 101-lap. — Az országgyülési törvényczikkek' szerkesztése módjáról olvashatni, ugyan ott a' 110-k lapon kezdve.

3) Art. 9. anni 1744.

országgyülési határozatok' kinyomott gyüjteménye e' czímet viseli: Articuli Novellares, 's az 1744-k évvel kezdődik.

De nem minden országgyülésen hozattak törvényczikkek, mert gyakran csak ollyan tanácskozások is folytak, mellyek nem voltak törvényhozás' tárgyai, és mellyek iránt csak körülményekhez képest a' jelen pillanat szükségeire nézve mulékony érvényességű határozatok' hozattak.

Visszatekintés és zárszó.

Ha most már még egyszer az elöbbeni értekezésre visszatekintünk, annak eredményeit vizsgálat alá vetjük és főleg a' karalkotmánynak és képviseleti rendszernek az első szakaszban fejtegetett alapelveit, Erdély nagyfejedelemsége jelen alkotmányának a' következő hét szakaszban foglalt, historiai fejlődésével és okszerű (pragmatica) előadásával összehasonlitjuk, úgy találjuk, hogy ez utolsó sem nem egészen karalkotmányi, sem nem egészen képviseleti és hogy az e' két rendszer közül egyikkel is tökéletesen nem egyez, hanem mindenikből némelly elemeket foglal magában, és mindkét részről alapelvek' vegyületét képzi; mindazáltal egészben véve a' karalkotmányi elv látszik abban többet nyomni. Igy p. o. *karalkotmányi*: Az országgyülésen a' nemzetek és kerületek szerinti képviselet, és a' helyi érdekeknek ...zzal összekapcsolt képviselete, a' köve...nek küldöik által adott utasitásoktóli ...ése, azoknak választása azon testü...' kebléből, mellyeket képviselnek,

az országgyülési tagoknak gyüléseik' tartása alatt nem egészen független állása, a' karoknak kerületeikben külön gyülései, a' fejedelmet illető szabad rendelkezés a' kamarai jószágok' és vámok' jövedelmei felett, és a' budget' v. költségterv' teljes hiányzása; ellenben *képviseleti*: a' követeknek a' kormány' minden befolyásától megszabadított választása, a' törvényhozó és végrehajtó hatalom' különválása, és az elsőnek a' fejedelem és a' karok közötti megoszlása; a' törvényhozásnál részint a' karokat is illető kezdemény, az országgyülésen a' fejenkénti és nem curiák vagy testületek szerinti szózatolás, az ülések' nyilvánossága és a' végzések' köztudatra juttatása, az ország' fejedelmének törvényes kénytelenitése meghatározott időben országgyülést tartania, és a' karok' együtthatása az országgyülési vagy országos elnök' választásában. — Vallyon e' különböző 's tetszőleg egymással ellenkező elemek' vegyülete szerencsés-e? mutassa meg következés, ennek megitélését nagyo országtudósokra és gyakorlott politiku ra bizzuk.

Kathegoriák.	A' különbö al
I. Vallások szerint.	Katholiku Reformati Evangelik Unitárius
II. Nemzetek szerint.	Magyar Székely Szász
III. Karok v. rendek szerint.	Nemes Polgár
IV. Jog' czímzetei szerint.	Hivataluk Születésö nél fogva Választási
V. A' meghivás' modja szerint	

Átnézése

az 184½-k évben meghivatott országgyülési tagoknak különböző kathegoriáik szerint rendezve. *)

Kathegoriák.	A' különböző kathegoriák' alosztályzatai.	Az országgyülés' alkotó részei. a. kormányszék.	b. királyi tábla.	c. főtisztek.	d. királyihivatalosok.	e. követek.	összesen.
I. Vallások szerint.	Katholikus	8.	8.	12.	81.	32.	141.
	Reformatus	11.	5.	4.	60.	39.	119.
	Evangelikus	8.	—	1.	5.	20.	34.
	Unitárius	2.	3.	—	6.	5.	14.
	összesen.	29.	16.	17.	152.	96.	310.
II. Nemzetek szerint.	Magyar	9.	4.	12.	90.	46.	161.
	Székely	12.	12.	5.	57.	28.	114.
	Szász	8.	—	—	5.	22.	35.
	összesen.	29.	16.	17.	152.	96.	310.
III. Karok v. rendek szerint.	Nemes	24.	16.	17.	152.	36.	245.
	Polgár	5.	—	—	—	60.	65.
	összesen.	29.	16.	17.	152.	96.	310.
IV. Jog' czímzetei szerint.	Hivataluknál fogva	29.	16.	17.	—	—	62.
	Születésök v. helyzetöknél fogva	—	—	—	152.	—	152.
	Választásuknál fogva	—	—	—	—	96.	96.
	összesen.	29.	16.	17.	152.	96.	310.
V. A' meghivás' modja szerint	kineve-	16.	13.	17.	152.	—	198.
	ltal.	—	—	—	—	96.	96.
	al.	13.	3.	—	—	—	16
		29.	16.	17.	152.	96.	

*) L. a' 107-dik lapot.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN